

**ADVISORY COMMITTEE ON THE
FRAMEWORK CONVENTION FOR THE
PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES**

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

ACFC/SR/III(2017)001
/Montenegrin version/

**Third Report submitted by Montenegro pursuant to Article 25, paragraph 2 of the
Framework Convention for the Protection of National Minorities**

(Received on 16 June 2017)

Crna Gora
Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

TREĆI IZVJEŠTAJ CRNE GORE

O OSTVARIVANJU OKVIRNE KONVENCIJE

ZA ZAŠTITU NACIONALNIH MANJINA

podnjet na osnovu člana 25. stav 2.

Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina SE

Podgorica, jun 2017. godine

SADRŽAJ

I UVODNE NAPOMENE	4
II OPŠTE INFORMACIJE	7
III UNAPREĐENJE POLOŽAJA ROMA I EGIPĆANA	11
1. Baza podataka i civilna registracija	12
2. Obrazovanje	13
2.1. Predškolsko obrazovanje.....	14
2.2. Osnovno obrazovanje.....	15
2.3. Srednje obrazovanje.....	16
2.4. Visokoškolsko obrazovanje	17
3. Zapošljavanje	17
4. Socijalna i zdravstvena zaštita	22
6. Kultura i informisanje	36
7. Učešće Roma i Egipćana u javnom i političkom životu	38
IV RASELJENA I INTERNO RASELJENA LICA	39
V OSTVARIVANJE OKVIRNE KONVENCIJE	44
Član 1.	44
Član 2.	44
Član 3.	45
Član 4.	45
Član 5.	61
Član 6.	74
Član 7.	87
Član 9.	89
Član 11.	105
Član 13.	117
Član 14.	117
Član 15.	118
Član 16.	124

Član 17.	125
Član 18.	127
Član 19.	127

I UVODNE NAPOMENE

Crna Gora je ustavno definisana kao građanska, demokratska, ekološka i država socijalne pravde, zasnovana na vladavini prava. Nosilac suverenosti je građanin koji ima crnogorsko državljanstvo. Ustav Crne Gore daje pravnu osnovu za promovisanje, jačanje i unapređenje zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda i potvrđuje obavezu Crne Gore da poštuje međunarodne standarde u tom kontekstu.

Osim osnovnih ljudskih prava i sloboda, u cilju zaštite ukupnog nacionalnog identiteta, Ustav i Zakoni Crne Gore manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama daju i set dodatnih prava. Ustav u drugom dijelu, u članovima 79 i 80 pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica jemči prava i slobode, koja mogu koristiti pojedinačno i u zajednici sa drugima, a zabranjuje asimilaciju pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Država je dužna da zaštiti pripadnike manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica od svih oblika nasilne asimilacije.

Drugi dio Ustava, sadrži 65 članova kojima se garantuju ljudska prava i slobode, građanska i politička, ekonomska, socijalna i kulturna, kao i prava manjina.

Pored nacionalnog zakonodavstva, kojim se garantuje poštovanje osnovnih ljudskih prava i sloboda, kao i prava manjina, Crna Gora je, odredbom člana 9 Ustava, utvrdila da su potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka, te da imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drugačije od unutrašnjeg zakonodavstva.

Od pravnih instrumenata UN-a, to su: Pakt o građanskim i političkim pravima, sa oba fakultativna protokola, kao i Pakt o socijalnim, ekonomskim i kulturnim pravima, Konvencija o statusu izbjeglica, sa Protokolom, Međunarodna konvencija o eliminisanju svih oblika rasne diskriminacije, Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije prema ženama, Konvencija o pravima djeteta, Konvencija protiv mučenja ili drugih okrutnih, nečovječnih ili ponižavajućih postupakaili kazni. Takođe, Crnu Goru obavezuje i Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, ali ne kao ugovorna, već kao međunarodno običajno-pravna obaveza.

Od pravnih instrumenata Savjeta Evrope, to su: Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nečovječnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, Povelja o regionalnim i manjinskim jezicima, Evropska socijalna povelja.

Strateški okvir manjinske politike predstavlja desetogodišnja Strategija manjinske politike koja je usvojena 03. jula 2008. Godine. U skladu sa uporedno-pravnim međunarodnim standardima, ovom Strategijom su definisane mjere za sprovođenje Zakona o manjinskim pravima i slobodama i unapređivanje uslova života manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u cjelini, koje su državni organi dužni postepeno da realizuju u periodu implementacije dokumenta.

Nakon sprovođenja Akcionog plana za “Dekadu za socijalnu inkluziju 2005-2015” i *Strategije za poboljšanje položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2008-2012, 2012–2016*, postignuti su značajni i vidljivi rezultati u najznačajnijim oblastima u kojima se Strategija primjenjuje. U martu 2016. godine Vlada Crne Gore je donijela *Strategiju za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2016-2020*¹, koja se temelji na odredbama međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima i pravima nacionalnih manjina koje je Crna Gora ratifikovala. Strategija je u potpunosti usklađana sa „Evropskim okvirom za nacionalne strategije za inkluziju Roma”.

Strategijom su obuhvaćene sve oblasti za koje se smatra da su važne za rješavanje problema romske i egipćanske populacije, i to: pravni status, socijalni status i porodična zaštita (u okviru kog su definisane četiri podoblasti i to: borba protiv nasilja u porodici i nasilje nad ženama; prevencija i suzbijanje prosjačenja; borba protiv trgovine ljudima i sprečavanje sklapanja dječijih nedozvoljenih brakova), i oblast kulture, identiteta i informisanja.

U Crnoj Gori zaštitom prava i unapređenjem položaja manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica bavi se nekoliko veoma značajnih institucija i organa, kao što su Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Odbor za ljudska prava i slobode koji je osnovan kao stalno radno tijelo pri Skupštini Crne Gore, kao samostalna i nezavisna institucija djeluje i Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, Savjeti manjinskih naroda, Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina, kao i niz veoma kvalitetnih i aktivnih nevladinih udruženja i organizacija koje se bave problematikom zaštite prava i unapređenjem položaja manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u crnogorskom društvu.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je u prethodnom periodu bilo uključeno u regionalni projekat (Crna Gora, Srbija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, BJR Makedonija, Albanija i Kosovo) Savjeta Evrope, a koji je finansirala Evropska unija, „Unapređenje ljudskih prava i zaštita manjina u jugoistočnoj Evropi“ koji je imao za cilj poboljšanje pristupa pravima manjina na raznim nivoima vlasti, a u skladu sa standardima Savjeta Evrope u ovoj oblasti, a prije svega u skladu sa Okvirnom konvencijom za zaštitu nacionalnih manjina i Evropskom poveljom o regionalnim i manjinskim jezicima. Projekat je obuhvatao sistem grantova (donacija

¹ <http://www.mmp.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=268594&rType=2&file=AP%20za%202017.%20-%20Strategija%20za%20socijalnu%20inkluziju%20Roma%20i%20Egip%C4%87ana%202016-2020.pdf>

u vidu bespovratne novčane pomoći), koji se davao kao podrška izabranim opštinama i gradovima da razrade projektne ideje radi otklanjanja prepreka koje stoje na putu ostvarivanja prava manjina u svojim lokalnim zajednicama. U okviru ovog projekta organizovana je i studijska posjeta koja je imala za cilj unapređenje kvaliteta izvještavanja i sprovođenja prerorka koje iz Okvirne konvencije o zaštiti nacionalnih manjina i Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava u saradnji sa Savjetodavnim odborom Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina Savjeta Evrope 07. Februara 2017.godine u Podgorici je organizovalo *follow up* seminar - Drugi ciklus - nastavak seminara o sprovođenju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina u Crnoj Gori. Seminar je imao dvije sesije. U prvoj sesiji tema je bila: Suzbijanje netrpeljivosti, rasizma, ksenofobije, naročito protiv Roma, uključujući političku arenu, dok je druga sesija imala dvije teme u okviru tematske rasprave. Prva tema je bila: Obrazovanje i jezička prava nacionalnih manjina, a tema druge sesije se bavila funkcionisanjem savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Na seminaru su učestvovali predstavnici nadležnih ministarstva, Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina, Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, nacionalnih savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, Zajednice opština Crne Gore, predstavnici lokalnih samouprava, sudstva, tužilaštva, Uprave za kadrove, Javnog servisa i nevladinih organizacija.

Treći izvještaj je sačinjen uz koordinaciju Ministarstva za ljudska i manjinska prava, uz učešće Ministarstva pravde, Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva vanjskih poslova, Ministarstva prosvjete, Ministarstva kulture, Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva sporta, Centra za razvoj i očuvanje kulture manjina u Crnoj Gori, Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, Uprave za kadrove, Univerziteta Crne Gore, Javnog servisa Crne Gore, Zajednice Opština Crne Gore, Zavoda za statistiku, Savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori, i dr.

II OPŠTE INFORMACIJE

Poslednji Popis stanovništva, domaćinstava i stanova sproveden je u periodu od 01. do 15. aprila 2011. godine. Prema rezultatima ovog Popisa u Crnoj Gori ima 620.029 stanovnika, od čega su 50,61% ili 313.793 žene, a 49,39% ili 306.236 muškarci. Najveći broj stanovnika ima Podgorica (185.937), što predstavlja 30% ukupnog stanovništva Crne Gore, a zatim slijede Nikšić i Bijelo Polje. U ove tri opštine skoncentrisano je oko 50% ukupnog stanovništva. Opštine sa najmanjim brojem stanovnika su Šavnik (2.070), Plužine (3.246) i Žabljak (3.569).

U naseljima gradskog tipa živi 392.020 stanovnika, što predstavlja 63% ukupnog stanovništva, dok u ostalim naseljima živi 228.009 stanovnika. Prosječna starost stanovništva Crne Gore je 37 godina. Žene u prosjeku imaju 38, a muškarci 36 godina. Punoljetno stanovništvo čini 76.5% ukupnog stanovništva.

U skladu sa Metodologijom za pripremu, organizaciju i sprovođenje popisa, popisivači su bili u obavezi da obavijeste sva popisivana lica o pravu da izraze svoju nacionalnu pripadnost, vjeroispovjest i maternji jezik slobodno i po sopstvenom ubjedenju, kao i da ne daju odgovor na ponuđena pitanja ukoliko to ne žele. Ukoliko lice nije željelo da se izjasni po navedenim pitanjima, upisivan je odgovor »Ne želi da se izjasni«. Na pitanje o nacionalnoj, odnosno etničkoj pripadnosti 4,87% građana je dalo ovakav odgovor, na pitanje o maternjem jeziku 3,99%, a o vjeroispovjesti 2,61% građana. Na osnovu sadržine ostalih ponuđenih pitanja popisana lica su davala odgovore u vezi sa stambenom situacijom, obrazovnim profilom, zapošljenošću i drugim pitanjima od značaja za njihov status i društveni život u Crnoj Gori.

U kategoriji »Ostalo« klasifikovane su nacionalne, odnosno etničke pripadnosti, maternji jezik i vjeroispovjesti koje čine broj stanovnika manji od 100 na nivou Crne Gore.

Površina Crne Gore je 13.812, 00 km². Dužina morske obale je 293,5 km a dužina kopnene granice 614 km. Glavni grad i administrativni i ekonomski centar Crne Gore je Podgorica, a prijestonica - istorijski i kulturni centar je Cetinje. Crna Gora ima 21 opštinu i 1.256 naselja.

Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti²

r/b	Nacionalna pripadnost	2003.god.		2011.god.	
		Broj pripadnika	Procentualni udio	Broj pripadnika	Procentualni udio
1.	Crnogorci	267.669	43,16%	278.865	44,98%
2.	Srbi	198.414	31,99%	178.110	28,73%
3.	Jugosloveni	1.860	0,30%	1.154	0,19%
4.	Albanci	31.163	5,03%	30.439	4,91%
5.	Bošnjaci	48.184	7,77%	53.605	8,65%
6.	Bosanci	/	/	427	0,07%
7.	Bošnjaci/Muslimani	/	/	181	0,03%
8.	Crnogorci/Muslimani	/	/	175	0,03%
9.	Crnogorci/Srbi	/	/	1.833	0,30%
10.	Goranci	/	/	197	0,03%
11.	Muslimani/Bošnjaci	/	/	183	0,03%
12.	Muslimani/Crnogorci	/	/	257	0,04%
13.	Srbi/Crnogorci	/	/	2.103	0,34%
14.	Turci	/	/	104	0,02%
15.	Egipćani	225	0,04%	2.054	0,33%
16.	Italijani	127	0,02%	135	0,02%
17.	Makedonci	819	0,13%	900	0,15%
18.	Mačari	362	0,06%	337	0,05%
19.	Muslimani	24.625	3,97%	20.537	3,34%
20.	Njemci	118	0,02%	131	0,02%
21.	Romi	2.601	0,42%	6.251	1,01%
22.	Rusi	240	0,04%	946	0,15%
23.	Slovenci	415	0,07%	354	0,06%
24.	Hrvati	6.811	1,10%	6.021	0,97%
25.	Ostali	2.180	0,35%	3.358	0,54%
26.	Neizjašnjeni	26.906	4,34%	30.170	4,87%
27.	Regionalna pripad.	1.258	0,20%	1.202	0,19%
28.	Nepoznato	6.168	0,99%	/	/
U K U P N O		620.145	100%	620.029	100%

²Izvor: MONSTAT

Stanovništvo prema vjeroispovjesti³

r/b	Vjeroispovjest	Broj	Procentualni udio
1.	Pravoslavna	446.858	72.07
2.	Katolička	21.299	3.44
3.	Islamska	118.477	19.08
4.	Adventist	894	0.14
5.	Agnostik	451	0.07
6.	Ateista	7.667	1.24
7.	Budisti	118	0.02
8.	Hrišćani	1.460	0.24
9.	Jehovini svjedoci	145	0.02
10.	Protestant	143	0.02
11.	Ostale vjeroispovijesti	6.337	1.02
12.	Ne želi da se izjasni	16.180	2.61
	UKUPNO	620.029	100%

Stanovništvo prema maternjem jeziku⁴

r/b	Maternji jezik	Broj	Procentualni udio
1.	Srpski	265.895	42.88%
2.	Crnogorski	229.251	36.97%
3.	Albanski	32.671	5.27%
4.	Bosanski	33.077	5.33%
5.	Bošnjački	3.662	0.59%
6.	Mačarski	225	0.04%
7.	Makedonski	529	0.09%
8.	Njemački	129	0.02%
9.	Romski	5.169	0.83%
10.	Slovenački	107	0.02%
11.	Hrvatski	2.791	0.45%
12.	Crnogorsko/Srpski	369	0.06%

³Izvor: MONSTAT

⁴Izvor: MONSTAT

13.	Engleski	185	0.03%
14.	Hrvatsko/Srpski	224	0.04%
15.	Maternji	3.318	0.54%
16.	Rumunski	101	0.02%
17.	Ruski	1.026	0.17%
18.	Srpskohrvatski	12.559	2.03%
19.	Srpsko-crnogorski	618	0.10%
20.	Regionalni jezici	458	0.07%
21.	Ostali jezici	2.917	0.47%
22.	Nije se izjasnio i nepoznato	24.748	3.99%
U K U P N O		620.029	100%

Crna Gora se po kriterijumu Programa za razvoj Ujedinjenih Nacija (UNDP) tretira kao zemlja sa razvijenošću srednjeg nivoa i zauzima 54 mjesto na Indeksu ljudskog razvoja za 2011. godinu (Human Development index/HDI ranking)⁵. Osnovni ekonomski pokazatelji, za period 2004 – 2012. godine sadržani u tabeli⁶.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
BDP (mil €)	1700	1815	2149	2680	3086	2981	3104	3273	3405
BDP realni rast u %	4.4	4.2	8.6	10.7	6.9	-5.7	2.5	2.5	2.0

⁵Izvor: UNDP/International Human Development Indicators, 2011

⁶Izvor: Ministarstvo finansija

III UNAPREĐENJE POLOŽAJA ROMA I EGIPĆANA

Nakon implementacije Akcionog plana za “Dekadu za socijalnu inkluziju 2005-2015” i dva implementirana strateška dokumenta u ovoj oblasti, u martu 2016. godine Vlada Crne Gore je donijela *Strategiju za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2016-2020*⁷, koja se realizuje kroz jednogodišnje akcione planove.

Strategija se temelji na odredbama međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima i pravima nacionalnih manjina koje je Crna Gora ratifikovala. Bitno je istaći da je Strategija u potpunosti usklađana sa 'Evropskim okvirom za nacionalne strategije za inkluziju Roma' i zasniva se na principima ravnopravnosti i jednakosti šansi, nediskriminacije, desegregacije, te principu afirmativne akcije, kao dodatnom mehanizmu za obezbjeđenje faktičke jednakosti manjine sa većinom.

Ključni cilj Strategije je postizanje pune socijalne inkluzije Roma i Egipćana poboljšanjem njihovog socio-ekonomskog položaja u Crnoj Gori.

Strategijom su obuhvaćene sve oblasti za koje se smatra da su važne za rješavanje problema romske i egipćanske populacije, i to: pravni status, socijalni status i porodična zaštita (u okviru kog su definisane četiri podoblasti i to: borba protiv nasilja u porodici i nasilje nad ženama; prevencija i suzbijanje prosjačenja; borba protiv trgovine ljudima i sprečavanje sklapanja dječijih nedozvoljenih brakova), i oblast kulture, identiteta i informisanja.

U cilju praćenja realizovanih aktivnosti Vlada je formirala Komisiju i imenovala Nacionalnog koordinatora za praćenje sprovođenja “Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2016-2020”. Radom Komisije koordinira Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, a čine je predstavnici institucija koje su prepoznate Strategijom i Akcionim planom kao nosioci pojedinih aktivnosti, kao i predstavnici Romskog savjeta u Crnoj Gori i romskih i egipćanskih nevladinih organizacija.

Sredstva za realizaciju Strategije se obezbjeđuju:

- budžetom Crne Gore,
- budžetom lokalnih zajednica,
- donacijama,
- inostranom finasijskom podrškom.

Vlada obezbjeđuje budžet za svaku godinu primjene Strategije iz sopstvenih izvora i/ili iz odgovarajućih fondova međunarodne zajednice. Ukupan iznos sredstava, koji se iz državnog

⁷ <http://www.mmp.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=268594&rType=2&file=AP%20za%202017.%20-%20Strategija%20za%20socijalnu%20inkluziju%20Roma%20i%20Egip%C4%87ana%202016-2020.pdf>

budžeta izdvaja za finansiranje Strategije, zavisi od sredstava planiranih za ove namjene godišnjim zakonima o budžetu nosioca aktivnosti predviđenih Strategijom.

1. Baza podataka i civilna registracija

Pravni status je preduslov za ostvarenje svih drugih prava i kao takav je nužan za integraciju Roma i Egipćana u svim aspektima društvenog života. Romi i Egipćani kao raseljene osobe, izbjeglice i tražitelji azila, suočeni su s problemom pravnog statusa i nedostatkom ličnih dokumenata. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine bilo je 1.649 osoba bez državljanstva.

Izmjenama i dopunama Zakona o strancima tri puta je produžavan rok za podnošenje zahtjeva za regulisanje statusa ovih lica, koji je istekao 31. decembra 2014. godine. Organizovano je više informativnih kampanja i u dužem periodu objavljivano je više javnih poziva u štampanim i elektronskim medijima.

Memorandum o saradnji između Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva rada i socijalnog staranja i Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za izbjeglice (UNHCR) potpisan je u Podgorici 6. marta 2014. godine, i sadrži set mjera i aktivnosti koje treba preduzeti u cilju konačnog rješavanja pravnog statusa raseljenih (RL) i interno raseljenih lica (IRL) u Crnoj Gori.

Radi praćenja realizacije mjera i aktivnosti iz člana 1. Memoranduma formiran je Operativni tim u koji su strane potpisnice delegirale svoje predstavnike.

Osnovne odrednice organizacije rada Operativnog tima su dalja implementacija Strategije za trajno rješavanje pitanja raseljenih i interno raseljenih lica sa posebnim osvrtom na Kamp Konik, u svijetlu okolnosti da jedan broj raseljenih lica iz bivših jugoslovenskih republika i interno raseljenih lica sa Kosova još uvijek nijesu pribavili sva potrebna dokumenta za regulisanje pravnog statusa u Crnoj Gori.

Operativni tim intenzivno radi na pomoći i podršci raseljenim i interno raseljenim licima u Crnoj Gori u pravcu pribavljanja sve neophodne nedostajuće dokumentacije za dobijanje pravnog statusa stranca, bilo sa stalnim ili privremenim boravkom u Crnoj Gori. Operativni tim inicirao je i koordinirao glavne aktivnosti na terenu kao i razmjenu i ažuriranje podataka o raseljenim i interno raseljenim licima na relaciji Ministarstvo unutrašnjih poslova CG– Ministarstvo unutrašnjih poslova Kosovo – UNHCR– Uprava za zbrinjavanje izbjeglica – NVO “Pravni centar“.

Zakonom o izmjenama i dopunama *Zakona o vanparničnom postupku*, koji je donijela Skupština Crne Gore, 2015 godine, uređen je postupak utvrđivanja vremena i mjesta rođenja lica koja

nijesu upisana u matični registar rođenih i djece koja su rođena van zdravstvene ustanove, čije vrijeme i mjesto rođenja ne mogu da dokažu na način predviđen propisima kojima se uređuje vođenje matičnih registara, a što nije bilo moguće utvrditi u upravnom postupku.

2. Obrazovanje

Sistem obrazovanja i vaspitanja usmjeren je na razvijanje demokratskih vrijednosti i stvaranje okruženja bez socijalne isključenosti ili drugih oblika diskriminatornog postupanja. Opštim Zakonom o obrazovanju i vaspitanju⁸ (član 9a) propisuje se zabrana diskriminacije u oblasti obrazovanja i vaspitanja. Pored ovog, shodno odredbama Zakona o zabrani diskriminacije⁹ diskriminacijom u oblasti vaspitanja, obrazovanja i stručnog osposobljavanja smatra se otežavanje ili onemogućavanje upisa u vaspitno-obrazovnu ustanovu i ustanovu visokog obrazovanja, izbora obrazovnog programa na svim nivoima vaspitanja i obrazovanja, isključivanja iz ovih ustanova, otežavanje ili uskraćivanje mogućnosti praćenja nastave i učešća u drugim vaspitnim, odnosno obrazovnim aktivnostima, razvrstavanje djece, učenika, polaznika obrazovanja i studenata, zlostavljanje ili na drugi način neopravdano pravljenje razlika ili nejednako postupanje prema njima, po nekom od osnova propisanih članom 2. ovog Zakona (rasa, boja kože, nacionalna pripadnosti, društveno ili etničko porijeklo, vezi sa nekim manjinskim narodom ili manjinskom nacionalnom zajednicom, jezik, vjera ili uvjerenje, političko ili drugo mišljenje, pol, rodni identitet, seksualna orijentacija, zdravstveno stanje, invaliditet, starosna dob, imovno stanje, bračno ili porodično stanje, pripadnost grupi ili pretpostavka o pripadnosti grupi, političkoj partiji ili drugoj organizaciji, kao i drugim ličnim svojstvima). Isti Zakon u članu 9. definiše i segregaciju kao svaki akt, radnju ili propuštanje da se izvrši radnja, kojima se vrši prisilno ili sistemsko razdvajanje ili razlikovanje lica po nekom od gore navedenih osnova.

Programi uključivanja djece romske i egipćanske populacije kontinuirano se sprovode na svim nivoima vaspitanja i obrazovanja. Ostvaren je vidan napredak, ali i jasno prepoznati izazovi pune socijalne inkluzije romske i egipćanske populacije.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je nastavilo sa aktivnostima obezbjeđivanja sredstava za stipendiranje srednjoškolaca i studenata romske i egipćanske populacije, koje se sprovode kontinuirano svake godine. Za te namjene, za školsku 2016/17. godinu, Ministarstvo je obezbijedilo sredstva u iznosu od 80.000€, a koji iznos je obezbjeđivan i ranijih godina. Aktivnost se realizuje u saradnji sa Romskim obrazovnim fondom (REF) i Zavodom za školstvom. Svim srednjoškolcima romske i egipćanske populacije se isplaćuje mjesečna

⁸ „Sl. list RCG“, br. 64/2, „Sl. list CG“, br. 49/07, 45/10, 40/11, 45/11, 39/13, 44/13

⁹ Zakon o zabrani diskriminacije („Službeni list CG“, broj 46/10, 18/2014)

stipendija u iznosu od 60.00 EUR, dok se svim studentima romske i egipćanske populacije isplaćuje mjesečna stipendija u iznosu od 150.00 EUR.

U cilju očuvanja romskog jezika i kulture, a s obzirom da u velikom broju slučajeva pripadnici romske i egipćanske populacije ne poznaju svoj maternji jezik, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je 2014. godine nastavilo sa aktivnostima na ostvarivanju tog prava, prije svega kroz ljetnje i zimske kampove koji su namjenjeni učenicima završnih razreda osnovne škole romske i egipćanske populacije, a koja su postigla najbolje rezultate u okviru vaspitno-obrazovnog procesa.

Romski jezik, ratifikacijom Evropske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima, prepoznat je od strane Vlade Crne Gore kao poseban manjinski jezik. Naime, romski kao manjinski jezik nije zastupljen kao maternji jezik u obrazovnim ustanovama zbog činjenice da trenutno ne postoji kvalifikovani nastavni kadar koji bi mogao da obavlja nastavu na romskom jeziku.

2.1. Predškolsko obrazovanje

U radu sa djecom romske i egipćanske populacije fokus se stavlja na njihovu integraciju, poboljšanje školskog i socijalnog postignuća. Redovno se sprovode programi predškolskog vaspitanja i obrazovanja i poludnevni boravak.

Pripremni vrtići za djecu Romske i Egipćanske populacije samostalno se sada sprovode prije svake školske godine. Prve školske 2013/14 godine upriličeni su za za 87 predškolaca koji su stekli pravo na upis u osnovnu školu, a nijesu bili obuhvaćeni niti jednim sistemskim oblikom ili programom vaspitanja i obrazovanja, dok su prije školske 2014/15 pripremni vrtići upriličeni za 119 djece romske i egipćanske populacije. Cilj pripremnih vrtića je podsticanje jezičkih znanja i vještina komunikacije, povećanje stepena socijalizacije među djecom, sve u svrhu pripreme za redovno školovanje.

U saradnji sa devet (9) predškolskih ustanova u devet crnogorskih gradova (Bar, Tivat, Herceg Novi, Kotor, Cetinje, Nikšić, Podgorica, Berane i Bijelo Polje) u toku juna 2016. uspješno je organizovan pripremni vrtić za 111 romske i egipćanske djece koja do sada nijesu bila obuhvaćena niti jednim vidom formalnog obrazovanja, a stekla su zakonsko pravo za upis u prvi razred 2016/17 školske godine.

Zavod za školstvo je održao obuku za 23 vaspitača/vaspitačice i finasijski podržao 9 romskih i egipćanskih medijatora.

U školskoj 2016/17. godini u predškolske ustanove upisana su 104 djeteta romske i egipćanske populacije, što u procentima čini 0,55% od ukupnog broja upisane djece u predškolske ustanove u Crnoj Gori.

U toku aprila 2016. Ministarstvo prosvjete, Zavod za školstvo i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava sproveli su kampanju upisa u prvi razred. Tim koji je vodio kampanju obišao je naselja u kojima žive Romi i Egipćani u Podgorici, Nikšiću, Beranama i Herceg Novom. Razgovarano je sa roditeljima o značaju obrazovanja za njihovu djecu, podijeljeni su flajeri u kojima se nalazi detaljno objašnjenje za upis u prvi razred. Flajeri su štampani na crnogorskom, albanskom i romskom jeziku. Takođe, kontinuirano se sprovode kampanje sa ciljem podizanja svijesti pripadnika romske i egipćanske populacije o važnosti obrazovanja i motivacione kampanje usmjerene na učenike završnih razreda osnovne škole, kako bi nastavili svoje školovanje.

2.2.Osnovno obrazovanje

Broj romske i egipćanske djece u osnovnom obrazovanju u Crnoj Gori se kontinuirano povećava. U odnosu na školsku 2001/02. godinu, broj učenika/ca romske i egipćanske populacije u školskoj 2011/2012. godini je gotovo utrostručen, i to sa 536 na 1582 učenika/ce. Školske 2012/13 godine upisano je 1553 učenika romske i egipćanske populacije u osnovnu školu, 2014/15 upisano je 1538 učenika, 2015/16 upisano je 1438 učenika, 2016/17 upisano je 1625 učenika romske i egipćanske populacije, što u procentima za školsku 2016/17 čini 2,37% od ukupnog broja upisane djece u osnovne škole u Crnoj Gori. Zavod za školstvo u okviru svojih redovnih aktivnosti prati rad i uspjeh ovih učenika tokom cijele školske godine.

U okviru programa *Case management* formirani su timovi za praćenje djece u riziku od napuštanja školovanja u Podgorici, Nikšiću i Beranama. Tim se bavi monitoringom i prevencijom napuštanja školovanja, sastaje se mjesečno i okuplja relevantne aktere s ciljem identifikacije problema i prevencije napuštanja školovanja djece koja su u riziku. U Nikšiću je taj tim formiran u februaru 2016. i uključene su dvije osnovne škole OŠ " Mileva Lajović Lalatović" i OŠ " Olga Golović".

Područna jedinica osnovne škole JU OŠ "Božidar Vuković Podgoričanin" u blizini izbjegličkog kampa Konik je zatvorena završno sa školskom 2015/16 godinom. U 2016/17 školskoj godini sva djeca iz pomenutog područnog odjeljenja su integrisana u sedam (7) gradskih škola (OŠ "Božidar Vuković Podgoričanin", OŠ "21. maj", OŠ "Marko Miljanov", OŠ "Savo Peajanović", OŠ "Vuk Kardžić", OŠ "Vladimir Nazor" i OŠ "Oktoih") i za iste je obezbijeđen prevoz.

U okviru svojih kontinuiranih aktivnosti, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava svake godine opredjeljuje sredstva za obezbjeđivanje besplatnih udžbenika za učenike/učenicice romske i egipćanske populacije I, II i III razreda osnovnih škola, na osnovu Ugovora o finansiranju/sufinansiranju programa/projekata koji je Ministarstvo za ljudska i manjinska prava potpisalo sa Zavodom za školstvo. Za 2016/17 školsku godinu Ministarstvo za ljudska i

manjinska prava je za ovu namjenu opredijelilo 36,358.40 €. Ministarstvo prosvjete obezbjeđuje udžbenike za sve učenike romske i egipćanske populacije ostalih razreda osnovne škole, a koji su u stanju socijalne potrebe.

U cilju motivacije za nastavak školovanja, kao i što brže integracije pripadnika/pripadnica romske i egipćanske populacije u sve tokove društvenog života u crnogorsko društvo, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava kontinuirano svake školske godine finansira i organizuje sedmodnevno ljetovanje/zimovanje za 25 najboljih učenika/učenica, VI, VIII i IX razreda, romske i egipćanske populacije. Pored niza rekreativnih aktivnosti u kojima djeca imaju prilike da uživaju, djeca su svakodnevno pohađala i neformalne časove romskog jezika, u cilju očuvanja maternjeg jezika i kulture svoje populacije.

2.3. Srednje obrazovanje

S obzirom na aktivnosti raznih aktera posljednjih godina je povećan broj romskih i egipćanskih učenika/ca u srednjem obrazovanju, pa tako školske 2008/2009. godini srednje škole u Crnoj Gori je pohađalo 30 učenika, školske 2009/2010. godine 35, školske 2010/2011 godine 57, školske 2011/2012. godine 72, školske 2012/13 godine 75, školske 2013/14 godine 81, školske 2014/15 godine 69, školske 2015/16 godine 99, školske 2016/17 godine upisano je 125 učenika/ca romske i egipćanske populacije, što u procentima za školsku 2016/17 čini 0,45% od ukupnog broja upisane djece u srednje škole u Crnoj Gori. Svim srednjoškolcima romske i egipćanske populacije, koji su podnijeli zahtjev, je od strane Ministarstva za ljudska i manjinska prava obezbjeđivana stipendija, a koja praksa je nastavljena i ove školske godine.

Broj učenika/učenica koji su po prvi put u prvom razredu srednje škole u tekućoj 2016/17 godini je ukupno 47. To je značajno povećanje broja novoupisanih učenika/učenica iz romske i egipćanske populacije u srednjim školama u odnosu na prethodnu školsku godinu. Primjetno je da je broj novoupisanih svake školske godine u porastu. Tome doprinosi kvalitetniji rad u osnovnim školama, koje završava sve veći broj romskih i egipćanskih učenika/učenica, kao i to što se ti učenici kroz program stipendiranja dodatno se osnažuju na polju motivacije i podrške za nastavak školovanja kroz srednju školu.

Kampanja koju Zavod za školstvo i Romski obrazovni fond (REF) sprovodi od 2015. godine uticala je na povećanje broja učenika/učenica koji se opredjeljuju za nastavak obrazovanja. Rad na terenu kroz prezentaciju mogućnosti za podršku u nastavku obrazovanja, pravovremeno informisanje, podrška prilikom procedure upisa kao i uticaj na donosioce odluka da primjenjuju mjere afirmativne akcije imaju rezultat koji se ogleda u uključivanju sve većeg broja djece u obrazovni proces. Ova aktivnost je uključila skup radnji sa ciljem da se: informiše romska i egipćanska zajednica, roditelji i učenici/učenice, o programu stipendiranja i mentorstva; osigura

transparentnost programa srednjeg obrazovanja i dopre do najvećeg mogućeg broja kandidata/kandidatkinja.

2.4. Visokoškolsko obrazovanje

Kada je riječ o studentima romske i egipćanske populacije iz podataka koji se nalaze u nastavku teksta, može se vidjeti povećanje broja, pa tako školske 2012/13 godine upisano je 9 studenata romske i egipćanske populacije, 2013/14 upisano je 15 studenata, 2014/15 upisano je 17 studenata, 2015/16 upisano je 15 studenata, dok je 2016/17 upisano 20 studenata romske i egipćanske populacije. Od 2016/2017. radi implementacije principa afirmativne akcije, za osobe sa invaliditetom i pripadnike manjinske zajednice Roma i Egipćana, za svaki studijski program je obezbijedena kvota za upis od 1%.

Po fakultetima broj studenata/studentkinja u 2016/17 koji primaju stipendije izgleda ovako: Filozofski fakultet – 5 studenata/studentkinje, Pravni fakultet - 3 studenata/studentkinje, Fakultet političkih nauka - 2 studenta/studentkinje, Fakultet za primijenjenu fizioterapiju-Igalo - 2 studenta/studentkinje, Univerzitet Donja Gorica - 2 studenta/studentkinje, Fakultet za turizam – 1 student/studentkinja, i Fakultet za sport i fizičko vaspitanje - 1 student/studentkinja.

Svi studenti/studentkinje romske i egipćanske nacionalnosti upisani akademske 2016/17 oslobođeni su plaćanja školarina. Takođe, sa upravom studentskih domova u Podgorici, Nikšiću i Kotoru omogućen je besplatan smještaj i ishranu za ukupno 5 studenata/studentkinja koji studiraju van gradova u kojima žive. Obezbijeđen je smještaj i ishrana za 3 studenta/studentkinje u Podgorici, jednu studentkinju u Nikšiću i jednu studentkinju u Kotoru. Redovni studenti su još četvoro (4) pripadnika/pripadnica romske i egipćanske populacije, međutim oni nijesu ušli u program stipendiranja jer nijesu ispunili kriterijume propisane konkursom za učešće u programu. Konkretno, ovo četvoro studenata je treći put obnovilo istu godinu studija.

3. Zapošljavanje

Zavod za zapošljavanje Crne Gore evidenciju nezaposlenih lica ne vodi po etničkoj pripadnosti, ali je, zbog potreba projekta „Dekada za uključjenje Roma“, izvršena izmjena u aplikaciji, čime je omogućeno pretraživanje evidencije po tom osnovu, pri čemu izjašnjavanje nezaposlenih o etničkoj pripadnosti nije obavezno, već je isključivo dobrovoljno. Na dan 31.12.2016. godine, u evidenciji Zavoda za zapošljavanje Crne Gore nalazilo se 1731 lice koja su se izjasnili kao pripadnici populacije Roma i Egipćana, od kojih 766 žena (44,25%).

U ukupnoj registrovanoj nezaposlenosti ova populacija, na isti dan, učestvuje sa 3,53%.

Broj osoba na evidenciji Zavoda za zapošljavanje, koje su se izjasnile kao pripadnici populacije Roma i Egipćana, prikazano po polu			
Godina	Muškarci	Žene	Ukupno
2012.	585	427 ili 42,19%	1012
2013.	647	471 ili 42,12%	1118
2014.	759	567 ili 42,76%	1326
2015.	872	670 ili 43,45%	1542
2016.	965	766 ili 44,25%	1731

U strukturi pripadnika romske i egipćanske populacije, najveće učešće imaju lica bez zanimanja i stručne spreme, sa 95,23% (učešće žena 44,29%), zatim lica sa završenim III stepenom stručne spreme, sa 2,59 % (28,88% žena), lica sa završenim IV stepenom stručne spreme sa 1,27% (59,09% žena), lica sa završenim II stepenom stručne spreme sa 0,86% (60% žena) i jedno lice muškog pola sa završenim VI stepenom stručne spreme (0,05 %).

Posmatrano po opštinama, najveći broj prijavljenih lica, pripadnika Roma i Egipćana, nalazi se u evidenciji Područne jedinice Podgorica, za opštine Podgorica, Danilovgrad, Kolašin i Cetinje i gradske opštine Golubovci i Tuzi – 50,36 % (učešće žena 44,20%), zatim u evidenciji Područne jedinice Nikšić, za opštine Nikšić, Šavnik i Plužine 14,26% (učešće žena 42,10 %), Područne jedinice Herceg Novi, za opštine Herceg Novi, Kotor i Tivat – 13,28% (učešće žena 50,43%), Područne jedinice Berane, za opštine Berane, Andrijevića, Plav, Rožaje, Gusinje i Petnjica – 10,16% (učešće žena 40,90%), Područne jedinice Bar, za opštine Bar, Budva i Ulcinj – 6,75% (učešće žena 41,88%), Područne jedinice Bijelo Polje, za opštine Bijelo Polje i Mojkovac – 4,39 % (učešće žena 42,10%) i Područne jedinice Pljevlja, za opštine Pljevlja i Žabljak – 0,80 % (učešće žena 50%).

Samostalno ili kao partner u projektima, Zavod za zapošljavanje je, u periodu od 2012 – 2016. godine, realizovao brojne aktivnosti koje se odnose na povećanje zapošljivosti i zapošljavanja romske i egipćanske populacije. Neke su kontinuiranog karaktera, a neke se odnose na realizaciju partnerskih ciljanih projekata.

Godišnje, prosječno, između 50 i 100 nezaposlenih lica romske i egipćanske populacije bude obuhvaćeno programima aktivne politike zapošljavanja, prije svega programima obrazovanja i osposobljavanja, javnim radovima, kako državnim tako i lokalnim i sezonskim poslovima.

Pregled realizovanih programa aktivne politike zapošljavanja tokom 2012. godine:

U toku 2012. godine u programe aktivne politike zapošljavanja bilo je uključeno 88 lica koja se deklarišu kao Romi i Egipćani, 2013. godine 39 lica (17,94% žena), 2014. godine 46 lica (17 žena ili 36,95%), 2015. godine 40 lica (13 žena ili 32,50 %).

U periodu 01.01.2016 – 31.12.2016. godine u programe aktivne politike zapošljavanja bilo je uključeno 22 pripadnika populacije Roma i Egipćana. Od ukupnog broja uključenih, osam je žena (36,36%).

U toku 2012. godine 53 lica romske i egipćanske populacije angažovana su na sezonskim poslovima (20 žena). Najveći broj lica koja su angažovana na sezonskim poslovima nalazi se na evidencijama Biroa rada Podgorica i Herceg Novi (Podgorica – 20 lica, od kojih jedna žena, Herceg Novi – 20 lica, od kojih 13 žena), zatim Biroa rada Nikšić – pet lica (dvije žene), Biroa rada Bar – četiri lica (dvije žene), Biroa rada Bijelo Polje – dva lica ženskog pola i Biroa rada Berane – dva lica muškog pola.

Pregled realizovanih programa aktivne politike zapošljavanja tokom 2013. godine:

- U državni javni rad „Neka bude čisto“ uključeno je pet lica muškog pola;
- U lokalni javni rad u saradnji sa DOO „Čistoća“ iz Podgorice, uključeno je 14 lica muškog pola;
- U program obrazovanja i osposobljavanja za zanimanje „frizer za žene“, koji se realizovao u Podgorici, uključene su dvije polaznice romske i egipćanske populacije;
- U program stručnog osposobljavanja lica sa stečenim visokim obrazovanjem uključen je jedan pripadnik romske i egipćanske populacije muškog pola;
- Na sezonskim poslovima angažovano je 17 lica (pet žena);

Pregled realizovanih programa aktivne politike zapošljavanja tokom 2014. godine:

- U 11 lokalnih javnih radova u Podgorici, Bijelom Polju, Nikšiću, Tivtu i Herceg Novom uključeno je 20 lica (tri žene).
- U državni javni rad „Neka bude čisto“ uključeno je šest lica (jedna žena) u opštinama Bar, Cetinje i Tivat.
- U program obrazovanja i osposobljavanja za zanimanje „Frizer za žene“, u Podgorici, uključeno je 19 lica (12 žena).
- U program obrazovanja i osposobljavanja za zanimanje „sobarica“, koji se realizovao u Tivtu, uključeno je jedno lice ženskog pola.

Pregled realizovanih programa aktivne politike zapošljavanja tokom 2015. godine:

- U 10 lokalnih javnih radova u Podgorici, Nikšiću, Tivtu, Bijelom Polju i Herceg Novom uključena su 24 lica (četiri žene).
- U državni javni rad „Neka bude čisto“ uključeno je pet lica (jedna žena), u opštinama Bar, Cetinje, Herceg Novi i Tivat.

- U program obrazovanja i osposobljavanja za zanimanje „*Frizer za žene*“, u Podgorici, uključeno je devet lica (šest žena).
- U program obrazovanja i osposobljavanja za zanimanje „*Sobarica*“, koji se realizovao u Tivtu, uključeno je jedno lice ženskog pola.
- U program sticanja ključnih vještina iz engleskog jezika – početni nivo, koji se realizovao u Tivtu, uključeno je jedno lice ženskog pola.

Pregled realizovanih programa aktivne politike zapošljavanja tokom 2016. godine:

- U sedam lokalnih javnih radova u Beranama, Bijelom Polju, Mojkovcu, Nikšiću, Cetinju, Danilovgradu i Herceg Novom uključeno je osam lica RE populacije (četiri žene).
- U državni javni rad „*Neka bude čisto*“ uključeno je 10 lica iz Biroa rada Nikšić, Podgorica, Herceg Novi i Tivat.
- U program obrazovanja i osposobljavanja za zanimanje „*frizer za žene*“, u Podgorici, uključene su četiri žene.

Obrazovanje i osposobljavanje odraslih je jedna od mjera aktivne politike zapošljavanja koja se sprovodi u kontinuitetu i koja obuhvata programe obrazovanja i osposobljavanja za prvo zanimanje, prekvalifikaciju, dokvalifikaciju, inoviranje znanja u okviru istog zanimanja i nivoa obrazovanja, sticanje ključnih vještina. Obrazovanje i osposobljavanje može se vršiti za potrebe poslodavca i tržišta rada.

Ciljevi realizacije programa su smanjenje nezaposlenosti, povećanje zapošljivosti lica koja traže zaposlenje, kroz unaprijeđenje kvaliteta ponude, zadovoljenje aktuelnih potreba, zahtjeva i uslova rada, kao i ublažavanje nesklada između ponude i tražnje na tržištu rada. Zanimanja za koja se pripadnici romske i egipćanske populacije obučavaju su nižeg stepena stručnosti, jednostavna pomoćna zanimanja, poput pomoćnog automehaničara, pomoćnog frizera, pomoćnog šivača, pomoćnog kuvara, pomoćnog servira, pomoćnog keramičara, vulkanizera, itd.

Sezonsko zapošljavanje je mjera aktivne politike zapošljavanja koja doprinosi ublažavanju posljedica otvorene nezaposlenosti. Opšta karakteristika sezonskih poslova je njihova specifičnost, zbog sezonskog karaktera rada strateških grana privrede, zbog neravnomjernosti potreba u toku godine, zbog dužine trajanja radnog vremena i uslova u kojima se obavljaju. Zavod svojim mjerama i aktivnostima nastoji da uposli što veći broj sezonskih radnika, kao i da kod poslodavaca izdejstvuje što povoljnije uslove za njihovo zapošljavanje: bolje zarade, povezivanje radnog staža, smještajne uslove i ishranu, plaćene prevozne troškove i drugo. Sezonski posao je i prilika za veliki broj Roma da, makar i na kraće vrijeme, zasnuju radni odnos. Tako je, u toku 2015. godine na sezonskim poslovima zaposleno 22 lica romske i egipćanske populacije (od čega 7 žena), a tokom 2016. godine 62 lica, od čega 27 žena.

Motivacija poslodavaca za zapošljavanje pripadnika romske i egipćanske populacije populacije - Zavod za zapošljavanje Crne Gore posebnu pažnju poklanja saradnji sa poslodavcima, kada je u pitanju zapošljavanje lica romske i egipćanske nacionalnosti. U tom smislu, za lica koja uspješno završe neki od programa obrazovanja i osposobljavanja, Zavod za zapošljavanje, u mjeri u kojoj je to moguće, po principima afirmativne akcije, posreduje u nalaženju zaposlenja, sezonskim poslovima i kod uključivanja u programe javnih radova. Jedan od načina animiranja poslodavaca da u većoj mjeri zapošljavaju pripadnike romske i egipćanske populacije je *Uredba o subvencijama za zapošljavanje određenih kategorija nezaposlenih lica*¹⁰, koju je donijela Vlada Crne Gore 28. decembra 2015. godine. Uredbom su utvrđene subvencije za pravna lica i preduzetnike koji zaposle određene kategorije nezaposlenih lica, a koji se nalaze na evidenciji Zavoda za zapošljavanje Crne Gore. Subvencije može koristiti poslodavac koji, pored ostalih kategorija, zaposli „nezaposleno lice Romi i Egipćani“. Za ta lica poslodavac ne plaća doprinos za obavezno socijalno osiguranje na zarade (doprinos za penzijsko-invalidsko osiguranje, doprinos za zdravstveno osiguranje i doprinos za osiguranje od nezaposlenosti) i doprinos za Fond rada, kao i porez na dohodak fizičkih lica. Uredba će se primjenjivati do 31.12.2017. godine.

¹⁰ Službeni list Crne Gore", br. 080/15 od 31.12.2015, 077/16 od 13.12.2016

4. Socijalna i zdravstvena zaštita

Normativni okvir za ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu definisan je između ostalog, *Zakonom o zdravstvenoj zaštiti*¹¹ i *Zakonom o zdravstvenom osiguranju*¹². U zdravstvenom sistemu ne vode se evidencije koje su zasnovane na etičkoj, nacionalnoj ili nekoj drugoj pripadnosti korisnika zdravstvene zaštite.

Uvidom u „Dnevne evidencije“ rada izabranih doktora, centara i jedinica za podršku je evidentno da pripadnici romske i egipćanske populacije (koji imaju status interno raseljenih ili izbjeglih lica ili lica koja traže azil i posebnu zaštitu) dobiju usluge koje dobijaju i ostali korisnici zdravstvene zaštite. Reformom zdravstvenog sistema uveden je izabrani doktor preko koga osiguranici ostvaruju primarnu zdravstvenu zaštitu, a koje im omogućava nastavak ostvarivanja zdravstvene zaštite na sekundarnom i tercijarnom nivou.

Zakon o zdravstvenom osiguranju je obezbijedio da socijalno ugrožene kategorije, nezaposleni, djeca do osnovne škole, a ako se školuju dok završavaju srednje i visoko obrazovanje, žene u toku trudnoće i godinu dana nakon porođaja, stariji od 65 godine i oboljeli od raznih bolesti, ne učestvuju u troškovima liječenja (imaju besplatnu zdravstvenu zaštitu). Uredba o načinu ostvarivanja zdravstvene zaštite stranaca je pripadnike romske i egipćanske populacije izjednačila u pravima na zdravstvenu zaštitu sa osiguranicima (na koga se odnosi zakon o zdravstvenom osiguranju). Sada nema normativnih prepreka da pripadnik romske i egipćanske populacije koji nema dokumenta (lična karta, pasoš ili neki drugi identifikacioni dokument, izvod iz knjige rođenih, jedinstveni matični broj) ostvari pravo na zdravstvenu zaštitu, kako u obimu tako i po sadržaju usluga kao i redovni osiguranici. U periodu od ustanovljenja Kampa I i Kampa II¹³ u Podgorici je razvijena ambulanta za odrasle i ambulanta za djecu, u kojoj 2 sata dnevno rade doktori za odrasle i djecu (ranije je ambulanta radila 2 sata prije i 2 sata poslije podne). U periodu van radnog vremena pomenutih ambulanti zdravstvenu zaštitu pripadnici romske i egipćanske populacije mogu ostvariti u ambulantama doma zdravlja Podgorica (na svim lokacijama, a najbitnija lokacija je zdravstveni objekat Konik). Pripadnice romske i egipćanske populacije se za usluge reproduktivnog i seksualnog zdravlja mogu javiti izabranim ginekolozima u domovima zdravlja, a porođaj mogu ostvariti u svakom porodilištu u Crnoj Gori. Vakcinacija djece pripadnika romske i egipćanske populacije, koji nemaju svog izabranog pedijatra i koja ne idu u školu se sprovodi u naseljima u kojima je obezbijeđen kolektivni smještaj pripadnika ove populacije. Institut za javno zdravlje organizuje povremene kampanje vakcinacije romske i egipćanske djece na Koniku, što rezultira visokim procentom pokrivenosti.

¹¹ "Službeni list Crne Gore", br. 003/16 od 15.01.2016, 039/16 od 29.06.2016, 002/17 od 10.01.2017

¹² "Službeni list Crne Gore", br. 006/16 od 22.01.2016, 002/17 od 10.01.2017, 022/17 od 03.04.2017

¹³ Kamp Konik II je zatvoren 2016.godine

U pogledu ostvarivanja zdravstvene zaštite radi povećanja stepena korišćenja dostupnosti zdravstvene zaštite, predviđena je mjera uvođenje i jačanje uloge „Saradnik/ca u socijalnoj inkluziji Roma i Egipćana u zdravstvu“.

U realizaciji naprijed navedene mjere standardizovano je zanimanje „Saradnik/ca u socijalnoj inkluziji Roma i Egipćana u zdravstvu“, te je u saradnji sa međunarodnom organizacijom „Help - Hilfe zur Selbsthilfe e.V.“ preko obrazovne institucije, izvršena njihova obuka radi polaganja ispita. Akcionim planom je predviđeno njihovo radno angažovanje u zdravstvenoj ustanovi tj. Domu zdravlja u Podgorici, počev od januara 2017. godine i u tom smislu su, nakon sprovedenog oglašavanja za radno mjesto, zapošljene dvije (2) Saradnice. Ovoj proceduri je prethodila izmjena i dopuna Akta o sistematizaciji Doma zdravlja Podgorica, kao i obezbjeđenje odgovarajućih saglasnosti od Ministarstva zdravlja, Ministarstva finansija i Fonda za zdravstveno osiguranje u pogledu sredstava za njihov redovan rad.

Obuhvati imunizacijama sve djece u Crnoj Gori se prate kroz sprovođenje programa obaveznih imunizacija preko izabranih pedijatara, pa i terenske vakcinacije romske i egipćanske djece u naseljima. Prema sumarnim rezultatima imunizacionih aktivnosti u romskoj i egipćanskoj populaciji epidemiološki najznačajnije vakcine su: MMR i vakcine protiv dječije paralize.

U toku 2016. godine realizovano je 30 radionica za pripadnice romske i egipćanske populacije na određene teme o prevenciji zdravlja i zdravstvenog vaspitanja, a za pripadnice romske i egipćanske populacije održane su radionice na temu „Prevencija ranih brakova“ i na temu „Značaj održavanja lične higijene za zdravlje“. Osim ovih radionica izrađeni su i lifleti kao pomoć u realizaciji zdravstveno-vaspitnih aktivnosti.

U saradnji sa NVO sektorom organizovani su i realizovani preventivni zdravstveni pregledi trudnica.

U okviru Nacionalnog programa ranog otkrivanja malignih oboljenja kod žena, 2013. godine je napravljen Plan za sprovođenje skrininga raka grlića materice i najavljen je skrining raka dojke. Takođe, u cilju unaprjeđenja reproduktivnog zdravlja žena, u junu 2013. godine usvojena je Strategija za očuvanje i unaprjeđenje reproduktivnog i seksualnog zdravlja Crne Gore 2013-2020. (sa Akcionim planom za 2014-2015.). Strategiju je pripremila multisektorska radna grupa u kojoj je učestvovala predstavnik romske populacije čime su inkorporirane i ranjive grupe žena i njihovi problemi. U okviru redovnih aktivnosti Institut za javno zdravlje je sprovodio redovne edukativne programe o polno prenosivim bolestima kao i o dostupnosti dobrovoljnog, povjerljivog savjetovanja i testiranja na HIV.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava u cilju jačanja svijesti o značaju prevencije i čuvanja zdravlja, kontinuirano organizuje preventivni ginekološki i ultrazvučni pregled za žene iz kampa Konik iz Podgorice u Domu zdravlja „Dimitrije - Dika Marenić“ iz Danilovgrada. Ministarstvo

ovu aktivnost organizuje u saradnji sa Domom zdravlja Danilovgrad i Crvenim krstom već nekoliko godina. U znaku uspješne saradnje, različiti pregledi imaju za cilj da žene iz marginalizovanih grupa svjesnije razmišljaju o svom zdravlju. Ultrazvučni pregledi rađeni su za štitastu žlijezdu, grudi, pluća, rađena je mamografija kod žena iznad 40 godina starosti, a naredna akcija obuhvatiće ultrazvuk abdomena. 2014. godine bilo je obuhvaćeno 50 žena romskinja i egipćanki, 2015. godine je bilo obuhvaćeno 57 žena, a 2016. godine je bilo obuhvaćeno 70 žena romkinja i egipćanki.

Takođe, Ministarstvo zdravlja je obnovilo dopis svim zdravstvenim ustanovama za upoznavanje zaposlenih sa pravima R/IR lica na zdravstvenu zaštitu, koju, u skladu sa Uredbom, ostvaruju kao građani Crne Gore. Istovremeno, date su instrukcije direktorima o načinima obavještanja ovih lica o značaju prevencije i uloge savjetovališta, odnosno korišćenja usluga savjetovališta u očuvanju i unaprijeđenju zdravlja. Sprovedena je vakcinacija djece smještene u kampovima: 1306 djece je vakcinisano obaveznom imunizacijom DTP, u vanrednoj kampanji sprovedena je vakcinacija 70 djece.

Održano je 20 radionica na teme: Prava i obaveze pacijenata, HIV/AIDS, Šuga (Scabies), Higijena otpadnih materija, Zaštita reproduktivnog zdravlja, Bolesti zavisnosti, Kolektivni smještaj-rizik po zdravlje, Prevencija šećerne bolesti, Nasilje u porodici, Karcinom dojke, Promocija zdravlja, Oralno zdravlje itd. Svaka tema je obrađena po dva puta. U saradnji sa Centrom za radilošku dijagnostiku Kliničkog Centra Crne Gore, tokom oktobra i novembra, organizovani su besplatni mamografski pregledi za 45 žena, pripadnica romske populacije, iz Kampa Konik.

U Crnoj Gori je uspostavljen dobar zakonski i strateški okvir za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Statistika o slučajevima nasilja nad ženama i u porodici u Crnoj Gori se ne vodi po osnovu nacionalne pripadnosti tako da ne postoje podaci koji se odnose isključivo na romsku i egipćansku populaciju.

Izrada standarda zanimanja “*Saradnik u socijalnoj inkluziji Roma i Egipćana u oblasti socijalne zaštite*” je u toku, naime formirana je Radna grupa za izradu standarda i očekuje se da u Septembru 2017. isti bude završen.

Dvije najugroženije kategorije romske i egipćanske populacije su djeca i žene. Među romskom i egipćanskom djecom koja prosjače u Crnoj Gori, većina su uzrasta do pet godina. Ta djeca su izložena različitim oblicima zlostavljanja, zanemarivanja, nebrige i nasilja, kao i visokom riziku da postanu žrtve trgovine ljudima, dječje prostitucije i pornografije. Kao posljedica prosjačenja javlja se isključenost ove djece iz redovnog školovanja, te odrastaju bez odgovarajućeg porodičnog okruženja i vršnjačke grupe. Strategija za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana 2016-2020 predviđa niz mjera za rješavanje ovog problema.

U periodu od 01. januara do 31. decembra 2016. godine, ukupan broj izvedenih akcija »Prosjak« na nivou SP CB i OB – 78;

U istom periodu kontrolisano je 226 lica, od čega 63 djece je zatečeno u prosjačenju;

Podnesena su 35 zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka sudu za prekršaje.

Od ukupnog broja djece koja su zatečena u prosjačenju (63):

- Protiv 7 zakonskih zastupnika maloljetne djece podnijeto je 7 zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka sudu za prekršaje;
- 4 zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka sudu za prekršaje protiv 4 roditelja maloljetnika,
- 45 djece je upućeno Centru za socijalni rad,
- u 6 slučajeva roditelji maloljetne djece upozoreni,
- 1 slučaju prosjačenja maloljetnika upoznat ODT u Podgorici.
- Po ovom osnovu nije bilo podnesenih krivičnih prijava.

U pojedinim gradovima Crne Gore postoje multidisciplinarni timovi koje sačinjavaju predstavnici organizacionih jedinica Uprave policije, predstavnici Centara za socijalni rad, nevladine organizacije i predstavnici romske populacije.

U toku januara 2017. godine, nije bilo djece koja su zatečena u prosjačenju, dok se podaci u vezi sa istim, za februar tekuće godine, prikupljaju.

Romkinje i Egipćanke su u ogromnom procentu izložene nasilju u porodici. Prema istraživanju koje je sprovedla NVO "Centar za Romske inicijative" (CRINK) 2014. godine,¹⁴ žene su unutar svojih etničkih zajednica izložene nasilju od strane oca, brata, supruga, suprugovih roditelja itd. Kao najčešći razlog naglašava se patrijarhalna tradicija, kao i alkohol, droge, siromaštvo i nizak nivo obrazovanja. Takođe, prisilni brakovi su jedan od najozbiljnijih problema s kojima se žene suočavaju u svom ranom maloljetničkom uzrastu. *Strategija zaštite od nasilja u porodici i nasilja nad ženama 2016-2020* postavlja ciljeve i mjere za rješavanje tog pitanja. Prema izvještajima CRINK-a i Uprave policije, u Godišnjem izvještaju o sprovođenju Strategije protiv nasilja, bilo je 16 slučajeva prisilnih brakova u 2016. godini.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je u skladu sa Akcionim planom za poglavlje 23, a u saradnji sa Kancelarijom za borbu protiv trgovine ljudima, Upravom policije, članovima Romskog savjeta, Centrom za romske inicijative i drugim NVO u 2015 i 2016. godini organizovalo jednodnevne kampanje po romskim naseljima i edukaciju roditelja, djece, romskih i egipćanskih aktivistkinja, službenika/službenica državne uprave o zaštiti od nasilja u porodici i

¹⁴ "Nasiljenadženama i djevojčicama u romskim i egipćanskim naseljima u Crnoj Gori: <http://crink.me/wp-includes/PDF/CRI%20Brosura%20Nasilje%20u%20pordici.pdf>

maloljetničkih prisilnih brakova među romskom populacijom. Navedene jednodnevne edukacije su realizovane u Herceg Novom, Budvi, Cetinju, Tivtu, Kotoru, Beranama, Bijelom Polju, Nikšiću i Podgorici.

Osim gore navedenog, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je 2016. godine finansiralo štampanje ukupno hiljadu (1000) tematskih informativnih brošura o svim vidovima trgovine ljudima sa fokusom na ugovorene brakove, načinima samoidentifikacije osoba kojima se trguje, kao i postojećim mehanizmima pomoći i zaštite za žrtve trgovine ljudima/djecom. Sadržina pomenutih brošura je rađena u saradnji sa Kancelarijom za borbu protiv trgovine ljudima. Brošure su štampane na crnogorskom, albanskom i romskom jeziku, a dijeljeni su građanima romske i egipćanske populacije tokom naprijed navedenih kampanja.

U cilju prevencije maloljetničkih i/ili prisilnih brakova među romskom i egipćanskom populacijom akreditovan je program *“Borba protiv trgovine djecom, sklapanja ranih i ugovorenih brakova i prisilnog prosjačenja”* kod Zavoda za školstvo. Po navedenom program obuku je prošlo ukupno 23 nastavnika osnovnih i srednjih škola.

Vladina Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima je realizovala drugu fazu projekta koji je otpočeo prethodne godine, a koji je usmjeren na jačanje multidisciplinartne saradnje predstavnika institucija za prepoznavanje i proaktivnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima. Ovaj projekat, koji podrazumijeva održavanje obuka na temu: *“Jačanje multisektorskog pristupa u borbi protiv trgovine djecom, dječijeg prosačenja prisilnih dječijih brakova”*, realizovan je zahvaljujući podršci predstavništva UNICEF-a u Crnoj Gori i u saradnji sa Zavodom za socijalnu i dječju zaštitu. Predavači na obukama bili su predstavnici Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima koji su licencirani od strane Zavoda za socijanu i dječju zastitu i UNICEF-a za prenošenje znanja o problemima trgovine djecom, dječjem prosjačenju i prisilnim ugovorenim brakovima. U okviru ovog projekta održano je šest (6) dvodnevni obuka na temu *“Jačanje multisektorskog pristupa u borbi protiv trgovine djecom, dječijeg prosačenja prisilnih dječijih brakova”*, koje je pohađalo ukupno 94 predstavnika institucija. (24 predstavnika Centara za socijalni rad, 22 predstavnika Uprave policije, 12 predstavnika tužilaštava, 14 predstavnika sudova, 11 predstavnika lokalnih samouprava, 1 predstavnik dnevnog i 1 predstavnik Resursnog centra, 3 predstavnika organizacija civilnog sektora, 4 predstavnika Crvenog krsta, 2 predstavnika Doma “Mladost” Bijela). Od ukupnog broja polaznika njih 23 je prisustvovalo dodatnoj trodnevnoj obuci koja je koncipirana kao vid specijalističke obuke tokom koje je rađeno na rješavanju konkretnih primjera slučajeva trgovine ljudima kroz prezentovanje studija slučajeva iz domaće i međunarodne prakse.

Budući da se rani i ugovoreni brakovi kao i organizovano prosjačenje smatraju oblicima izvršenja krivičnog djela *„Trgovina ljudima”*, Vladina Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima je u saradnji sa Upravom za kadrove – institucijom koja je primarno zadužena za

edukaciju državnih službenika i namještenika kreirala, akreditovala i realizovala sljedeće programe:

- **“Jačanje nivoa svijesti o fenomenu trgovine ljudima na lokalnom nivou“**, namijenjen odbornicima iz lokalnih parlamenata i predstavnicima lokalne samouprave. U okviru navedenog programa planirano je održavanje po tri jednodnevne obuke godišnje. U toku 2016. godine realizovane su sve tri planirane obuke kojima je prisustvovala 41 odbornik. Obuke su održane u Podgorici (4. juna), Baru (1. juna) i u Bijelom Polju (7. juna). Predavači na obukama su bili predstavnici vladine Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima, koji su treneri Uprave za kadrove za ovu problematiku.
- **“Uloga zdravstvenih radnika u borbi protiv trgovine ljudima”** namijenjen zdravstvenim radnicima sa teritorije cijele Crne Gore. U okviru navedenog programa planirano je održavanje po tri jednodnevne obuke godišnje. U izvještajnom periodu realizovane su sve tri planirane obuke kojima je prisustvovalo 62 zdravstvena radnika. Obuke su održane u Baru (19. oktobra), Bijelom Polju (30. septembra) i u Podgorici (04. novembra). Predavači na obukama su bili predstavnici vladine Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima, koji su treneri Uprave za kadrove za ovu problematiku.
- **„Uloga Centara za socijalni rad i inspeksijskih službi u borbi protiv trgovine ljudima”** - U okviru navedenog programa planirana je realizacija tri dvodnevne obuke godišnje za predstavnike inspeksijskih službi i zaposlene u centrima za socijalni rad na teritoriji cijele Crne Gore. U izvještajnom periodu realizovane su sve tri planirane obuke koje je pohađalo ukupno 37 službenika. Obuke su održane u Bijelom Polju (06. i 07. oktobra), Baru, 11. i 12. oktobra i Podgorici 20. 21. oktobra. Predavači na obukama su predstavnici vladine Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima koji su treneri Uprave za kadrove za ovu problematiku.
- **„Jačanje vještina rane identifikacije i upućivanja potencijalnih slučajeva trgovine ljudima u Crnoj Gori sa posebnim osvrtom na multiagencijsku saradnju”** - U okviru navedenog programa planirana je realizacija dvije jednodnevne obuke namijenjene edukaciji inspektora rada i zaštite na radu, turističkoj i komunalnoj inspekciji, prosvetnim radnicima, zaposlenima u Zavodu za zapošljavanje, Prihvatištu za strance i Centru za azilante. U toku 2016. godine realizovane su dvije planirane obuke koje je pohađalo ukupno 49 predstavnika navedenih institucija. Obuke su održane 15. marta i 23. septembra u Podgorici. Predavači na obukama su predstavnici vladine Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima koji su treneri Uprave za kadrove za ovu problematiku.

U saradnji sa Policijskom akademijom – institucijom zaduženom prvenstveno za edukaciju i stručno usavršavanje policijskog kadra realizovane su sljedeće aktivnosti:

- Ukupno 32 akademca Policijske akademije usvojili su sadržaj iz predmeta Kriminalistika- tema: trgovina ljudima (6 časova-Osnovno policijsko obrazovanje). Dodatna nastava (12 časova) realizovana je u saradnji sa Kancelarijom za borbu protiv trgovine ljudima, a sastojala se iz praktičnih primjera i studija slučaja.

- Službenici Sektora opšte nadležnosti, Kriminalističke policije i granične policije su pohađali seminar na temu “Trgovina ljudima”, koja je organizovana 21-22. marta 2016. godine na Policijskoj akademiji u Danilovgradu. Cilj ovog seminara je bila edukacija službenika Uprave policije o metodama rane identifikacije potencijalnih žrtava trgovine ljudima i specifičnostima uzimanja iskaza od potencijalnih žrtava trgovine ljudima. Seminar je pohađalo 17 polaznika (9 službenika Sektora kriminalističke policije, 4 službenika Sektora granične policije, 3 službenika Sektora policije opšte nadležnosti i 1 pripravnik sa Policijske akademije).

U saradnji vladine Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima, MUP¹⁵/UP¹⁶ - Sektor granične policije i Misije OEBS-a u Crnoj Gori, a u skladu sa programom obuke Evropske agencije za upravljanje operativnom saradnjom na spoljnim granicama država članica EU-FRONTEX, tokom prve polovine 2016. godine održano je 8 obuka na temu „*Borba protiv trgovine ljudima*“, koje je pohađao 91 granični policajac. Obuke su sprovele savjetnice u Kancelariji za borbu protiv trgovine ljudima, koje su prošle obuku i stekle sertifikate FRONTEX-a za nacionalne trenere za obuku granične policije o borbi protiv trgovine ljudima.

Tokom 2016.godine 137 predstavnika institucija nadležnih za sprovođenje Sporazuma o saradnji u borbi protiv trgovine ljudima na lokalnom nivou (od kojih 26 službenika policije, 16 predstavnika sudstva, 21 socijalni radnik, 37 predstavnika školstva, 30 zdravstvenih radnika i 4 tužioca) je uzelo učešće na okruglim stolovima koji su organizovani sa ciljem unapređenja znanja lokalnih predstavnika institucija - potpisnika Sporazuma o saradnji. Okrugli stolovi su organizovani u saradnji Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima sa Misijom OEBS-a.

Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima u kontinuitetu sprovodi kampanju “*Zaustavimo trgovinu ljudima*”, a ista podrazumijeva emitovanje TV spota “*Stop trgovini ljudima*”, kojim se ujedno promovise i Vladina SOS antitrafiking linija (11 66 66). U cilju obilježavanja 30. jula – svjetskog Dana borbe protiv trgovine ljudima i 18. Oktobra – evropskog dana borbe protiv trgovine ljudima realizovane su kampanje za podizanje nivoa svijesti mladih ljudi o fenomenu trgovine ljudima, u saradnji držanih organa i nevladinih organizacija. Takođe, odštampan je i promovisan Informator za zdravstvene radnike o trgovini ljudima.

Ministarstvo za ljudska i manjinska priključilo se kampanji ženskih romskih organizacija protiv ranih i prisilnih brakova kod Romske i Egipćanske populacije. U tom smislu, urađeni su intervjui sa 8 žena iz četiri crnogorske opštine koje su ispričale svoja lična iskustva ranih i prisilnih brakova. Na osnovu intervjua urađen je desetominutni film u kojem je prikazana ispovjest pripadnice ove populacije. Film je emitovan na Javnom servisu RTCG u emisiji „Otvoreno“ koja je organizovana u okviru kampanje 16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama, uz prisustvo

¹⁵ Ministarstvo unutrašnjih poslova

¹⁶ Uprava policije

svih relevantnih predstavnika državnih institucija i civilnog sektora. Takođe, štampana je knjiga „Ugovoreni brakovi- ispovijesti Romkinja i Egipćanki iz Crne Gore“, koja sadrži svih osam intervjua. Ovi materijali su distribuirani osnovnim školama u Crnoj Gori u cilju prevencije napuštanja škole od strane djevojčica i edukacije o ovom problemu.

U okviru kampanje “16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama”, snimljen je dokumentarni film “Izbjegni moju sudbinu”, koji govori o maloljetničkim ugovorenim brakovima kod Roma. Film je promovisan u Nikšiću, Beranama i Podgorici, uz učešće predstavnika Uprave policije, Tužilaštva, sudova, centra za socijalni rad, NVO.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava u saradnji sa NVO Centar za romske inicijative organizovalo je u decembru 2013. dvodnevni seminar za predstavnike/ce Uprave policije, tužilaštva, suda, centara za socijalni rad, kao i predstavnice nevladinih organizacija koje se bave pitanjima položaja Romkinja i Egipćanki u crnogorskom društvu na temu „Zakonski mehanizmi u borbi protiv prisilnih i ugovorenih dječijih brakova“, sa posebnim akcentom na RE populaciju.

NVO Centar za romske inicijative u saradnji sa ženskom NVO RAE mrežom „Prva“ uz podršku Ministarstva za ljudska i manjinska prava, na Međunarodni dan ukidanja ropstva 02.12. 2014 godine organizovao je okrugli sto na kojem su se prezentovali dobijeni rezultati publikacije „Ugovoreni brak jači od zakona“. Štampu ove publikacije je podržalo Ministarstvo za ljudska i manjinska prava.

U organizaciji Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima i Zavoda za socijalnu i dječju zastitu, u partnerstvu sa UNICEF-om, u periodu od 1-3. Jula 2015. odražana je inicijalna obuka za predstavnike organa za sprovođenje zakona na temu „Borba protiv trgovine djecom, dječijeg prosjačenje i prisilnih dječijih brakova“. Obuku je pohađalo 10. službenika Centara za socijalni rad, 3 službenika Centra za djecu i mlade „Ljubovic“, 2 službenika kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima, 1 predstavnik Ministarstva za ljudska i manjinska prava, 1 predstavnik Vrhovnog državnog tužilaštva, 1 predstavnik Vrhovnog suda, predstavnik Sekretarijata za socijalno staranje.

Druga faza projekta spovedena je u septembru 2015. nakon koje je Crna Gora dobila prvih 8. službenika koji su stekli zvanja sertifikovanih trenera za oblast borbe protiv trgovine djecom, dječjim prosjacenjem i prisilnim dječjim brakovima (3 službenika Centra za socijalni rad, 2 službenika Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima, 1 predstavnik Ministarstva za ljudska i manjinska prava, 1 predstavnik Centra za djecu i mlade „Ljubovic“, 1 predstavnik Tužilaštva).

S obzirom da je najveći broj romske populacije stacioniran na području Glavnog grada Podgorica, veoma su žive aktivnosti Sekretarijata za socijalno staranje koje obuhvataju i romsku populaciju:

- Jednokratne pomoći – u novcu ili u naturi (prehrambeni artikli, odjeća, obuća, ogrijev, sredstva za ličnu higijenu);
- Besplatni dnevni obrok;
- Poklon paketi za novorođenčad;
- Novčana pomoć za kupovinu udžbenika i školskog pribora na početku školaske godine;
- Besplatni odmor i rekreacija;

Program socijalnog stanovanja 2014-2016 (sjednica Vlade CG od 19. juna 2014.godine) i lokalni programi socijalnog stanovanja - Na sjednici Vlade Crne Gore od 19. juna 2014. godine, usvojen je Program socijalnog stanovanja, kojim su određeni ciljevi razvoja socijalnog stanovanja u skladu sa regionalnim, ukupnim ekonomskim i socijalnim razvojem, kao i razvoj socijalnog stanovanja i drugi elementi od značaja za socijalno stanovanje. U skladu sa programom socijalnog stanovanja, jedinice lokalne samouprave donose lokalne programe socijalnog stanovanja. Lokalni program treba da sadrži podatak o licima i porodicama kojima će se rješavati pitanje socijalnog stanovanja, obim i uslove odobravanja sredstava privrednim društvima, fizičkim licima i stambenim zadrugama i način vraćanja sredstava, kao i bliža mjerila i kriterijume za utvrđivanje visine zakupnine za korišćenje stambenih objekata.

Ministarstvo održivog razvoja i turizma, je shodno nadležnostima i u saradnji sa Ministarstvom rada i socijalnog staranja uradilo i predložilo Vladi CG Odluku o bližim kriterijumima za ostvarivanje prava na socijalno stanovanje za raseljena lica, koja je objavljena u „Službeni list CG“, broj 70/2015 od 16.12.2015. godine. Pravni osnov za donošenje ove odluke dat je u članu 8 stav 2 Zakona o socijalnom stanovanju („Službeni list CG“, broj 35/13), kojim je propisano da se bliže kriterijumi za ostvarivanje prava na socijalno stanovanje za lica u okviru grupe lica određenih u skladu sa programom socijalnog stanovanja utvrđuju propisom Vlade Crne Gore.

Nakon Sarajevskog procesa, donatorska konferencija održana 2012. godine rezultirala je izdvajanjem značajnih sredstava i dogovoreni su prikladni modeli za rješavanje stambenih pitanja kakav je Regionalni stambeni program koji je dogovoren upravo u okviru Sarajevskog procesa. Glavni cilj Regionalnog programa jeste postepeno zatvaranje izbjegličkog kampa Konik u Glavnom gradu Podgorica, koji je ujedno i najveći izbjeglički kamp u Crnoj Gori, kao i drugih sličnih kampova u zemlji. Planirano je da se mjere realizuju kroz međunarodne donacije, kredite i doprinos od strane države u smislu davanja zemljišta za izgradnju stambenih jedinica i izgradnja primarne infrastrukture (voda, kanalizacija, struja). U tom smislu, kamp Konik II je zatvoren 2016. godine.

Kada je riječ o romskoj populaciji, veliki je dio problema upravo u oblasti stanovanja. Sama problematika romske populacije u oblasti stanovanja je veoma izražena u nekoliko ključnih aspekata. Na osnovu istraživanja oko 77% Roma i Egipćama živi u segregisanim naseljima, dominantno u tri opštine, a to su Podgorica, Nikšić i Berane.

S tim u vezi, izgradnja socijalnih stanova u Podgorici, Nikšiću i Beranama čiji je nosilac Ministarstvo rada i socijalnog staranja obuhvata izgradnju stambenih jedinica u okviru Regionalnog stambenog programa i IPA projekta.

U okviru Regionalnog stambenog programa „Pilot Projekat - Nikšić“ (MNE 1) podrazumijeva izgradnju 62 stambene jedinice, čija ukupna vrijednost iznosi 2.780.000.00 €, sredstva granta 1.980.000.00 €, kontribucija države odnosno lokalne jedinice 600.000.00€. Kroz ovaj projekat 13 romskih porodica je trajno riješilo pitanje stanovanja. Projekat je završen u planiranom roku bez dodatnih radova i bilo kakvog kašnjenja.

U julu 2013. godine, su kandidovana još dva pod-projekta, „izgradnja 120 stambenih jedinica na Kampu Konik“ (MNE 2), čija vrijednost iznosi 6 906 750 00 €, od kojih su sredstva granta 6,226,622 00 €. U toku je izgradnja 12 objekata sa po 10 stambenih jedinica. Potrebno je izvršiti selekciju budućih korisnika. Projekat se realizuje u potpunosti planiranom dinamikom.

Na pod-projektu „izgradnja 120 stambenih jedinica na Kampu Konik“- MNE 2 je iz razloga dobre prakse projektovanja došlo do uštede 1.950.977,11 €- pa je Skupština donatora odobrila proširenje projekta stambene gradnje na Koniku-MNE 5 „Izgradnja 51 stambene jedinice na Koniku“- Nastavak IPA Projekta. U toku je sprovođenje postupka javnih nabavki za najpovoljnijeg poudača za izvođenje radova i nadzora nad izvedenim radovima. Očekuje se da u martu 2017. godine počnu radovi na objektima.

Pod-projekat MNE 4: „Izgradnja 94 stambene jedinice u opštini Berane“ ima za cilj pružanje trajnih i održivih stambenih rješenja za izbjegla i interno raseljena lica. Vrijednost projekta iznosi 3.990.649 eura, od čega su donatorska sredstva 3.575.779 eura i ovim projektom biće zatvorena dva kolektivna centra, Rudeš 1 i Rudeš 2. Ugovor sa Konzorcijumom „Eurozox“ o izvođenju radova i Konzorcijumom „Ing Invest“ o vršenju nadzora nad izvođenjem radova na izgradnji 94 stambene jedinice u Beranama je potpisan 20. decembra 2016. godine. Takođe, potpisan je Grant sporazum sa Razvojnomo bankom Savjeta Evrope. Završen je glavni građevinski projekat sa revizijom, a od strane Opštine Berane izdata je građevinska dozvola. Planirani rok za izgradnju 94 stambene jedinice je 18 mjeseci.

Kada su u pitanju obuke budućih stanara, Ministarstvo rada i socijalnog staranja je kroz projekte održivosti obezbijedilo kontinuiran rad sa ovom populacijom. Obuke su sprovedene u septembru 2016. godine, nakon useljenja porodica. Obavještenja sa stanarima vrše NVO „Pravni centar“ i Centralni registar stanovnika, a u toku je i izrada 14 brošura o raznim temama.

Izrada Akta o održavanju socijalnih stanova je započeta i u nadležnosti je lokalne samouprave.

Najznačajni projekti koji će doprinijeti prilagođavanju novim uslovima stanovanja su:

- Projekat Biroa za populaciju, izbjeglice i migracije, američkog Stejt Dipartmenta čija vrijednost iznosi 195.000 dolara koji se implementira sa NVO „Pravni centar“. Period implementacije projekta je od septembra 2016. do septembra 2018. godine, dok su aktivnosti: obezbjeđenje sigurnog i dostojanstvenog smještaja, pružanje pravne pomoći i pomoć u uvećanju prihoda.
- Projekat „Bolje mogućnosti zapošljavanja za potencijalne korisnike RHP u Beranama“ - Odsjek za populaciju, izbjeglice i migracije SAD Stejt Dipartmenta. Vrijednost projekta je 150.000 dolara, i implementiran je u periodu od 1/10/2015 do 1/10/2016. Aktivnosti: institucionalna podrška i ekonomsko osnaživanje za oko 60 RHP korisnika.

Uporedo sa izgradnjom objekata za stanovanje podsticane su lokalne uprave da izrade nova Akta o održavanju socijalnih stanova.

Vlada Crna Gore, je u septembru 2011. godine, donijela Nacionalnu stambenu strategiju 2011-2020. godine s Akcionim planom za period 2011-2015. godine. Nakon isteka perioda realizacije ovog Akcionog plana, u decembru 2014. godine Vlada Crne Gore je usvojila Akcioni plan Nacionalne stambene strategiju za period 2015-2020. godine.

Osnovni cilj izrade Nacionalne stambene strategije je definisanje pravaca daljeg razvoja stambenog sektora kroz analizu postojećeg stanja, uspostavljanje vizije u okviru stambenog sektora, definisanje misije i formulisanje stambene politike. Prioritetne oblasti za definisanje mjera i akcija su: stvaranje preduslova za unapređenje stambenog tržišta; poboljšanje-održavanje postojećeg stambenog fonda; regulisanje pitanja neformalnih naselja; poboljšanje uslova stanovanja posebnih socijalnih grupa; poboljšanje infrastrukture i smanjenje potrošnje energije u stanovanju; formulisanje strateškog okvira za transparentnu raspodjelu javnih resursa, kao i za mobilisanje drugih resursa i sl.

Prioritetni strateški ciljevi Nacionalne stambene strategije i akcionih planova jesu: povećanje dostupnosti stambenog prostora domaćinstvima koja na tržištu ne mogu da riješe svoje stambene potrebe; podrška razvoju rentalnog sektora, kako javnog tako i privatnog, uz stvaranje uslova za potpunu pravnu sigurnost u ovom sektoru; i unapređenje sistema upravljanja i održavanja postojećeg stambenog fonda.

Povećanje dostupnosti i pristupačnosti adekvatnih stanova će se ostvarivati izgradnjom tzv. socijalnih stanova za otkup ili zakup, renoviranjem stanova, poboljšanjem kvaliteta i legalizacijom neformalnih naselja, zatim subvencionisanjem troškova stanovanja i drugim indirektnim mjerama.

U vezi sa navedenim, u cilju uspostavljanja pravnog okvira u oblasti socijalnog stanovanja 2013. godine donijet je Zakon o socijalnom stanovanju koji je stupio na snagu u julu 2013. godine. („Sl. list CG“, broj 35/13).

Zakonom o socijalnom stanovanju utvrđeno je da je socijalno stanovanje odgovarajućeg standarda koje se obezbjeđuje pojedincima ili domaćinstvima koja iz socijalnih, ekonomskih i drugih razloga ne mogu da riješe pitanje stanovanja.

U skladu sa Zakonom o socijalnom stanovanju definisano je da pravo na socijalno stanovanje mogu da ostvare fizička lica koja nemaju stan odnosno drugi objekat stanovanje, odnosno lica čiji stambeni objekat nije odgovarajućeg standarda i koja iz prihoda koje ostvaruju ne mogu da obezbijede stambeni objekat. Osim toga, utvrđene su prioritetne ciljne grupe, tako da prioritet u ostvarivanju prava na socijalno stanovanje, naročito imaju: samohrani roditelji, odnosno staratelji, lica sa invaliditetom, lica preko 67 godina života, mladi koji su bili djeca bez roditeljskog staranja, porodice sa djecom sa smetnjama u razvoju, *pripadnici Roma i Egipćana*, raseljena lica, interno raseljena lica s Kosova koja borave u Crnoj Gori, stranac sa stalnim nastanjenjem ili privremenim boravkom koji je imao priznat status raseljenog lica ili interno raseljenog lica i žrtve nasilja u porodici.

Pitanje neformalnih naselja i uopšte neformalne gradnje tretirano je *Zakonom o regularizaciji neformalnih objekata*, koji je donesen u julu 2016. godine. Zakon je stupio na snagu 31. avgusta 2016. koji je planiran da počne da se primjenjuje od 1. marta 2017. godine. Međutim, Vlada Crne Gore usvojila je zahtjev Ministarstva održivog razvoja i turizma o odlaganju primjene Zakona o regularizaciji neformalnih objekata do 31. jula 2017. god. i isti uputila u skupštinsku proceduru.

Zakonom je propisana procedura, tj. uslovi i način regularizacije neformalnih objekata, definisani su neformalni objekti koji mogu ući u proces legalizacije, rješavanje imovinsko – pravnih odnosa, nadležnosti, kategorizacija objekata, kao i način otplate obaveza nelegalnih graditelja, kaznene odredbe i druga pitanja od značaja za legalizaciju. Takođe, treba imati u vidu činjenicu da postojeći neformalni objekti nijesu prošli kroz proces provjere primjene standarda, kako u toku projektovanja tako i u toku izvođenja radova, posebno sa aspekta seizmičkog rizika, tako da je Zakonom predviđena provjera statičke i seizmičke stabilnosti neformalnih objekata. Osim toga, Zakonom je uveden pojam neformalnog objekata osnovnog stanovanja. Navedeni institut je formulisan radi propisivanja obaveze obezbjeđenja alternativnog smještaja vlasniku neformalnog objekta i članovima njegovog porodičnog domaćinstva, koji ne posjeduju drugi stambeni objekat na teritoriji Crne Gore i predstavlja ispunjenje obaveza preuzetih Bečkom deklaracijom. Definisano je obavezno obezbjeđenje alternativnog smještaja u slučaju uklanjanja objekta osnovnog stanovanja. Takođe, imajući u vidu trenutnu ekonomsku situaciju i namjeru da se neformalnim graditeljima olakša plaćanje naknade za komunalno opremanje građevinskog

zemljišta i naknade za izgradnju regionalnog sistema vodosnabdijevanja na teritoriji opština Crnogorskog primorja predviđeno je da će se naknada za neformalne objekte osnovnog stanovanja plaćati u 240 jednakih mjesečnih rata, a za ostale neformalne objekte naknada se naplaćuje u najmanje 120 mjesečnih rata.

Zakonom je uvedena obaveza plaćanja naknade za legalizaciju, od koje su izuzeti objekti osnovnog stanovanja. Zakon ne predviđa poseban tretman za ugrožene grupe, već definiše postupak koji je jednak za sve nelegalne graditelje.

Opština Bijelo Polje - U izradi Lokalnog plana akcije (LPA) za integraciju Roma 2012-2017 uključena je NVO „E-Roma“. Takođe, u timu za implementaciju LPA uključen je predstavnik romske NVO. Izrađen je izvještaj o stanju u oblasti stanovanja Roma i Egipćana na području opštine Bijelo Polje za potrebe Tima za praćenje implementacije lokalnog akcionog plana za integraciju Roma. Ova aktivnost je sprovedena u saradnji sa NVO „E-Roma“ i NVO „Bjelopoljski Demokratski Centar“. U toku je izrada studije Socijalnog stanovanja. Studija se realizuje kroz projekat „Socijalni položaj Roma“ koji finansira opština Bijelo Polje iz sredstava Komisije za raspodjelu sredstava NVO za 2015.godinu.

Opština Bar - Formiran je i imenovan Tim koji će raditi na izradi Lokalnog plan socijalnog stanovanja. Trenutno se radi na osnivanju Komisije koja će izvršiti analizu i snimanje postojećeg stambenog fonda u vlasništvu Opštine Bar. Tim će nastojati da Lokalni plan donese do kraja IV kvartala 2017. godine.

Opština Cetinje - Aktivnost Analize stanja i potreba romske i egipćanske zajednice (mjere i aktivnosti vezano za poboljšanje uslova stanovanja Roma i Egipćana u LAP) je u toku - nosilac aktivnosti je Sekretarijat za održivi razvoj i infrastrukturu.

Opština Danilovgrad – U Danilovgradu gledajući popis iz 2011. godine živi 28 Roma i 2 Egipćanina, što predstavlja 0,15 odnosno 0,01 posto populacije. Lokalna uprava još uvijek nije donijela „Lokalni program socijalnog stanovanja“. Legalizacija romskih naselja nije izvršena jer ih kao takvih nema na teritoriji Opštine Danilovgrad. Legalizacija objekata u kojima žive Romi i Egipćani je završena kao i kod ostalog stanovništva, tačnije Romi i Egipćani u Opštini Danilovgrad imaju objekte za stanovanje od čvrste gradnje.

Opština Herceg Novi – Memorandum o razumjevanju zaključen je 18.08.2015.g između Opštine Herceg Novi i NVO „Help – Hilfe zur selbsthilfe e. V.“ za izgradnju 6 montažnih kuća za ranjive romske porodice. Opština je bila u obavezi da, u skladu sa Memorandumom, obezbjedi lokaciju i infrastrukturno je opremi. Opština je izdala odobrenje za postavljanje ovih montažnih objekata i realizacija ove aktivnosti je u toku. Razlozi zašto nije završena je nedostatak sredstava, jer je izvođač istrošio sredstva. Opština traži mehanizam da, u Zakonom

predviđenim procedurama, obezbjedi dodatna sredstva. U okviru projekta “Unapređenje integracije Roma na lokalnom nivou“ koji su zajedno implementirali NVO „CEDEM“, NVO „Mladi Romi“ i Opština Herceg Novi, a finansijski podržala Fondacija „Otvoreno društvo“ iz Budimpešte, urađena je Lokalna studija stanovanja romske i egipćanske populacije u Opštini Herceg Novi. Lokalna studija obuhvata validne i povjerljive podatke sa terena u kojoj su utvrđeni postojeći problemi stanovanja.

Opština Nikšić – Na teritoriji Opštine Nikšić obezbijedene su 24 stambene jedinice. Donijet je Lokalni program socijalnog stanovanja za 2016.g. a u toku je donošenje Lokalnog programa socijalnog stanovanja za 2017.g. U narednom periodu se planira izgradnja još stambenih jedinica, ali i dalje je neophodno mnogo više raditi na poboljšanju uslova njihovog stanovanja, što će biti dio budućeg Lokalnog akcionog plana.

Glavni grad Podgorica – Pripadnici romske i egipćanske populacije u Glavnom gradu oslobođeni su plaćanja troškova za vodu i komunalne usluge. Glavni grad Podgorica ustupio je zemljište za izgradnju stambenih jedinica koje su izgrađene ili se grade u okviru Regionalnog stambenog programa i IPA projekta. Na tom zemljištu trenutno je izgrađeno 5 zgrada.

U cilju poboljšanja uslova stanovanja RE populacije Glavni grad- Podgorica je uložio značajna sredstva, i to:

- U cilju saniranja objekata stanovanja koji su uništeni-oštećeni usljed elementarnih nepogoda početkom 2012. godine, iz Budžeta Glavnog grada – Podgorice opredijeljena su novčana sredstva u iznosu od 7.803,34 € za nabavku građevinskog materijala za 7 porodica. Nabavka građevinskog materijala izvršena je preko Agencije za stanovanje Podgorica.
- U cilju rješavanja stambene situacije građana romske nacionalnosti dodijeljene su 4 stambene jedinice u objektu „DUP-Servisno skladišna zona“ UP 14. Veličina stanbenih jedinica kreće se oko 47 m².
- U cilju poboljšanja uslova života Roma i Egipćana, Skupština Glavnog grada – Podgorice je na sjednici održanoj dana 16. februara 2012. godine, donijela Odluku o učešću Glavnog grada – Podgorice u izgradnji objekta kolektivnog stanovanja sa pratećim sadržajima, za potrebe projekta rješavanja stambenih pitanja interno raseljenih lica i stanovnika kampa Konik. Ovom Odlukom je odobreno učešće Glavnog grada – Podgorice u izgradnji objekta kolektivnog stanovanja sa pratećim sadržajima, čiji je nosilac Vlada Crne Gore – Ministarstvo rada i socijalnog staranja. Glavni grad je ustupio građevinsko zemljište površine cca 13,87 ha na području Detaljnog urbanističkog plana “Konik – Vrela Ribnička II“ u Podgorici, kao i naknada za komunalno opremanje građevinskog zemljišta do granica urbanističke parcele. Takođe, Skupština Glavnog grada – Podgorice je usvojila Generalni i Detaljni urbanistički plan “Konik - Vrela ribnička II” u Podgorici, a što je stvorilo pretpostavke za realizaciju IPA Projekta „Identifikovanje trajnih rješenja za interno raseljena lica i stanovnike kampa Konik“ -

faza I, čija realizacija treba da otpočne početkom 2013. godine, u vrijednosti od 3.000.000,00 €. Ovim projektom je planirana izgradnja 90 stambenih jedinica na području zone A na Koniku, izgradnja višenamjenskog centra kao i sredstva za obrazovanje i zapošljavanje ove populacije. Ministarstvo rada i socijalnog staranja je nosilac projekta.

- Glavni grad – Podgorica je nakon požara koji se desio 24.07.2012. godine, na području Kampa Konik Ipreduzeo niz aktivnosti kako bi obezbijedio nastavak normalnog života stanovnika kampa. Službe Glavnog grada odredile su lokaciju za podizanje šator naselja. Glavni Grad je sa svojom komunalnom službom raščistio opožareni teren i izvršio tamponiranje podloge za podizanje šatora. Takođe, Glavni Grad je obezbijedio i hranu u vrijednosti od 21.948.79 €, javnu rasvjetu na pomenutoj lokaciji kao i vodu za piće i tehničku upotrebu. Ukupan iznos za usluge Službi Glavnog grada je 33.408,15 €. U ovu cijenu nisu uračunati troškovi radne snage za pojedine Službe. Takođe, nisu uračunate u cijenu usluge JP Vodovod i kanalizacija, kao i usluge JP Čistoća, koje su svakodnevno bile na terenu.

Opština Kotor – Novi Lokalni akcioni plan (LAP) nije donešen. Radi se na pronalaženju subjekta za izradu plana. Obavljeni su razgovori sa predstavnicima NVO i drugim subjektima. Izrada LAP-a za Opštinu Kotor planira se za početak 2017. godine. Lokalni program socijalnog stanovanja za Opštinu Kotor nije donesen. Izvršena je analiza – donesen je izvještaj o stanju i potrebama romske i egipćanske populacije, a time i u oblasti stanovanja na svim lokalitetima u Opštini Kotor sa naglaskom na naselje Lovanja.

Opština Tivat – U toku je rješavanje stambenog pitanja za 4 romske i egipćanske porodice iz naselja 7. Jul u saradnji sa NVO „Help – Hilfe zur selbsthilfe e. V.“ Donešen je Program socijalnog stanovanja 2015-2016.g, dok je za 2017. u pripremi. Evidentirane su porodice u neformalnim naseljima 7. jul i Lovanja.

6. Kultura i informisanje

Informisanje manjinskih naroda u Crnoj Gori realizuje se kroz programe nacionalnog javnog servisa, programe lokalnih javnih servisa i programske sadržaje štampanih medija.

Od 2012-2016. godine Ministarstvo kulture je sufinansiralo deset projekata vezanih za Rome u štampanim i elektronskim medijima, po obavezama iz Dekade Roma 2005-2015 i Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana 2016-2020.

Takođe, Ministarstvo kulture u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava svake godine raspisuje godišnji konkurs za najbolji medijski istraživački prilog na temu "Socijalna

integracija Roma u Crnoj Gori", u vezi sa čim se povodom 08. aprila, dana Roma, organizuje svečano uručenje nagrade. Pravo učešća na konkursu imaju štampani i elektronski mediji registrovani u Crnoj Gori. Svrha konkursa je snaženje javne svijesti o integraciji romske populacije u crnogorsko društvo i podsticanje istraživačkog izvještavanja u svim medijima o inkluziji ove i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori. Dodatno, medijsko izvještavanje doprinosi upoznavanju tradicije, kulture i uslova u kojima živi romska populacija, što naravno, utiče na njihovu integraciju u sve tokove crnogorskog društva i snaži toleranciju i razumijevanje između različitih kultura, vjera i entiteta.

Osim toga Ministarstvo kulture, prema obavezama iz Strategije, sufinansira izradu audio-vizuelnih sadržaja u kojima se predstavljaju ključni problemi integracije romske populacije i dosadašnji napredak u toj oblasti.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je organizovalo ljetni kamp za romski jezik za 25 učenika srednjih škola i studente u „Dom Solidarnosti“ u Sutormu u periodu od 14 – 21. jula 2014. godine, uz nastavu romskog jezika, sa predavačima iz Makedonije.

Prvi put u Crnoj Gori, 05. novembra, 2014. godine, a od tada svake godine, u organizaciji Ministarstva za ljudska i manjinska prava, obilježava se Svjetski dan romskog jezika – 5. novembar. Tim povodom, predstavljen je „pilot projekat“ koji se, uz romski bukvar čije štampanje je finansiralo Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i Romski savjet u Crnoj Gori, realizovao u vidu neformalnog obrazovanja pripadnika romske i egipćanske populacije, kao i za svih zainteresovanih lica za učenje romskog jezika i kulture.

Prvi Crnogorsko-romski/Romsko–crnogorski rječnik objavljen je 2. septembra 2015. godine u izdanju Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva Podgorica. Finansijska sredstva za izradu Rječnika obezbijedena su u budžetu Ministarstva za ljudska i manjinska prava. Rječnik spada u male jednotomne opisne i normativne rječnike i sadrži oko 12000 riječi. Štampan je u tiražu od 500 primjeraka.

Takođe, u skladu sa obavezama koje proizilaze iz Akcionih planova za prethodni period, a koje se tiču medijske prezentacije „Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2016-2020“, Ministarstvo kulture - Direktorat za medije, realizovao je audio-vizuelne materijale (TV spotove, radio džinglove) kojima se promovišu ciljevi ovog projekta, koji je od izuzetnog značaja za podizanje svijesti javnosti o položaju romske i egipćanske populacije u crnogorskom društvu.

Emisija na romskom jeziku “Savore” se emituje na RTCG od 2015. godine i to dva puta mjesečno, koje imaju za cilj očuvanje kulture roma i egipćana. Tako je tokom 2016. godine emitovano 24 pomenute emisije i to dvojezično sa prevodom na romsko-crnogorski jezik.

Radio Tivat u saradnji sa NVO "Demokratski romski centar" iz Podgorice emituje emisiju na crnogorskom i romskom jeziku "Trag duše". Od 2012. do 2016. godine emisija je realizovana jednom mjesečno. Od 2017. godine emisija se realizuje dva puta sedmično. Emisija traje 35-40 minuta.

Radio Herceg Novi je od 2012. do 2015. godine emitovao emisiju "Krlo Romengo" u kojoj je prezentovan život Roma u Herceg Novom, njihova kultura, obrazovanje, zdravstvo. Tim emisijama na edukativan način su uključivana romska djeca u obrazovni sistem. Od 2016. godine radio Herceg Novi emituje emisiju "Romano them"- "Svijet Roma".

7. Učešće Roma i Egipćana u javnom i političkom životu

Jedna od redovnih aktivnosti koju Ministarstvo za ljudska i manjinska prava sprovodi u saradnji sa nadležnim institucijama i civilnim sektorima jeste i edukacija o učešću Roma i Egipćana u javnom i političkom životu, s posebnim fokusom na žene. Shodno tome, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, kontinuirano radi edukacije državnih službenika/službenica, predstavnika/predstavnica nacionalnih savjeta manjinskih naroda, te NVO organizacija na temu: „Osnaživanje pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica za bavljenje politikom". Ove edukativne aktivnosti izuzetno su važne s obzirom da podaci pokazuju da se pripadnice manjinskih naroda, prije svega, romske i egipćanske suočavaju sa višestrukom diskriminacijom, što je posledica rodne pripadnosti i pripadnosti manjinskom narodu, odnosno manjinskoj nacionalnoj zajednici.

OSCE/ODIHR je pokrenuo regionalni projekat "Najbolje prakse za integraciju Roma ("Best Practices for Roma Integration" – BPRI), a koji se implementira i u Crnoj Gori. Osnovni cilj projekta je doprinos u integraciji Roma u državama regiona, a specifični cilj se odnosi na povećanje učešća Roma u političkom i javnom životu, boljem upoznavanju sa nacionalnim politikama i strateškim dokumentima, kao i aktivno učešće u njihovoj implementaciji.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je obezbijedilo prevod na romski jezik i štampanje najznačajnijih propisa: Ustava Crne Gore, Zakona o manjinskim pravima i slobodama, Zakona o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda, Zakona o zabrani diskriminacije, Zakona o medijima i Zakona o javnim radio-difuznim servisima.

IV RASELJENA I INTERNO RASELJENA LICA

Pravni status je preduslov za ostvarenje svih drugih prava i kao takav je nužan za integraciju Roma i Egipćana u svim aspektima društvenog života. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine bilo je 1.649 osoba bez državljanstva.

Trajno rješavanje pravnog statusa raseljenih lica iz bivših jugoslovenskih republika i interno raseljenih lica sa Kosova koja borave u Crnoj Gori omogućeno je priznavanjem prava na stalno nastanjenje ili privremeni boravak, kroz donošenje Zakona o dopunama Zakona o strancima, koji je stupio na snagu 7. novembra 2009. godine.

Podsjećanja radi, rok za podnošenje zahtjeva za regulisanje statusa, propisan ovim zakonom, bio je dvije godine, tj. do 7. novembra 2011. godine. Nakon toga, rok za podnošenje zahtjeva za regulisanje statusa ovih lica je produžavan, tako da je donošenjem Zakona o izmjenama Zakona o strancima („Službeni list CG“, broj 61/13), krajnji rok u kojem interno raseljena lica sa Kosova mogu podnositi zahtjev za odobravanje stalnog nastanjenja i privremenog boravka do tri godine, produžen je do 31.12.2014. godine.

Dobijanjem statusa stalno nastanjenog stranca, raseljeno i interno raseljeno lice, pored ostalog, ima pravo na ličnu kartu za strance, kao lični identifikacioni dokument, kojim se dokazuje identite lica, to jest da to lice ima status stranca sa stalnim nastanjenjem u Crnoj Gori, a državljanstvo države porijekla.

Novi Zakon o strancima („Službeni list CG“, br. 56/14, 28/15 i 16/16), ne tretira pitanja raseljenih i interno raseljenih lica, izuzev što je ovim Zakonom propisano da će se postupci započeti prije početka primjene novog Zakona o strancima okončati po Zakonu o strancima ("Službeni list CG", br. 82/08, 72/09, 32/11, 53/11, 27/13 i 61/13).

U periodu od 07.11.2009. godine (datum stupanja na snagu Zakona o dopunama Zakona o strancima), zaključno sa 01.05.2017. godine, raseljena lica i interno raseljena lica su podnijela ukupno 14.342 zahtjeva za odobravanje stalnog nastanjenja i privremenog boravka do tri godine. Od ovog broja riješeno je 13.833 zahtjeva, dok je po 509 zahtjeva postupak u toku.

Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo rada i socijalnog staranja i Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbjeglice (UNHCR) Predstavništvo u Crnoj Gori, potpisali su 06. III 2014. godine Memorandum o saradnji i utvrdili set mjera koje treba preduzeti kako bi se pružila pomoć RL i IRL, koji žive u Crnoj Gori da podnesu zahtjev za rješavanje svog statusa. Memorandumom je formiran i Operativni tim, koji je stalno pratio stanje i preduzimao odgovarajuće mjere.

Od mjera i aktivnosti koje su preduzete u prethodnom periodu i planova za naredni period treba pomenuti da su kombinovani mobilni biometrijski timovi MUP-a Crne Gore, MUP-a-Agencije za civilnu registraciju Kosova, UNHCR i NVO "Pravni centar" intenzivno pružali pravnu i praktičnu pomoć IRL sa Kosova koja od kraja 90-tih borave u Crnoj Gori.

Tokom II polovine 2014. do 01. marta 2017. godine realizovano je ukupno 12 radnih posjeta, po 5 radnih dana, u Kampu na Koniku i svim drugim kampovima, smještajima i privatnim kućama na jugu i sjeveru Crne Gore. Tokom svih pomenutih posjeta pružene su konkretne vrste pomoći i podrške.

Ove aktivnosti kombinovanih mobilnih biometrijskih timova MUP-a Crne Gore, MUP-a-Agencije za civilnu registraciju Kosova, UNHCR i NVO "Pravni centar", kako bi se pružila pravna i praktična pomoć IRL sa Kosova koja od kraja 90-tih borave u Crnoj Gori, nastavljaju se i u narednom period, odnosno i u 2017. godini.

Treba takođe napomenuti da kao rezultat pisma koje je MUP Crne Gore uputio MUP-u Hrvatske, uz podršku kancelarija UNHCR-a u Podgorici i Zagrebu, diplomatsko-konzularna predstavništva Republike Hrvatske u Podgorici i Kotoru su od 27. marta 2014. godine, ponovo otvorila mogućnost da državljani Hrvatske, sa statusom raseljenog lica u Crnoj Gori, mogu da u ovim predstavništvima podnesu zahtjev za izdavanja pasoša Republike Hrvatske.

Takođe, važeći Zakon o strancima („Službeni list CG“, br. 56/14, 28/15 i 16/16), pitanje „lica bez državljanstva“ tretira u članu 2 kojim je propisano da je lice bez državljanstva stranac koga nijedna država u skladu sa svojim zakonodavstvom ne smatra svojim državljaninom.

Poglavljem VIII *Zakona o strancima* (Isprave za strance) propisano je da se strancima Crnoj Gori izdaju sljedeće isprave:

- Putna isprava za lice bez državljanstva,
- Putni list za stranca,
- Posebna lična karta za stranca,

S tim u vezi, članom 118 zakona, propisano je da putnu ispravu za lice bez državljanstva izdaje Ministarstvo unutrašnjih poslova, sa rokom važenja do jedne godine.

Pozitivan primjer posvećenosti, brige i nastojanja Vlade Crne Gore, da sva lica, uključujući i djecu regulišu pravni status, je Javni poziv licima koja borave u Crnoj Gori, a nemaju pristup državljanstvu ni jedne države ili ne mogu da dokažu da ga imaju, da se jave najbližoj jedinici MUP-a, radi davanja podataka. Kampanja je sprovedena 2014. godine i na javni poziv se odazvalo i popunilo navedene upitnike, ukupno 486 lica.

U novembru 2015 godine, održana je prezentacija Analize javnog poziva licima koja žive u Crnoj Gori, a nemaju pristup državljanstvu nijedne države ili ne mogu da dokažu da ga imaju, koju je uradilo Ministarstvo unutašnjih poslova uz podršku UNHCR-a.

Shodno prikupljenim podacima, utvrđeno je da 7 lica imaju dokaze da su državljani druge države, da 240 lica ima regulisan status kao Interno raseljenih lica sa Kosova, dok 221 lice nema nikakav prijavljen boravak u CG, da 7 lica ima odobren privremeni boravak u CG, da 5 lica su u vrijeme javnog poziva imali status raseljenog lica sa prostora bivše SFRJ, a da 13 lica ima prijavljeno prebivalište u CG.

Samo za 7 lica, shodno dostavljenim podacima i prikupljenim dokazima je utvrđeno da su lica bez državljanstva i da su ta lica podnijeli zahtjeve za dobijanje putne isprave za lica bez državljanstva, od čega je jedno lice steklo crnogorsko državljanstvo, za 3 lica izdata putna isprava za lica bez državljanstva sa rokom važenja od godinu dana.

Preliminarnom analizom podataka koje su dali tokom javnog poziva se moglo zaključiti da 472 lica ima zakonske mogućnosti da zatraži državljanstvo neke države, odmah nakon upisa u matični registar rođenih ili kroz program besplatne pravne pomoći za ona lica koja su već upisana u matični registar rođenih i istima je data preporuka da ostvare vezu sa svojom matičnom državom i pribave dokumenta kako bi u Crnoj Gori regulisali svoj status.

Dalje ističemo, u Crnoj Gori, posebno kod djece pripadnika romske i egipćanske populacije, postoji određeni broj djece koja su rođena van zdravstvene ustanove. U okviru svoje redovne aktivnosti službenici MUP-a svakodnevno u kontaktima sa građanima prilikom podnošenja zahtjeva informišu građane i upućuju ih kako da evidentiraju činjenicu rođenja. Postupak njihovog naknadnog upisa do stupanja na snagu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o vanparničnom postupku, bio je vezan za dokazivanje činjenice rođenja kroz upravni postupak, prilikom čega je NVO „Pravni centar“, izvršni partner UNHCR-a, prilikom pružanja pravne pomoći vezane za naknadni upis činjenice rođenja, u kontaktu sa službenicima organizacionih jedinica MUP-a dobijali obavještenja o svim potrebnim dokazima neophodnim za upis činjenice rođenja u matične registre rođenih. Donošenjem Zakona o izmjenama i dopunama *Zakona o vanparničnom postupku*¹⁷, procedura je pojednostavljena.

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o vanparničnom postupku je usvojen na sjednici Skupštine crne Gore održanoj marta 2015.godine, a primenjuje se od 02.05.2015 godine.

¹⁷ "Službeni list Republike Crne Gore", br. 027/06 od 27.04.2006, Službeni list Crne Gore", br. 073/10 od 10.12.2010, 020/15 od 24.04.2015

Ovim zakonom propisan je postupak utvrđivanja vremena i mjesta rođenja, u cilju regulisanja statusa lica koja nijesu upisana u matični registar i lica rođenih van zdravstvenih ustanova. Predviđeno je da se taj postupak pokreće predlogom lica koje nije upisano u matični registar rođenih, ili predlogom svakog lica koje ima neposredni pravni interes, odnosno organa starateljstva. U cilju lakšeg ostvarivanja prava predviđeno je da je mjesno nadležan svaki stvarno nadležni sud. Takođe, odredbama je predviđeno da prvostepeni sud dostavlja pravosnažno rješenje o vremenu i mjestu rođenja organu nadležnom za vođenje matičnih registara u roku od osam dana od dana pravosnažnosti, radi upisa činjenice rođenja u matični registar rođenih i propisano je da je predlagač oslobođen plaćanja taksi i drugih troškova postupka. Zakon je pripremljen u saradnji sa UNHCR-om i UNICEF-om.

Kontinuirano se realizuju mjere sa ciljem podizanja svijesti o potrebi prijave rođenja i povećanja broja djece koja su naknadno upisana u matične registre rođenih (u slučajevima kada to nije učinjeno odmah po rođenju i kako bi takvih slučajeva bilo manje).

U 2014. godini, uz podršku UNHCR-a je doštampano 7.000 primjeraka brošure „Prijava novorođenčeta u 4 koraka“ na crnogorskom jeziku, 2.000 na albanskom i 1.000 na romskom jeziku i distribuirano u 2015. godini. porodilištima u Crnoj Gori. Brošura je izrađena u formi vodiča za roditelje, shodno nastojanjima da se građanima predstavi procedura i učine relevantne informacije lako dostupnim.

Shodno odredbama Zakona o matičnim registrima postupak za upis (do 30 dana), odnosno naknadni upis (nakon isteka roka od 30 dana) za djecu rođenu u zdravstvenim ustanovama će se pokretati pred područnim jedinicama i filijalama Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore.

U okviru svoje redovne aktivnosti službenici MUP-a svakodnevno u kontaktima sa građanima prilikom podnošenja zahtjeva informišu građane i upućuju ih na to kako najjednostavnije da riješe svoj status.

Kad je u pitanju dobrovoljni povratak, Vlada u saradnji sa UNHCR-om stvara uslove u kojima će povratak biti zasnovan na dobroj informisanosti o stanju u zemlji porijekla, i koji će se odvijati u međunarodno priznatim okvirima, uz pomoć koja je dostupna putem međunarodnih organizacija, donatora i zemlje porijekla.

U toku 2012. godine na Kosovo se vratilo 6 porodica - 34 lica.

U toku 2013. godine na Kosovo se vratilo 9 porodica - 63 lica.

U toku 2014. godine na Kosovo su se vratile 24 porodice - 119 lica.

U toku 2015 godine na Kosovo se vratilo ukupno 27 porodica - 144 lica.

U toku 2016 godini na Kosovo se vratilo 25 porodica - 117 lica.

Od 2012 do maja 2017 godine na Kosovo su se vratile 93 porodice - 483 lica.

Prema podacima sa početka 2017. godine u evidenciji Uprave za zbrinjavanje izbjeglica i UNHCR-a ima oko 80 porodica sa oko 400 lica zainteresovanih za povratak na Kosovo. Interesovanje za povratak na Kosovo značajno zavisi od više faktora: dostupnih programa dobrovoljnog povratka na Kosovo, integracije u kosovsko društvo ali i mogućnosti postizanja trajnih rješenja u Crnoj Gori, uključujući programe stambenog zbrinjavanja i rješavanja pravnog statusa.

V OSTVARIVANJE OKVIRNE KONVENCIJE

Član 1.

*Ustavom*¹⁸ Crne Gore je definisano da su potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka, imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drukčije od unutrašnjeg zakonodavstvo (član 9). Takođe, Ustav u članu 17 definiše da se “prava i slobode ostvaruju na osnovu Ustava i potvrđenih međunarodnih sporazuma”.

Zakonom o manjinskim pravima i slobodama¹⁹, članom 1 propisano je da: „Crna Gora, u skladu sa Ustavom, potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, obezbjeđuje manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama, odnosno njihovim pripadnicima, zaštitu ljudskih prava i sloboda garantovanih svim građanima, kao i zaštitu posebnih manjinskih prava i sloboda”.

Crna Gora je u martu 2010. godine deponovala kod generalnog sekretara Savjeta Evrope instrument o potvrđivanju Revidirane Evropske socijalne povelje i time istovremeno preuzela obavezu da, u skladu sa članom 21 Dio IV, izvještava o primjeni prihvaćenih odredbi iz ovog instrumenta. Saglasno odluci Savjeta Evrope, Crna Gora je ispoštovala obavezu da do 31. oktobra 2011. godine izradi i dostavi svoj prvi nacionalni izvještaj u pogledu primjene prihvaćenih odredbi i članova koji pripadaju tematskoj grupi „zapošljavanje, obuka i jednake mogućnosti“, odnosno članovi 1, 9, 10, 15, 20 i 24, i to za referentni period 01. maj 2010.-31. decembar 2010. godine. Drugi nacionalni izvještaj o primjeni Revidirane Evropske socijalne povelje je izrađen 2012. godine, treći 2013. godine, četvrti 2014. godine, peti 2015. godine, šesti 2016. godine.

Član 2.

Ustavom je definisano da »Crna Gora, na principima i pravilima međunarodnog prava, saraduje i razvija prijateljske odnose sa drugim državama, regionalnim i međunarodnim organizacijama« (član 15 stav 1).

¹⁸ "Službeni list Crne Gore", br. 001/07 od 25.10.2007, 038/13 od 02.08.2013

¹⁹ "Službeni list Republike Crne Gore", br. 031/06 od 12.05.2006, 051/06 od 04.08.2006, 038/07 od 22.06.2007, Službeni list Crne Gore", br. 002/11 od 12.01.2011, 008/11 od 04.02.2011, 031/17 od 12.05.2017

Član 3.

Shodno članu 46 stav 2 Ustava, niko nije obavezan da se izjašnjava o svojim vjerskim i drugim uvjerenjima. Ustav je garantovao i zaštitu podataka o ličnosti, zabranio je upotrebu podataka o ličnosti van namjene za koju su prikupljeni, a svakom dao pravo da bude upoznat sa podacima koji su prikupljeni o njegovoj ličnosti i pravo na sudsku zaštitu u slučaju zloupotrebe (član 43).

Shodno Zakonu o manjinskim pravima i slobodama, manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice su "svaka grupa državljana Crne Gore, brojčano manja od ostalog preovlađujućeg stanovništva, koja ima zajedničke etničke, vjerske ili jezičke karakteristike, različite od ostalog stanovništva, istorijski je vezana za Crnu Goru i motivisana je željom za iskazivanjem i očuvanjem nacionalnog, etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta".

Ustav²⁰ u članu 79 "pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica jemče se prava i slobode koja mogu koristiti pojedinačno i uzajednici sa drugima". Isto određenje je sadržano i u članu 3 Zakona o manjinskim pravima i slobodama. Zakonom o lokalnoj samoupravi u članu 10 definisano je da "opština obezbjeđuje uslove za zaštitu i unapređenje i manjinskih prava, u skladu sa Ustavom, međunarodnim pravnim aktima i posebnim zakonom".

Član 4.

Osnovu pravne zaštite od diskriminacije u Crnoj Gori čine ustavne garancije o primatu i neposrednoj primjeni međunarodno-pravnih normi u odnosu na domaće zakonodavstvo. Na taj način je i ova odredba Okvirne konvencije, kao pravno obavezujući instrument, inkorporirana u crnogorski pravni okvir i čini dio njenog materijalnog prava. Osim sudske zaštite u kojoj se ostvaruju ljudska prava i slobode u Crnoj Gori, po ovom osnovu je moguće zatražiti i zaštitu pred Ustavnim sudom koji odlučuje po podnijetim ustavnim žalbama nakon iscrpljivanja svih dopuštenih i djelotvornih sredstava u nacionalnom pravu.

Ustav u članu 6 garantuje nepovredivost ljudskih prava i sloboda, zabranu izazivanja mržnje (član 7), zabranu diskriminacije - posredne i neposredne - po bilo kom osnovu (član 8). Pravni osnov za poštovanje odredbe člana 4 Okvirne Konvencije za zaštitu nacionalnih manjina sadržane su u odredbi člana 79 Ustava Crne Gore, kojim su uređena posebna manjinska prava, odnosno posebna zaštita identiteta.

²⁰ "Službeni list Crne Gore", br. 001/07 od 25.10.2007, 038/13 od 02.08.2013

Novi *Zakon o zabrani diskriminacije*²¹ utvrdio je bliže definicije diskriminacije. Ujedno, ovaj sistemski zakon je uredio nedostajući pravni okvir postojeće ustavne garancije iz čl. 8 i 17 Ustava Crne Gore koja propisuje da je zabranjena svaka neposredna i posredna diskriminacija, po bilo kom osnovu i da su svi pred zakonom jednaki, bez obzira na bilo kakvu posebnost ili lično svojstvo.

Imajući u vidu da je *Zakonom o zabrani diskriminacije* prepoznata "nacionalna pripadnost, društvenom ili etničkom porijeklu, veza sa nekim manjinskim narodom ili manjinskom nacionalnom zajednicom, kao osnov diskriminacije, to sve odredbe *Zakona o zabrani diskriminacije* se primjenjuju i na pripadnike manjinskih naroda.

Principi ovog sistemskog Zakona upućuju na definiciju diskriminacije, odnosno definicije posredne i neposredne diskriminacije i podsticanje na diskriminaciju kao njen poseban vid (član 2 Zakona o zabrani diskriminacije):

„Zabranjen je svaki oblik diskriminacije, po bilo kom osnovu”.

Diskriminacija je svako neopravdano, pravno ili faktičko, neposredno ili posredno pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje postupanja prema jednom licu, odnosno grupi lica u odnosu na druga lica, kao i isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva nekom licu u odnosu na druga lica, koje se zasniva na rasi, boji kože, nacionalnoj pripadnosti, društvenom ili etničkom porijeklu, vezi sa nekim manjinskim narodom ili manjinskom nacionalnom zajednicom, jeziku, vjeri ili uvjerenju, političkom ili drugom mišljenju, polu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, zdravstvenom stanju, invaliditetu, starosnoj dobi, imovnom stanju, bračnom ili porodičnom stanju, pripadnosti grupi ili pretpostavci o pripadnosti grupi, političkoj partiji ili drugoj organizaciji, kao i drugim ličnim svojstvima.

Neposredna diskriminacija postoji ako se aktom, radnjom ili nečinjenjem lice ili grupa lica, u istoj ili sličnoj situaciji, dovode ili su dovedeni, odnosno mogu biti dovedeni u nejednak položaj u odnosu na drugo lice ili grupu lica po nekom od osnova iz stava 2 ovog člana.

Posredna diskriminacija postoji ako prividno neutralna odredba propisa ili opšteg akta, kriterijum ili praksa dovodi ili bi mogla dovesti lice ili grupu lica u nejednak položaj u odnosu na druga lica ili grupu lica, po nekom od osnova iz stava 2 ovog člana, osim ako je ta odredba, kriterijum ili praksa objektivno i razumno opravdana zakonitim ciljem, uz upotrebu sredstava koja su primjerena i neophodna za postizanje cilja, odnosno u prihvatljivo srazmjernom odnosu sa ciljem koji se želi postići.

²¹"Službeni list Crne Gore", br. 046/10 od 06.08.2010, 040/11 od 08.08.2011, 018/14 od 11.04.2014)

Diskriminacijom se smatra i podsticanje, pomaganje, davanje instrukcija, kao i najavljena namjera da se određeno lice ili grupa lica diskriminišu po nekom od osnova iz stava 2 ovog člana.

Pored ovih definicija Zakon navodi još neke od principa koje sadrže i međunarodni standardi, a to su odredbe o zaštiti lica koji daju podatke ili svjedoče o pojavi diskriminacije (zaštita od viktimizacije); princip afirmativne akcije u vidu posebnih mjera, koje su usmjerene na stvaranje uslova za ostvarivanje nacionalne, rodne i ukupne ravnopravnosti i zaštite lica koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju, a koje mogu uvoditi državni organi, organi državne uprave, organi jedinica lokalne samouprave, javna preduzeća i druga pravna lica koja vrše javna ovlašćenja, kao i druga pravna i fizička lica; načelo po kojemu pristanak lica da bude diskriminisano ne oslobađa odgovornosti lica koje vrši diskriminaciju ili podstiče na vršenje diskriminacije; te načelo opšte primjene Zakona na sva fizička i pravna lica na koja se primjenjuju propisi države Crne Gore.

Apsolutna novina u crnogorskom zakonodavstvu je sistem sudske zaštite koji propisuje ovaj Zakon kroz institut vođenja parničnog postupka u kojem žrtva diskriminacije tužbom može zahtijevati:

- utvrđenje da je tuženi diskriminatorски postupao prema tužiocu;
- zabranu vršenja radnje od koje prijeto diskriminacija, odnosno zabranu ponavljanja radnje diskriminacije;
- naknadu štete (materijalne i nematerijalne), u skladu sa zakonom,
- objavljivanje presude kojom je utvrđena diskriminacija na trošak tuženog u medijima, ukoliko je diskriminacija izvršena putem medija.

Bitno je istaći da je Crna Gora značajno unaprijedila zakonodavni okvir koji reguliše zabranu diskriminacije u svim aspektima, uključujući i prava manjina. Iako je Zakon o zabrani diskriminacije značajno unaprijeđen 2014. godine, kada je postigao visok nivo uskladenosti sa Direktivama EK, važno je napomenuti da je Ministarstvo za ljudska i manjinska prava u procesu finalnog usaglašavanja novog Nacrta zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije, čije je usvajanje programom rada Vlade Crne Gore za 2017. godinu planirano za drugi kvartal ove godine.

Važeći Zakon o zabrani diskriminacije²² je posebno unaprijeđen na način što uređuje i obavezu promocije jednakosti, (čl. 2), zatim proširuje primjenu zakona na javni i privatni sektor (čl.3), reguliše “uznemiravnje i seksualno uznemiravanje” (čl.7), uređuje “segregaciju”(čl.9), govor mržnje (čl.9a), definiše “diskriminaciju u pružanju dobara i usluga” (čl. 11.) uređuje “rasnu diskriminaciju i diskriminaciju po osnovu vjere ili uvjerenja” (čl.17), proširuje nadležnosti Zaštitnika ljudskih prava i sloboda (čl.21) uvode posebna ovlašćenja inspektora za zaštitu od

²²"Službeni list Crne Gore", br. 046/10 od 06.08.2010, 040/11 od 08.08.2011, 018/14 od 11.04.2014)

diskriminacije, utvrđuje obavezu sudova, državnog tužilaštva, organa za prekršaje, organa uprave nadležan za policijske poslove i inspeksijskih organa da vode posebnu evidenciju o podnijetim prijavama, pokrenutim postupcima i donijetim odlukama iz svoje nadležnosti u vezi sa diskriminacijom, i dostavljaju Zaštitniku/ci najkasnije do 31. januara tekuće godine za prethodnu godinu kao i kaznene odredbe za prekršaj koji učini pravno lice, odgovorno lice u pravnom licu, državnom organu, organu lokalne samouprave i organu lokalne uprave, i preduzetnikakao i kaznene odredbe za pravno lice, odgovorno lice u državnom organu, organu državne uprave i organu lokalne samouprave ako:

- 1) ne vodi posebnu evidenciju o podnijetim prijavama, pokrenutim postupcima i donijetim odlukama iz svoje nadležnosti u vezi sa diskriminacijom (član 33 stav 1);
- 2) podatke iz posebne evidencije ne dostavi Zaštitniku/ci u rokovima propisanim u član 33 stav 2 ovog zakona.

Pored navedenog, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je pripremlilo Nacrt izmjena i dopuna zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije. Predlogom izmjena i dopuna zakona o zabrani diskriminacije bitno je unaprijeđeno postojeće zakonsko rješenje, na način što se uvode nove odredbe, definišu postupanja koja se ne smatraju diskriminacijom, jača kaznena politika kao i vrši dodatno usklađivanje postojećih normi sa EU Direktivama. Unapređenje postojećih odredbi u skladu sa Direktivama EK je izvršeno na način što su uvedeni novi osnovi diskriminacije, („promjena pola“ i „interseksulane karakteristike“) kao i odredbe koja definiše „postupanja koja se neće smatrati diskriminacijom“ i pojmovnik. (kojim se definišu i jasno prave razlike pojmova „usluge, robe i dobra“).

Predlog zakona posebno preciznije definiše “Diskriminaciju u pristupu dobrima i robi, nabavci robe, odnosno pružanju usluga u javnom i privatnom sektoru“, proširuje odredbu koja definiše diskriminaciju po osnovu starosne dobi i na diskriminaciju djeteta“, zatim odredbu koja uređuje „političku diskriminaciju“ proširuje i na “Diskriminacija po osnovu pripadnosti političkoj, sindikalnoj ili drugoj organizaciji“, dodatno unapređuje odredbu koja uređuje o „Diskriminaciju u oblasti vaspitanja, obrazovanja i stručnog osposobljavanja” i “Diskriminacija u oblasti rada”.

Posebno se ovim zakonom jedinstvena odredba koja uređuje “Rasnu diskriminaciju i diskriminaciju po osnovu vjere ili uvjerenja” razdvaja na dva posebna člana „Rasna diskriminacija“, „Diskriminacija po osnovu vjere i uvjerenja“.

Predloženim rješenjem odredbi koja uređuje „rasnu diskriminaciju“, akcenat je stavljen na uređenje ove odredbe u oblasti obrazovanja, rada, zapošljavanja i izbora zanimanja, stručnog osposobljavanja, socijalne zaštite i socijalnih davanja, zdravstvene zaštite i stanovanja.

Novim predlogom Zakona, u okviru odredbe koja uređuje „diskriminaciju po osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije”, prepoznata je i diskriminacija po osnovu “interseksulanih karakteristika” u kojoj i je data formulacija ovog osnova diskriminacije.

Iako je pitanje nadležnosti Zaštitnika/ce ljudskih prava i sloboda uređeno Ustavom, Zakonom o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda i Zakonom o zabrani diskriminacije, novim Predlogom Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije dodatno je proširena tačka 4 iz člana 21, st. 1 Zakona o zabrani diskriminacije, na način što između ostalog ima mogućnosti da pokrene postupak za zaštitu od diskriminacije pred sudom ili se u tom postupku pojavi kao umješak/ica kad stranka učini vjerovatnim, a Zaštitnik/ca procijeni da je postupanjem tuženog izvršena diskriminacija po istom osnovu prema grupi lica sa istim ličnim svojstvima; ili bi posljedice nejednakog postupanja bile takve prirode da mogu prouzrokovati sistemske povrede načela zabrane diskriminacije, a naročito tešku povredu dostojanstva ličnosti, ili bi se lice koje traži zaštitu od diskriminacije moglo na drugi način dovesti u naročito nepovoljan položaj po nekom od osnova iz člana 2 stav 2 ovog zakona”. Isto tako novim Predlogom o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije, proširena je primjena pravila o teretu dokazivanja i na u postupanju kod Zaštitnika/ce ljudskih prava i sloboda Crne Gore. Predložene odredbe su uskladjene sa Direktivama EK.

Kada su kaznene odredbe u pitanju, posebno je važno napomenuti da je izvršeno unapređenje kaznene politike, na način što je visina kazni za diskriminaciju u kojima su kao žrtve prepoznate lica sa invaliditetom (čl.10 i čl. 18 Zakona o zabrani diskriminacije) podignute i uskladjene sa Zakona o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom. Takođe, u dijelu kaznenih odredbi, značajna novina predstavlja i povećanje obima kaznenih odredbi za sve zakonom prepoznate oblike diskriminacije kao i uvedene prekršajne odredbe za fizičko lice koje učini diskriminaciju.

U dijelu ostalih kaznenih odredbi, podignuta je visina kazni, na način što je za prekršaj koji učini pravno lice, (umjesto dosadašnjih 500€- 20.000€), predložena kazna u rasponu 1.000€-20.000€, zatim za prekršaj koji učini odgovorno lice u pravnom licu, državnom organu, organu lokalne samouprave i organu lokalne uprave, (umjesto dosadašnjih 100€ -2000€), predložena kazna u visini 500€-2000€, kao i uvedene kaznene odredbe za prekršaj koji učini fizičko lice u rasponu od 150€-2.000€, što do sada nije bio slučaj.

Načrt Zakona je dobio pozitivna mišljenja svih resornih ministarstva i Sekretarijata za zakonodavstvo. U procesu je finalnog razmatranja komentara Evropske komisije, prije upućivanja Vladi na razmatranje i utvrđivanje.

Institucionalni okvir zaštite od diskriminacije predstavlja institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda u Crnoj Gori, kao samostalni i nezavisni, koji na načelima pravde i pravičnosti preduzima mjere za zaštitu ljudskih prava i sloboda, kad su povrijeđena aktom, radnjom ili

nepostupanjem državnih organa, organa državne uprave, organa lokalne samouprave i lokalne uprave, javnih službi i drugih nosilaca javnih ovlašćenja, kao i mjere za sprječavanje mučenja i drugih oblika nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja i mjere za zaštitu od diskriminacije kojoj se može obratiti svako ko smatra da mu je aktom, radnjom ili nepostupanjem organa i drugih pravnih i fizičkih lica učinjena diskriminacija. Takođe, pritužbu mogu podnijeti i organizacije ili pojedinci koji se bave zaštitom ljudskih prava, uz saglasnost diskriminisanog lica ili grupe lica. Postupanje po ovim pritužbama sprovodi se u skladu sa propisima kojima je uređen način rada Zaštitnika ljudskih prava i sloboda.

U odnosu na poslednji period izvještavanja po Okvirnoj Konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina (2012. godine) Zakon o zaštitniku ljudskih prava i sloboda²³ je pretrpio dvije izmjene (2014 i 2017. godine.), što doprinosi krajnjem tekstu, koji je unapređen u skladu sa Direktivama EK. Nadležnost institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda je regulisana Ustavom Crne Gore, Zakonom o zabrani diskriminacije i Zakonom o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda. Izmjenama Zakon o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda od 2014. godine, propisana je obaveza Predsjednika/ce Crne Gore da u postupku utvrđivanja predloga kandidata za Zaštitnika/cu, obavlja konsultacije sa naučnim i stručnim institucijama i nevladnim organizacijama čija je osnovna djelatnost zaštita ljudskih prava i sloboda. Zakon je propisao da postupak za imenovanje Zaštitnika otpočinje najmanje 60 dana prije isteka mandata Zaštinika/ce. (čl.7) Zakonom su propisani uslovi koje mora da ispuni lice/kandidat za obavljanje funkcije Zaštitnika/cei njegovih zamjenika, kao i broj zamjenika.

Zakon je posebno unaprijeđen u pogledu proširivanja obima nadležnosti Zaštitnika/ce ljudskih prava i sloboda i na poslove prevencije torture koji obuhvataju:

“Poslovi prevencije torture su:

- obilazak organa, ustanova ili organizacija u kojima se nalaze ili bi se mogla nalaziti lica lišena slobode ili lica kojima je ograničeno kretanje, radi povećanja stepena njihove zaštite od mučenja i drugih oblika surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja;
- davanje preporuka nadležnim organima, ustanovama i organizacijama radi poboljšanja postupanja prema licima lišenim slobode i uslova u kojima se nalaze, odnosno sprječavanja mučenja i drugih oblika surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja;
- davanje mišljenja na prijedloge zakona i druge propise radi zaštite i unaprjeđenja ljudskih prava i sloboda lica lišenih slobode i lica kojima je ograničeno kretanje;
- saradnja sa Potkomitetom Ujedinjenih nacija za prevenciju torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka (u daljem tekstu: Potkomitet za prevenciju torture).

²³"Službeni list Crne Gore", br. 042/11 od 15.08.2011, 032/14 od 30.07.2014, 021/17 od 31.03.2017

Licima lišenim slobode u smislu ovog zakona smatraju se lica kojima je određeno bilo kakvo zadržavanje, pritvaranje, zatvaranje ili smještaj pod nadzorom organa i koja to mjesto ne smiju napustiti po svojoj volji (Član 25c).

U vršenju poslova prevencije torture, Zaštitnik/ca, zamjenik/ca Zaštitnika/ce, kao i glavni/a savjetnik/ca Zaštitnika/ce, savjetnik/ca Zaštitnika/ce i član/ica radnog tijela iz člana 25 stav 2 ovog zakona koga/koju Zaštitnik/ca ovlasti imaju pravo:

- da bez prethodne najave obilaze organe, ustanove i organizacije i pregledaju prostorije u kojima se nalaze ili bi se mogla nalaziti lica lišena slobode;
- na pristup podacima o: organima, ustanovama i organizacijama u kojima se nalaze lica lišena slobode; broju lica lišenih slobode u organu, ustanovi ili organizaciji koju obilaze i o postupanju sa licima lišenim slobode;
- da bez prisustva službenog lica razgovaraju sa licima lišenim slobode i drugim licima koja mogu da daju odgovarajuće informacije u vezi sa sumnjom da se krše ljudska prava u organu, ustanovi ili organizaciji koju obilaze.
- Starješina/ka, odnosno lice koje rukovodi organom, ustanovom i organizacijom iz stava 1 ovog člana dužni su da Zaštitniku/ci i zamjeniku/ci Zaštitnika/ce, kao i savjetniku/ci Zaštitnika/ce i članu/ici radnog tijela iz člana 25 stav 2 ovog zakona, koje ovlasti Zaštitnik/ca:
- omogućće nesmetan obilazak i pregled prostorija u kojima se nalaze ili bi se mogla nalaziti lica lišena slobode, kao i razgovor sa licima lišenim slobode i drugim licima koja mogu da daju odgovarajuće informacije u vezi sa sumnjom da se krše ljudska prava, bez prisustva službenog lica;
- stave na raspolaganje podatke iz stava 1 alineja 2 ovog člana i omogućće neposredan uvid u službene spise i dokumente koji sadrže te podatke.
- Niko ne može biti sankcionisan niti trpjeti štetne posljedice zbog postupanja u skladu sa stavom 2 ovog člana”

Osim toga, nadležni inspekcijski organi, kao dio državne uprave, imaju pravo i obavezu da postupaju u odnosu na prijavljene slućajeve diskriminacije u oblasti rada i zapošljavanja, zaštite na radu, zdravstvene zaštite, obrazovanja, građevinarstva, saobraćaja, turizma i u drugim oblastima kada vrše inspekcijske poslove iz ovih oblasti, u skladu sa posebnim zakonom.

Zakon sadrži i jedan broj prekršajnih sankcija kojima se sankcioniše odbijanje pružanja javnih usluga, uslovi pružanja usluga uslovima koji se ne traže od drugih lica ili grupe lica ili namjerno kašnjenje ili odlaganje pružanja usluga, iako su lice ili grupa lica zatražili i ispunili uslove za pravovremeno pružanje usluga prije drugih lica; onemogućavanje, ogranićavanje ili otežavanje korišćenja prilaza objektima i površinama u javnoj upotrebi licima smanjene pokretljivosti i licima sa invaliditetom; podnošenje tužbe bez pisanog pristanka diskriminisanog lica ili grupe lica; izostanak posebne evidencije o svim slućajevima prijavljene diskriminacije ili

neblagovremeno dostavljanje podataka iz evidencije; nevođenje posebne evidencije o podnijetim tužbama u vezi sa diskriminacijom ili nedostavljanje, odnosno neblagovremeno dostavljanje podataka iz evidencije Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda.

Zakon o manjinskim pravima i slobodama²⁴ pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica garantuje ravnopravnost sa drugim državljanima i uživanje jednake zakonske zaštite. Protivzakonita je i kažnjiva svaka povreda prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. (član 4). Takođe, članom 39 propisano da je „zabranjena je svaka neposredna ili posredna diskriminacija po bilo kom osnovu, pa i po osnovu rase, boje, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porijekla, rođenja ili sličnog statusa, vjeroispovijesti, političkog ili drugog ubjeđenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta”.

Edukacija i promocija antidiskriminatornog ponašanja i prakse, kao sastavni dio Plana implementacije antidiskriminacionog zakonodavstva su kontinuirane aktivnosti Ministarstva, te je nakon realizacije Plana edukacije i Plana promocije u 2011., 2012., 2013., 2014. i 2015., g., realizovan i Plan za 2016. godinu i to kroz osposobljavanje što većeg broja onih koji su posredno i/ili neposredno uključeni u sprovođenje antidiskriminacionog zakonodavstva. Obuka je namijenjena, prije svega, profesionalcima, te svima onima koji na bilo koji način dolaze u kontakt sa slučajevima diskriminacije, dok se promocija odnosi na sprovođenje medijske kampanje i usmjerena je na podizanje svijesti cjelokupne crnogorske javnosti, posebno prema najranjivijim kategorijama stanovništva među kojima su i pripadnici nacionalnih manjina, s ciljem poštovanja svih ljudskih prava, stvaranja podržavajućeg i tolerantnijeg okruženja, te poštovanja različitosti drugog. Planom edukacije su, u dosadašnjem periodu, bili obuhvaćeni predstavnici sudstva, kancelarije ombudsmana, nevladinih organizacija koje se bave zaštitom ljudskih prava i sloboda, zatim, predstavnici svih područnih jedinica i ispostava policije u crnogorskim gradovima i predstavnici lokalnih samouprava, te predstavnici svih inspeksijskih službi u Crnoj Gori, predstavnici svih sudova za prekršaje u CG, te, predstavnici državnog tužilaštva i ustanova centara za socijalni rad. Obuke su se odvijaju u okviru 6 seminara i 6 pratećih radionica i obavezne su za odabrane polaznike u toj godini. ("Nastavni plan edukacije" nalazi se na sajtu Ministarstva).

Pored edukacija, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava svake godine kontinuirano sprovodi medijsku kampanju o zabrani diskriminacije i afirmaciji antidiskriminatornog ponašanja. U 2016. godini kampanja se realizovala pod sloganom „Ima li razlike? – Pordži jednakost“. Kampanja je imala za cilj podizanje nivoa svijesti opšte populacije prema diskriminaciji, stvaranje tolerantnog okruženja i senzibilisanja javnosti posebno prema osobama sa invaliditetom, LGBT populaciji i Romima.

²⁴"Službeni list Republike Crne Gore", br. 031/06 od 12.05.2006, 051/06 od 04.08.2006, 038/07 od 22.06.2007, Službeni list Crne Gore", br. 002/11 od 12.01.2011, 008/11 od 04.02.2011, 031/17 od 12.05.2017

Ova aktivnost se realizuje u kontinuitetu od 2011. godine, te je i u 2016. godini nastavljeno sa njenom realizacijom. Kampanja je, u komunikaciji predstavnika Ministarstva za ljudska i manjinska prava sa organizacijama civilnog društva u Crnoj Gori i odabranom marketing-agencijom, obuhvatila izradu vizuelnog identiteta, te definisanje i izradu svih segmenata kampanje koji su uključili sledeće: emitovanje TV video spota, emitovanje radijskog džingla, objavljivanje novinskih oglasa, inserciju flajera kroz tiraž dnevnih novina, (prilagođen i osobama sa oštećenim vidom, odnosno paralelno štampanje na Brajevom pismu), zatim, promovisanje zabrane diskriminacije, tolerancije i poštovanje različitosti putem bilobrdna na najfrekventijim mjestima u Crnoj Gori.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava svake druge godine sprovodi Istraživanje javnog mnjenja o odnosu građana prema diskriminacije u Crnoj Gori .Tokom 2011. i 2013.godine sprovedena su prva dva istraživanja, dok je u 2015. godini sprovedeno treće istraživanje.Istraživanje iz 2015. godine je rađeno istom metodologijom kao i prethodna dva. Kako bi bilo moguće prikazati pomake i promjene u odnosu na percepciju u 2011. i 2013. godini, rezultati ovog istraživanja prikazani su paralelno s tada dobijenim rezultatima za sva pitanja koja su identična u sva tri istraživanja. Na osnovu ukupnih rezultata napravljeno je rangiranje društvenih grupa prema stepenu diskriminacije, pri čemu rezultati pokazuju da su prema mišljenju građana Crne Gore najviše diskriminisani Romi, zatim homoseksualci, a potom lica sa invaliditetom. U srednje diskriminisane grupe spadaju oboljeli od AIDS-a, osobe zavisne od psiho-aktivnih supstanci, HIV pozitivne osobe i nacionalne manjine, dok su najmanje diskriminisane grupe, žene i starije osobe.Upoređivanje dobijenih rezultata sa onima iz ranijih ciklusa, odnosno 2011. i 2013. godine, pokazuje da nema velikih promjena u redosledu diskriminisanih društvenih grupa. Položaj prve tri rangirane grupe koje trpe najveću diskriminaciju u Crnoj Gori se nije promijenio, iako je prema rezultatima iz 2015. godini došlo do blagog smanjenja stepena diskriminacije prema svakoj od njih pojedinačno.

Procjena izraženosti diskriminacije prema nacionalnim manjinama posmatrana je prema polu, starosti, obrazovanju i nacionalnosti ispitanika. Rezultati pokazuju da ispitanici oba pola u gotovo jednakom stepenu ocjenjuju izraženost diskriminacije prema nacionalnim manjinama (33% i 31.4%), pri čemu više od polovine iz obje grupe smatra da takva diskriminacija uglavnom nije ili uopšte nije izražena, kako procjenjuju i sve starosne grupe, gdje se naročito ističu ispitanici od 50 do 59 godina koji ovaj stav zastupaju sa 60.3%. Posmatrano prema obrazovanju ispitanika, interesantno je da se sa povećanjem obrazovanja povećava kako stepen onih koji smatraju da je diskriminacija prema nacionalnim manjinama izražena, tako i onih koji smatraju da uglavnom nije ili nije uopšte izražena. Da je diskriminacija prema nacionalnim manjinama veoma ili uglavnom izražena u najvećem procentu smatraju Hrvati (57.2%), Muslimani (48.6%) i Albanci (38.3%), zatim slijede Srbi, Bošnjaci, Crnogorci i na kraju Romi koji mnogo više od

prosjeaka, odnosno u procentu od 80%, smatraju da diskriminacija nije ili nije uopšte izražena prema nacionalnim manjinama.

Na osnovu modifikovane Bogardusove skale, sa istim stepenima distance, u istraživanju je mjerena i etnička distanca prema šest nacionalnih grupa: Romi, Bošnjaci/Muslimani, Hrvati, Albanci, Srbi i Crnogorci. Prema dobijenim rezultatima etnička distanca nije u visokom stepenu zastupljena ni prema jednoj nacionalnoj grupi. Najveći stepen etničke distance pokazan je prema Romima i Albancima u prvom stepenu skale, a to je Predsjednik države, u procentu nešto većem od 50%, a primjetna je i distanca u stepenu Šef i Vaspitač prema istim nacionalnim kategorijama, oko 30%. U ostalim stepenima distanca je mnogo manja i kreće se oko 10%.

Rezultati istraživanja pokazuju da su svih predhodnih godina (2011, 2013. i 2015. godine) prema mišljenju ispitanika, govore da su žene bile prioritet države i njenih institucija u pogledu poboljšanja društvenog položaja, zatim pripadnici nacionalnih manjina, lica sa invaliditetom, kao i da se sa godinama pojačavao interes države za poboljšanje društvenog položaja homoseksualaca.

Vlada Crne Gore je na sjednici od 25. februara 2016. godine donijela Odluku o prestanku važenja Odluke o obrazovanju Savjeta za zaštitu od diskriminacije.

U odnosu na **član 4 stav 2** Okvirne konvencije, pored osnovnih ljudskih prava i sloboda, u cilju zaštite ukupnog nacionalnog identiteta, Ustav i zakoni Crne Gore manjinama daju i set dodatnih prava. Ustav u članu 79 pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica jemči prava i slobode, koja mogu koristiti pojedinačno i u zajednici sa drugima.

Ustavom se jemče sljedeća posebna - manjinska prava:

1. na izražavanje, čuvanje, razvijanje i javno ispoljavanje nacionalne, etničke, kulturne i vjerske posebnosti;
2. na izbor, upotrebu i javno isticanje nacionalnih simbola i obilježavanje nacionalnih praznika;
3. na upotrebu svog jezika i pisma u privatnoj, javnoj i službenoj upotrebi;
4. na školovanje na svom jeziku i pismu u državnim ustanovama i da nastavni programi obuhvataju i istoriju i kulturu pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica;
5. da u sredinama sa značajnim učešćem u stanovništvu organi lokalne samouprave, državni i sudski organi vode postupak i na jeziku manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica;
6. da osnivaju prosvjetna, kulturna i vjerska udruženja uz materijalnu pomoć države;
7. da sopstveno ime i prezime upisuju i koriste na svom jeziku i pismu u službenim ispravama;

8. da u sredinama sa značajnim učešćem u stanovništvu tradicionalni lokalni nazivi, imena ulica i naselja, kao i topografske oznake budu ispisani i na jeziku manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica;
9. na autentičnu zastupljenost u Skupštini Crne Gore i skupštinama jedinica lokalne samouprave u kojima čine značajan dio stanovništva, shodno principu afirmativne akcije;
10. na srazmjernu zastupljenost u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave;
11. na informisanje na svom jeziku;
12. da uspostavljaju i održavaju kontakte sa građanima i udruženjima van Crne Gore sa kojima imaju zajedničko nacionalno i etničko porijeklo, kulturno- istorijsko nasljeđe, kao i vjerska ubjeđenja;
13. na osnivanje savjeta za zaštitu i unapređenje posebnih prava.

Ove Ustavne garancije posebno su razrađene Zakonom o manjinskim pravima i slobodama²⁵, kojim je na bliži način uređuje set manjinskih prava i mehanizme zaštite tih prava. Zakon se odnosi na očuvanje nacionalnog identiteta manjina, tj. zaštita od asimilacije manjina, kao i omogućavanje djelotvornog učešća manjina u javnom životu. Tekst zakona je obuhvatio nekoliko oblasti značajnih za očuvanje identiteta i davanje jednakih šansi za pripadnike manjina:

- uz protežiranje nediskriminatorskog odnosa, daju se prava izražavanja, čuvanja, razvijanja, prenošenja i javnog ispoljavanja nacionalnog, jezičkog, etničkog, kulturnog i vjerskog identiteta;
- mogućnost osnivanja ustanova, društava, udruženja, nevladinih organizacija u svim oblastima društvenog života, kao i finansiranje ovih organizacija od strane države;
- slobodan izbor i korišćenje ličnog i porodičnog imena, kao i upis tih imena u dokumenta na svom jeziku i pismu;
- regulacija slobodne i službene upotrebe jezika i pisma;
- pristup informacijama i medijima, kao i programski sadržaji o manjinama u javnim servisima;
- školovanje na svom jeziku i pismu i odgovarajuću zastupljenost sadržaja u nastavnim planovima i programima, te principe afirmativne akciju u upisnoj politici;
- upotreba nacionalnih simbola i obilježavanje značajnih datuma i ličnosti iz svoje tradicije i istorije;
- slobodno udruživanje i ostvarivanje nesmetanih kontakata sa sunarodnicima van granica Crne Gore;
- politička participacija manjina u Skupštini CG i skupštinama lokalnih zajednica;

²⁵"Službeni list Republike Crne Gore", br. 031/06 od 12.05.2006, 051/06 od 04.08.2006, 038/07 od 22.06.2007, Službeni list Crne Gore", br. 002/11 od 12.01.2011, 008/11 od 04.02.2011, 031/17 od 12.05.2017

- srazmjerna zastupljenost u javnim službama državne vlasti i lokalne uprave; mehanizme zaštite z adiranja u pitanja od vitalnog interesa za život manjina, kako na državnom, tako i na lokalnom nivou;
- artikulisanje svojih zahtjeva kroz mogućnost formiranja manjinskih savjeta sa posebnim ingerencijama;
- osnivanje Fonda za manjine radi materijalne podrške države za održavanje nacionalnih posebnosti;
- zaštita pomenutih prava kroz domaće i međunarodno zakonodavstvo;

Strategijom manjinske politike i Strategijom za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2016-2020²⁶ definisane su mjere afirmativne akcije radi ostvarenja pune i efektivne ravnopravnosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori¹⁰.

Jedan od ekonomskih imperativa Crne Gore je ujednačen regionalni razvoj. Ova činjenica je veoma značajna i sa aspekta zaštite i unapređenja manjinskih prava, s obzirom na činjenicu da je veliki broj manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica skoncentrisan na manje razvijenim sjevernim područjima. Strategijom manjinske politike je ekonomski razvoj sredina sa znatnim učešćem manjinske populacije prepoznat kao oblast kojoj se treba posvetiti još veća pažnja. Program podsticanja razvoja konkurentnosti preduzetnika, mikro, malih i srednjih preduzeća u Sjevernom regionu Crne Gore i manje razvijenim opštinama Odnosi se na obezbjeđivanje povoljnijih uslova finansiranja kroz subvencionisanje kamatne stope na direktne kredite Investiciono-razvojnog fonda iz sredstava obezbijeđenih budžetom Crne Gore. Subvencioniranja kamatne stope od 1%, vrši se na direktne kredite Fonda preduzetnicima, mikro, malim i srednjim preduzećima, sa prioritetom za preduzeća koja su dio klastera. Predmetni Program Ministarstvo ekonomije realizuje u kontinuitetu od 2012. godine. Za realizaciju u 2016. godini Program je inoviran u odnosi na prethodne godine, prvenstveno u smislu proširivanja predmeta podrške, što je rezultat identifikovanih potreba klastera sa terena. Opravdani troškovi su troškovi ulaganja u nematerijalnu i materijalnu imovinu (izuzev IT opreme i saobraćajnih sredstava) i operativni troškovi koji podrazumijevaju troškove osoblja i administrativne troškove. Stoga, cilj Programa za 2016. godinu je finansijska podrška efikasnijem funkcionisanju klastera i njihove bolje promocije, u pravcu ostvarivanja bolje konkurentske pozicije malih i srednjih preduzeća na nacionalnom i međunarodnom tržištu. Odobrena pomoć od strane Ministarstva ekonomije bila je je do 50%, odnosno do 65% (uvećano za 15% klasterima iz manje razvijenih jedinica lokalne samouprave) ukupnih opravdanih troškova, u iznosu najviše do 10.000€ (bez PDV-a), po jednom Projektu. Kroz predmetni Program u 2016. godini podržano je ukupno 6 klastera (od kojih 5 klastera djeluje u Sjevernom regionu), a ukupan iznos realizovane podrške je 23.687,46€.

²⁶ <http://www.mmp.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=268594&rType=2&file=AP%20za%202017.%20-%20Strategija%20za%20socijalnu%20inkluziju%20Roma%20i%20Egip%C4%87ana%202016-2020.pdf>

Ministarstvo ekonomije je 2014. godine započelo realizaciju Programa povećanja regionalne i lokalne konkurentnosti kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda poslovanja za period 2014-2016. Cilj Programa je finansijska podrška preduzetnicima, malim i srednjim privrednim društvima, da u što većoj mjeri povećaju svoju konkurentnost, prvenstveno kroz usaglašavanje sa zahtjevima međunarodnih standarda za proizvode i podršku za dobijanje akreditacije za ocjenjivanje usaglašenosti. Predmet refundacije su opravdani troškovi uvođenja, implementacije Programom definisanih standarda, kao i resertifikacija. Maksimalan iznos državne pomoći u okviru ovog Programa je 5.000€. U toku 2016. godine ugovoren je iznos podrške za 30 privrednih subjekata ukupne vrijednosti 95.000€. Implementaciju aktivnosti do kraja 2016. godine izvršilo 9 korisnika Programa, kojima je isplaćeno ukupno 21.712,97€. Ostali korisnici Programa svoje aktivnosti će finalizovati u toku 2017. godine.

Opis programa Uredbom o podsticanju direktnih investicija („Službeni list Crne Gore“, broj 80/15) stvaraju se uslovi za povoljniji poslovni ambijent koji će, podsticanjem domaćih i stranih investicija u svim područjima Crne Gore, doprinijeti povećanju konkurentnosti i izvoznog potencijala industrije uvođenjem novih tehnologija i znanja i omogućiti otvaranje novih radnih mjesta. Investitori koji realizuju investicione projekte, kojima se obezbjeđuje otvaranje novih radnih mjesta i doprinosi privrednom i regionalnom razvoju Crne Gore, mogu biti korisnici finansijskih podsticaja koji se dodjeljuju odlukom Vlade Crne Gore o dodjeli sredstava za podsticanje direktnih investicija. Uslovi za privredne subjekte: sredstva za podsticanje investicija se dodjeljuju na osnovu podnošenja prijave na javni oglas za učešće u postupku dodjele sredstava za podsticanje direktnih investicija i zaključenja ugovora o korišćenju sredstava za podsticanje direktnih investicija sa Vladom Crne Gore i to za investicione projekte koji se realizuju u proizvodnom sektoru i sektoru usluga.

Opis programa Biznis zona predstavlja jedinstven entitet na području lokalne samouprave, dijelom ili u potpunosti infrastrukturno opremljen, a koji potencijalnim investitorima pored zajedničkog prostora i infrastrukture pruža dodatne poreske i administrativne olakšice sa državnog i lokalnog nivoa. Vlada Crne Gore je na sjednici od 17. novembra 2016. godine, donijela Uredbu o biznis zonama kojom se definiše model klasifikacije, osnivanja, uspostavljanja, upravljanja i popunjavanja biznis zona, olakšice za korisnike, a sve u cilju privlačenja novih investicija, povećanja zaposlenosti naročito u manje razvijenim područjima države i prevazilaženju regionalnih razlika. Do sada su u Crnoj Gori definisane biznis zone od lokalnog značaja u devet lokalnih samouprava i to u: Beranama, Bijelom Polju, Kolašinu, Mojkovcu, Cetinju, Nikšiću, Podgorici, Ulcinju i Rožajama

Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore

Na predlog Vlade Crne Gore, Skupština je u februaru 2008. godine donijela Odluku o osnivanju Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore (»Službeni list Crne Gore«, broj 13/08). Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore (u daljem tekstu: Fond) je osnovan radi podrške aktivnostima značajnim za očuvanje i razvoj nacionalnih, odnosno etičkih posebnosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika u oblasti nacionalnog, etičkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta.

Vlada Crne Gore, na sjednici od 11. jula 2016. godine, utvrdila je Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o manjinskim pravima i slobodama. Zakon o manjinskim pravima i slobodama²⁷ usaglašen sa preporukama Evropske komisije i Venecijanske komisije. Pomenuti Predlog zakona Skupština Crne Gore je usvojila 27. aprila 2017. godine.

Osnovni razlozi donošenja ovog zakona usmjereni su ka intervenciji u dijelu institucionalne podrške ostvarivanju manjinskih prava i sloboda, transparentnosti i efikasnosti procedura kojima se vrši raspodjela sredstava za realizaciju projekata namijenjenih aktivnostima značajnim za očuvanje i razvoj nacionalnih, odnosno etničkih posebnosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika u oblasti nacionalnog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta,

Zakonom o manjinskim pravima i slobodama, član 36, i Odlukom o osnivanju, Skupština Crne Gore, radi podrške aktivnostima značajnim za očuvanje i razvoj nacionalnih, odnosno etničkih posebnosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika u oblasti nacionalnog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta, osnovala je Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore.

Reforma Fonda je fokusirana na sprječavanje objektivno mogućeg konflikta interesa, uvođenje dvostepenosti kod odlučivanja o projektima koji se finansiraju iz sredstava Fonda, kao i podizanju kvaliteta monitoringa i evaluacije podržanih projekata.

Uvodi se dvostepenost u radu. Skupština Crne Gore izabracće članove Komisije za vrednovanje projekata, dok upravni odbor će predstavljati drugostepeni organ.

Fond se finansira iz budžeta Crne Gore i iz drugih izvora. Za tu namjenu Budžetom Crne Gore opredijeljuje se najmanje 0,15 % sredstava tekućeg budžeta. Ova sredstva raspoređuju se na:

²⁷Službeni list Republike Crne Gore", br. 031/06 od 12.05.2006, 051/06 od 04.08.2006, 038/07 od 22.06.2007, Službeni list Crne Gore", br. 002/11 od 12.01.2011, 008/11 od 04.02.2011, 031/17 od 12.05.2017

sredstva za rad Fonda, u iznosu do 30% i - sredstva za finansiranje projekata za podršku aktivnostima najmanje u iznosu od 70%.

Sredstva se raspoređuju na sredstva za rad Fonda i sredstva za finansiranje projekata za podršku aktivnostima.

Zakonom je definisano da se sredstva za od finansiranje projekata raspodjeljuju putem javnog konkursaza raspodjelu sredstava za finansiranje projekata za podršku aktivnostima na osnovu sljedećih kriterijuma:

- očuvanje i razvoj nacionalnog, vjerskog, jezičkog i etničkog identiteta svakog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice;
- kompatibilnost projekta sa strateškim dokumentima Vlade;
- doprinos koji projekat daje međukulturalnoj saradnji i smanjenju etničke distance;
- promocija duha tolerancije, interkulturalnog dijaloga i međusobnog poštovanja i razumijevanja;
- transparentnost i mogućnost kontrole realizacije projekta; i
- stručni i tehnički kapaciteti podnosioca projekta.

U 2012. godini, putem javnog konkursa, u dvije raspodjele, za sredstva Fonda je konkurisalo 395 projekata, a finansijskim sredstvima podržano je 134 projekta, sa iznosom od 738.390,00€.

Broj podržanih projekata po nacionalnim zajednicama u 2012. godini: albanskih 31, bošnjačkih 43, hrvatskih 13, muslimanskih 6, multietničkih/multinacionalnih 9, romskih 14, srpskih 18.

Broj podržanih projekata po gradovima u 2012. godini: Bar 2, Berane 4, Bijelo Polje 4, Herceg Novi 4, Kotor 7, Nikšić 5, Plav 3, Plužine 1, Pljevlja 2, Podgorica (i Tuzi) 54, Rožaje 21, Tivat 4, Ulcinj 23.

U 2013. godini, putem javnog konkursa, u dvije raspodjele, za sredstva Fonda konkurisalo 411 projekata, a finansijskim sredstvima podržan je 141 projekat sa iznosom od 727.500,00€. Broj podržanih projekata po nacionalnim zajednicama u 2013. godini: albanskih 40, bošnjačkih 35, hrvatskih 9, muslimanskih 15, multietničkih/multinacionalnih 13, romskih 15, srpskih 14.

Broj podržanih projekata po gradovima u 2013. godini: Bar 2, Berane 7, Bijelo Polje 6, Herceg Novi 4, Kotor 3, Nikšić 3, Petnjica 4, Plav 4, Pljevlja 3, Podgorica (i Tuzi) 48, Rožaje 18, Tivat 5, Ulcinj 34.

U 2014. godini, putem javnog konkursa, u dvije raspodjele, za sredstva Fonda konkurisalo 475 projekata, a finansijskim sredstvima podržano je 155 projekata sa iznosom od 743.230,00€.

Broj podržanih projekata po nacionalnim zajednicama u 2014. godini: albanskih 41, bošnjačkih 36, hrvatskih 11, muslimanskih 17, multietničkih/multinacionalnih 14, romskih 20, srpskih 16.

Broj podržanih projekata po gradovima u 2014. godini: Bar 2, Berane 2, Bijelo Polje 12, Gusinje 1, Herceg Novi 1, Kolašin 1, Kotor 4, Nikšić 4, Petnjica 10, Plav 9, Pljevlja 3, Podgorica (i Tuzi) 60, Rožaje 12, Tivat 6, Ulcinj 28.

U 2015. godini, u dvije raspodjele, putem javnog konkursa, ukupno je finansijskim sredstvima Fonda podržano 148 projekata sa iznosom od 769.030,00€.

Broj podržanih projekata po nacionalnim zajednicama u 2015. godini: albanskih 33, bošnjačkih 41, hrvatskih 12, multietničkih/multinacionalnih 10, muslimanskih 22, romskih 16, srpskih 14.

Broj podržanih projekata po gradovima u 2015. godini: Bar 1, Berane 2, Bijelo Polje 20, Gusinje 2, Herceg Novi 2, Kotor 7, Nikšić 4, Petnjica 11, Plav 3, Pljevlja 2, Podgorica (i Tuzi) 43, Rožaje 18, Tivat 6, Ulcinj 27.

U 2016. godini, putem javnog konkursa, u dvije raspodjele, za sredstva Fonda konkurisalo je 477 projekata, a finansijskim sredstvima podržano je 175 projekata sa iznosom od 912.100,00€.

Broj podržanih projekata po nacionalnim zajednicama u 2016. godini: albanskih 38, bošnjačkih 48, hrvatskih 17, multietničkih/multinacionalnih 8, muslimanskih 25, romskih 18, srpskih 21. Broj podržanih projekata po gradovima u 2016. godini: Bar 2, Berane 5, Bijelo Polje 27, Gusinje 5, Kotor 8, Nikšić 6, Petnjica 7, Plav 4, Pljevlja 1, Podgorica (i Tuzi) 63, Rožaje 12, Tivat 7, Ulcinj 28.

U periodu 2008-2016, u ukupno 14 raspodjela, sredstvima Fonda podržano je 1.155 projekata sa finansijskim iznosom od 6.640,497€.

U odnosu na **član 4 stav 3** Okvirne konvencije, članom 8 st. 2 i 3 Ustava je definisano da „Neće se smatrati diskriminacijom propisi i uvođenje posebnih mjera koji su usmjereni na stvaranje uslova za ostvarivanje nacionalne, rodne i ukupne ravnopravnosti i zaštite lica koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju. Posebne mjere se mogu primjenjivati samo dok se ne ostvare ciljevi zbog kojih su preduzete”.

Član 5.

Članom 79 tačka 1 Ustava omogućeno je pravo manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica “Na izražavanje, čuvanje, razvijanje i javno ispoljavanje nacionalne, etničke, kulturne i vjerske posebnosti”. Takođe, članom 77 Ustava “Država podstiče i pomaže razvoj prosvjete, nauke, kulture, umjetnosti, sporta, fizičke i tehničke kulture. Država štiti naučne, kulturne, umjetničke i istorijske vrijednosti.” članom 78 Ustava “Svako je dužan da čuva prirodnu i kulturnu baštinu od opšteg interesa. Država štiti prirodnu i kulturnu baštinu”.

Članom 8 Zakona o manjinskim pravima²⁸ i slobodama propisano je da „Manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo izražavanja, čuvanja, razvijanja, prenošenja i javnog ispoljavanja nacionalnog, etničkog, kulturnog, vjerskog i jezičkog identiteta, kao dijela njihove tradicije. Crna Gora će razvijati i unapređivati izučavanje istorije, tradicije, jezika i kulture manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. U skladu sa ovim zakonom i prihvaćenim međunarodnim obavezama, nadležni organi obezbjeđuju zaštitu kulturne baštine manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika”.

*Zakonom o kulturi*²⁹ utvrđeni su principi ostvarivanja kulture na osnovu slobode stvaralaštva i poštovanja prava na kulturu, uz ravnopravno očuvanje svih kulturnih identiteta i poštovanje kulturnih različitosti. Istim zakonom kao javni interes u kulturi utvrđena je obaveza države za stvaranje uslova za ravnomjeran razvoj kulture na cijeloj teritoriji Crne Gore, kao i očuvanje izvornih i tradicionalnih kulturnih i etno-kulturnih osobenosti. Takođe, Zakonom o kulturi je propisano da se strateški srednjoročni razvoj kulture u Crnoj Gori ostvaruje na osnovu Nacionalnog programa razvoja kulture, koji sadrži ciljeve i prioritete razvoja kulture Crne Gore kao “multinacionalne, multikulturalne i multikonfesionalne države” (član 7 Zakona).

Pored *Zakona o kulturi* i *Zakonom o izdavačkoj djelatnosti* (Sl.list CG 30/12) propisano je da se javni interes u ovoj oblasti kulture, između ostalog, ostvaruje “Izdavanjem publikacija na jeziku pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori, publikacija namjenjenih djeci i mladima” (član 6). Zakon o pozorišnoj djelatnosti takođe tretira pitanje kulture manjina, na način što propisuje da se narodno pozorište, u okviru svoje repertoarske djelatnosti, bavi pripremom i prikazivanjem scenskih djela iz kulturne baštine Crne Gore, a shodno članu 6 Zakona pod “Kulturnom baštinom Crne Gore” podrazumijeva se “Crnogorska kulturna baština i kulturne baštine manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica iz Crne Gore”.

²⁸Službeni list Republike Crne Gore", br. 031/06 od 12.05.2006, 051/06 od 04.08.2006, 038/07 od 22.06.2007, Službeni list Crne Gore", br. 002/11 od 12.01.2011, 008/11 od 04.02.2011, 031/17 od 12.05.2017

²⁹"Službeni list Crne Gore", br. 049/08 od 15.08.2008, 016/11 od 22.03.2011, 040/11 od 08.08.2011, 038/12 od 19.07.2012)

U cilju očuvanja autentičnosti kulturne baštine kao dijela nacionalnog identiteta, Ministarstvo kulture je u avgustu 2010. godine predložilo, a Skupština Crne Gore donijela četiri nova zakona (Zakon o zaštiti kulturnih dobara, Zakon o muzejskoj djelatnosti, Zakon o arhivskoj djelatnosti, Zakon o bibliotečkoj djelatnosti) kojima se obezbjeđuje zaštita i očuvanje kulturne baštine i dobara na način kako je to propisano evropskim i međunarodnim standardima i konvencijama.

Osnovni principi Konvencije o zaštiti i promovisanju raznolikosti kulturnih izraza koju je Crna Gora ratifikovala u avgustu 2008. godine sadržani su u članu 3 i 5 Zakona o kulturi. U skladu sa obavezama svake države potpisnice Konvencije o zaštiti i promovisanju raznolikosti kulturnih izraza i Crna Gora je u 2010. godini imenovala CCP (kulturnu kontakt tačku), odnosno osobu koja je zadužena za realizaciju zahtjeva koji proizilaze iz primjene ove Konvencije kao i za razmjenu informacija u vezi sa Konvencijom.

Podrška i podsticaj kulturnih aktivnosti, koje obezbjeđuje Ministarstvo kulture, odnose se na sve aktere crnogorske kulturne scene, a ostvaruju se putem godišnjeg javnog konkursa. Konkursom se sufinansiraju programi i projekti iz svih oblasti kulturno-umjetničkog stvaralaštva: likovne umjetnosti, književnosti, časopisi iz oblasti kulture i umjetnosti, muzičko-scenske djelatnosti, filmsko stvaralaštvo, pozorišna produkcija, amatersko djelovanje u kulturi, kreativne industrije, stvaralaštvo mladih, stvaralaštvo osoba s invaliditetom, očuvanje starih, umjetničkih zanata, festivali i manifestacije.

Finansijska podrška koja se obezbjeđuje pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica za promociju i prezentaciju svojih kulturnih aktivnosti, usklađena je sa budžetskim mogućnostima Ministarstva kulture i kriterijumom kvaliteta. Ovom podrškom država nastoji da:

- ohrabri vidove izražavanja i inicijative specifične za različite načine pristupa umjetničkim djelima proizvedenim na njihovim jezicima,
- da podstakne različita sredstva putem kojih bi djela sačinjena na regionalnim i manjinskim jezicima postala dostupna široj javnosti,
- da ohrabre direktno učešće predstavnika onih koji koriste odgovarajuće regionalne i manjinske jezike u obezbjeđivanju uslova i planiranju kulturnih djelatnosti.

Programi i projekti se vrednuju prema javno objavljenim kriterijumima koji se odnose na: umjetnički kvalitet i značaj za razvoj crnogorske kulture, reference realizatora, doprinos razvoju multinacionalnih i multikulturalnih vrijednosti, doprinos podsticanju internacionalnog dijaloga i stimulisanju razvoja partnerstva, međunarodnu afirmaciju crnogorske kulture, doprinos očuvanju tradicije i crnogorske kulturne baštine.

Postupak utvrđen *Zakonom o kulturi* za podršku i podsticaj razvoja kulture uključuje i sve pripadnike manjinskih predstavnika i njihove stvaraocce i umjetnike, koji pod jednakim i

ravnopravnim uslovima obezbjeđuju sredstva na godišnjim konkursima Ministarstva kulture za bolje uslove za njihov kreativni rad i za planiranje kulturnih aktivnosti.

Zakonom o kulturi je, takođe, utvrđena obaveza Ministarstva kulture da obezbijedi i stvori uslove za ravnomjeran razvoj kulture na cijeloj teritoriji Crne Gore.

Ministarstvo kulture je u 2012. godini podržalo projekat muzičko scenske djelatnosti Lika Fusaf, Dulcigno Polka(u iznosu od 2000 eura), iz oblasti književnog prevođenja Hajro Ulcinaqu-prevod romana "Sin" Andreja Nikolaidisa na albanski jezik (iznos 1.500 eura), Ćazim Muja prevođenje poezije Miraša Martinovića i Mladena Lompara (iznos 2.400 eura).

U 2013. godini podržani su projekti u likovnoj djelatnosti: Aldemara Ibrahimovića, izložba u Sarajevu (iznos 500 eura) i Abaza Dizdarevića (iznos 400 eura). U muzičkoj djelatnosti podržan je projekat Senada Gačevića "Slava tebi gospodi", nove horske kompozicije (iznos 1.000 eura). Ministarstvo je podržali projekte iz književnosti i književnog prevođenja: Hadži Šabani "Amerika moja", Ćazim Muja-poezija i proza crnogorskih autora(ukupan iznos 3.000 eura). U cilju razvoja kulture na sjeveru, podržani su projekti: Ibrahim Kurpejović-samostalna izložba, Radovan Čečović i Kemal Musić-Priče o velikim i malim čudima, Safet Sijarić-roman "Brod na Bistrici"(ukupan iznos 3.500 eura).

Ministarstvo je u 2014. godini podržalo projekat u likovnoj djelatnosti Vahide Hasanagić-Nimanbegu-samostalna izložba u Sarajevu (iznos 900 eura), projekte u oblasti književnosti i književnog prevođenja: Marko Ljucgjonaj-zbirka poezije "Buka misli"(iznos 900 eura), Nikola Berishaj "Vučje doba"(iznos 1.250 eura). Razvoj kulture na sjeveru, podržani projekti: Irvina Masličića, Mirsada Koljenovića, Ismeta Hadžića, Aldemara Ibrahimovića i Elise Nurković (ukupan iznos 7.400 eura).

U 2015. godini podržani su projekti u likovnoj djelatnosti: Dino Karailo i Abaz Dizdarević-Festival Kiblix u Mariboru(ukupan iznos 1.600 eura). U oblasti književnosti i književnog prevođenja podržani su projekti: Adnan Čirgić-pjesme "Starac Raso", Aslan Bisha-dječiji roman "Ufo ne Barbae"(ukupan iznos 2.250 eura). Razvoj kulture na sjeveru, podržani su projekti: Braha Adrovića, Edina Smailovića, Irvina Masličića, Ismeta Hadžića, Irahima Kurpejovića, Kemala Musića, Mirsada Koljenovića, Mirsada Šabotića, Salka Lubodera, Suada Masličića i Halila Markišića (ukupan iznos 10.500 eura)

Ministarstvo je 2016. godine podržalo projekte u likovnoj djelatnosti Adina Rastodera-izložba, Dino Karailo-usavršavanje, Vahida Hasanagić-Nimanbegu-izložba u Švajcarskoj(ukupan iznos 4.200 eura). U oblasti književnosti i književnog prevođenja: Adnan Čirgić i Đuro Milutinović-prevode poezije, Aslan Bisha-"Žena pomorca", Ćazim Muja "Otići/Tekeish"(ukupan iznos 3.500 eura). Razvoj kulture na sjeveru, podržani projekti: Aldemara Ibrahimovića, Adele Nurković Kulenović, Halila Markišića, Isaka Kalpačine, Irvina Masličića, Ibiša Kujevića,

Mirsada Koljenovića, Osmana Kurpejovića, Semira Mustafe Dedeića, Sabahete Masličić i Salka Lubodera (ukupan iznos 14.175 eura).

Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina

U cilju afirmacije kulturne raznolikosti, te očuvanja kulture i kulturne baštine manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, Vlada Crne Gore je osnovala *Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina*. Izmjenama i dopunama *Zakona o manjinskim pravima i slobodama*³⁰, koje je Skupština Crne Gore usvojila 27. aprila 2017. godine, dodat je član 8a koji propisuje: “Radi promocije i zaštite manjinskih prava, podsticanja očuvanja, razvoja i izražavanja kulture manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori i podsticanja duha tolerancije i međukulturalnog dijaloga i uzajamnog poštovanja i razumijevanja, Vlada osniva javnu ustanovu, na način i pod uslovima koji su propisani zakonom kojim se uređuju ustanove kulture. Nadzor nad radom ustanove iz stava 1 ovog člana vrši Ministarstvo za ljudska i manjinska prava.”

Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je posebna budžetska institucija čiji ji glavni zadatak:

- očuvanje, razvoj i izražavanje kulture manjina u Crnoj Gori;
- realizacija i distribucija programa i organizovanje manifestacija iz svih oblasti umjetnosti (likovne, pozorišne, književnosti, filma i dr.) koje se odnose na pripadnike i institucije manjina Crne Gore;
- animacioni rad sa pripadnicima manjina Crne Gore, kroz organizovanje razgovora, seminara, tečajeva, predavanja, tribina, promocija i dr;
- organizovanje stručnih gostovanja, kao i boravaka umjetnika iz zemlje i inostranstva koji su od značaja za kulturu pripadnika manjina Crne Gore;
- podržavanje istraživačkih projekata iz oblasti kulture manjina Crne Gore;
- pružanje finansijske podrške institucijama i asocijacijama iz oblasti kulture (biblioteka, galerija, nevladine organizacije i dr.) na teritoriji Crne Gore koje su od značaja za kulturu manjina;
- finansiranje projekata koji su od značaja za kulturu pripadnika manjina Crne Gore;
- podržavanje i razvijanje saradnje sa ustanovama kulture i drugim institucijama sličnog tipa u zemlji i inostranstvu;
- podržavanje i pomaganje institucija u Crnoj Gori koje rade na unapređenju masovne kulture i kulturno-umjetničkog amaterizma pripadnika manjina Crne Gore;

³⁰Službeni list Republike Crne Gore", br. 031/06 od 12.05.2006, 051/06 od 04.08.2006, 038/07 od 22.06.2007, Službeni list Crne Gore", br. 002/11 od 12.01.2011, 008/11 od 04.02.2011, 031/17 od 12.05.2017

- podržavanje slobodne umjetničke inicijative svih pripadnika manjina Crne Gore u svim vidovima umjetničkih aktivnosti;
- izdavanje stručne literature i drugih publikacija iz djelokruga rada Centra;
- izdavanje časopisa iz oblasti kulture i umjetnosti pripadnika nacionalnih i etničkih grupa Crne Gore;
- formiranje informativnih sadržaja za oblast kulture manjina;

U 2012. godini Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je realizovao sljedeće aktivnost:

- Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore u saradnji sa JU Muzeji i galerije Podgorice, organizovao Izložbu crteža akademika Zuvdije Hodžića „Crnom Gorom“. Postavka je bila postavljena u Modernoj galeriji u Podgorici. Izložbu je otvorio gradonačelnik Podgorice g. Miomir Mugoša;
- Povodom 8. april – Svjetskog dana Roma izdata je i promovisana knjiga „Svjetlost u ponoć“ Ruždije–Rusa Sejdovića koja je pisana na standardizovanom Romskom i prevedena na Crnogorskom jeziku i promovisan drugi broj prvog romskog časopisa u Crnoj Gori „Alav – Riječ“ gdje su tekstovi takodje pisani na Romskom i prevedeni na crnogorski jezik;
- Na Sedmom međunarodnom podgoričkom sajama knjiga koji se “Knjiga 100%”, ko je trajao od 7. do 14. maja 2012. godine Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina je imao svoj štand. Nakon poziva Nacionalnim savjetima, autorima, izdavačkim kućama iz redova manjinskih naroda Crne Gore, na ovom našli su izdanja svih pripadnika nacionalnih manjina i na svim jezicima koji se govore u Crnoj Gori;
- Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je izdao knjigu Senada Karadževića „Orijent ekspres“, Promocija je medijski dobro proračena;
- Izložba slika Tanje Matković otvorena je u Bijelom Polju postavka iz ciklusa Traganje u beskraj koju čine slika;
- U Dubrovniku je održano „Veče Hrvata Boke“ –Dubrovačkoj publici su se predstavili: Hor Sv. Tripuna iz Kotora uz vođstvo dirigenta, profesora Nikole Čičića, zatim, solisti: Tamara Jovičević, Paola Mitrović, Andrea Orlando, Andrea Petrović, Anita i Jelena Popović, Dora Škapul. Dok je između numera hrvatska glumica Glorija Šoletić recitovala stihove: Dominika Cevića, nadbiskupa Vicka Zmajevića, Andrije Balović i Viktora Vide.
- U Tirani je kolažni program poetsko - muzičkog karaktera. “Bogastvo različitosti“, u Sali Ministarstva za kulturu. Gdje su pjesnici na svom jeziku kazivali svoje stihove, učestvovali su Safet Drljan- harmonika, Duo Muratagić- klavir, Jelena Kenžević – klavir, Gjulie Pelingu- sopran , Andrea Petrović – fluta , Angela Mijušković – flauta, Dora Škapul violina, Tamara Jovičević, Vjera Nikolić – klavir, Tatjana Krkeljić - flauta, Senad Karadžević, pisac-Basri Çapriqi-pisac.

- U Tuzima izveden je program 60 godina KUD-a Ramadan Šarkić na crnogorskom i albanskom jeziku;
- U Plavu u okviru Dana borovnice, predstavljen CD Albanske izvorne muzike koji je snimio i izdao centar, riječ je o albanskoj izvornoj muzici;
- U okviru Dana dijaspore u Petnjica, Tradicionalne Manifestacije, koncert grupe Alata i izložba slika „Traganje u beskraj“ Tanje Matković;
- Galerija "Zvonimir" izložba Aldemara Ibrahimovića. Izložba je otvorena u galeriji ZVONIMIR u Zagrebu, i postavka je bila izložena 15 dana. Nakon toga ova izložba je preseljena u Rijecu, Pulu i Split;
- Tradicionalna manifestacija Dani kulture manjina 2012. održavala se pod sloganom “Za ruke se držimo”, započeta je Velikim Etno. Preko 200 učesnika (pjevačke grupe, solisti, muzičari, KUD-ovi,...) učestvovalo i svi su na svojim jezicima i u svojim nošnjama predstavljali svoj narod. Cilj ove manifestacije je bio da se predstavi kultura manjinskih naroda i afirmiše multikulturalnost kao temeljna vrijednost svremene Crne Gore. Isti program je izveden u Tivtu i Baru;
- Koncert DUO Ana i Ida Muratagić – Muzej Mimamra Zagreb, uz pomoć društva crnogoraca i prijatelja Crne Gore “Montenegro” iz Zagreba;
- Promocija knjige Basri Čaprići “Savršenstvo kiše“- Knjiga „Savršenstvo kiše“ objavljena je kao izdanje Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore u pitanju je pjesnik albanac čija je knjiga prevedena na Crnogorski jezik u cilju upoznavanja crnogorske javnosti sa albanskim pjesničkim djelom;
- Izložba slika i grafika “Koktel“ akademskog slikara Ismeta Hažića u Peći – Kosovo.
- Časopis za književnost, nauku i kulturu „Kod“ radove svojih saradnika objavljuje na crnogorskom i jezicima manjinskih naroda u našoj zemlji. Novi broj je posvećen slavnom albanskom pjesniku Esadu Mekuliji. Tu su i izbor poezije Basrija Čaprićija, proza Zuvdije Hodžića;
- “Veče sevdaha“- U Bijelom Polju Safet Drljan, se predstavio klasičnim kompozicijama, a u drugom dijelu uz pomoć prijatelja izvedene su odabrane sevdalinke, Renata Perazić, Ema Čivović, Đulija Pelinku i pjesnik Rajko Joličić, uz violinsku pratnju Dine Kukulj. Cilj da se ne zaboravi izvorni melos jednog naroda.
- Kranj – Ljubljana „Bogastvo različitosti,, Poetsko-muzički program realizovan je u saradnji Ambasade Crne Gore u Ljubljani i Konzulata Crne Gore u Kranju U multimedijalnom programu su nastupili renomirani muzički i književni stvaraoci iz Crne Gore koji su na svojim jezicima izvodili numere i čitali stihove;
- Izložba slika akademskog slikara Abaza Dizdarevića, galerija SULUJ u Beogradu.
- Tokom 2012. godine je promovisana i knjiga Milorada Mića Miranovića „Narodne pjesme Crne Gore” u Podgorici.
- Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je podržao prikazivanje predstave Derviš i smrt koju je uradilo bjelopoljsko pozorište u Tuzima, u KIC-u Malesija.

- Svi programi i aktivnosti Centra su više jezični i svaka manjina svoj program predstavlja na svom jeziku. Također mnoga izdanja su prevedena. U toku ovog perioda imali smo veliki broj sastanaka sa stvaraocima, asocijacijama, Nacionalnim savjetima, pojedincima, predstavnicima lokalnih samouprava na kojima smo uspostavljali kontakte, razmjenivali ideje i došli do nekih dogovora, za neke nove aktivnosti. Realizovali smo i pomogli neke zahtjeve kojima je bila potrebna naša podrška za realizaciju njihovih aktivnosti. Podrška se sastojila u materijalnoj, tehničko-tehnološkoj formi.

U 2013. godini Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore realizovao je sljedeće aktivnosti:

- “Ulcinjski kapetan” koncert klape Burimi u Podgorici i plesni klub „Porta di dance” iz Ulcinja koji su na albanskom jeziku prikazali svoj program;
- Promocija knjige Kemala Musića „Žig“ u Podgorici.
- Koncert, učenici „S ljubavlju prof Nikoli Nikši Čučiću u Kotoru.
- Koncert Hora Sveti Tripun u Skadru
- Časopis za kulturu, književnost i nauku „KOD” , broj III. Sadrži poeziju, prozu i naučne radove pripadnika manjinskih naroda Crne Gore, poezije i eseji objavljuju se na svim jezicima koji su u upotrebi u Crnoj Gori.
- Centar je povodom Dana Roma (8.april) izdao i promovisao treći broj svog časopisa Alav (Riječ) - Glasila Roma, Egipćana i Aškalijska u Crnoj Gori. Redakciju časopisa „Alav“ mahom čine mladi Romi, novinari volonteri, novinari profesionalci i poznavaoци romske problematike iz Crne Gore i iz cijele ex jugoslovenske regije tekstovi na standardizovanom romskom i prevedeni na Crnogorski jezik;
- Predstavljanje Crne Gore na Muzičkom festivalu - Fethiye World Music u Turskoj. Renomirani predstavnici manjinskih naroda predstavili Crnu Goru;
- Štand na Sajamu knjiga , izdavači i autori manjinskih naroda u Crnoj Gori;
- Kolektivna izložba akademskih slikara sjevera Crne Gore “Boje sjevera u ogledalu mora” u Tivtu. Postavku su činila umjetnička djela slikara i vajara sa sjevera Crne Gore;
- Autorsko veče Maje Perfiljeve u Podgorici. Poznata pjesnikinja, slikarka, modna kreatorka i proslavljeni tekstopisac iz Tivta predstavila se u Podgorici;
- Veče „Crnogorske sevdalinke“ u Sarajevu. Ovom prilikom promovisana je knjiga Milorada Mića Miranovića „Narodne pjesme Crne Gore”;
- Dani dijaspore – Petnjica. Centar je priredio dva programa – nastup ženske pjevačke grupe “ Alata“ iz Podgorice i izložbu radova akademskih likovnih umjetnika sa sjevera Crne Gore, koja nosi naziv „Boje sjevera“.
- Izdavanje knjige „To je to“ – Zuvdije Hodžića , akademika koji je u knizi pisao i mnogim pripadnicima manjinskih naroda .
- Časopis KOD, broj IV, U okviru svoje izdavačke djelatnosti Centar je izdao četvrti po redu broj časopisa za kulturu, književnost i nauku „Kod“. Časopis već tradicionalno

sadrži poeziju, prozu i naučne radove pripadnika manjinskih naroda Crne Gore koji tekstove pišu na maternjem jeziku većina tekstova je prevedena i na druge jezike.

- Dokumentarni film Ćamil Sijarić „Bajkoviti pripovjedač“. Ovo je projekat Centar za očuvanje i razvoj manjina, u okviru programa obilježavanja stogodišnjice rođenja čuvenog pisca. Dokumentarni film je još i prikazan u: Zagrebu, Sarajevu, Luksemburgu, Bijelom Polju i Nikšiću.
- U Zagrebu je otvorena izložba slika akademskog slikara Abaza Dizdarevića.
- Izdavanje knjige “Na putu putnici” – kratke priče autora manjinskih naroda. Ova zbirka donosi na jednom mjestu tekstove 23 autora, manjinskih naroda raznih generacija”, Izdavač je Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina. Promocija održana u Podgorici, Bijelom Polju Luksemburgu, Ljubljani i Baru.
- Centralna manifestacija „Dani multikulturalizma“, održana je sloganom „Crna Gora naša“, u Podgorici, izveden je plesno-muzički program koji su obilježili savremeni stvaraoci pripadnici manjinskih naroda. Sa ovim programom, Centar je nastavio sa Danima multikulturalizma i obišao druge crnogorske gradove, kao i gradove u okruženju
- Omaž povodom 100 godina rođenja hrvatskog pisca Viktora Vide u Podgorici
- Pored ovih realizovanih projekata, Centra za očuvanje i razvoj manjina Crne Gore je podržao brojne projekte pojedinaca, grupa, i Kulturno Umjetničkih Društava i NVO.

U 2014. godini Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore realizovao je sledeće aktivnost:

- Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je izdao i promovisao knjigu dr Derviša Selhanovića “Multikulturalizam – društvena realnost”;
- Novi broj časopisa Kod - radove svojih saradnika objavljuje na crnogorskom i jezicima manjinskih naroda u našoj zemlji. Novi broj je posvećen temi „ Poštujmo razlike, njegujmo sličnosti”;
- Obilježavanje Međunarodnog Dana Roma u Podgorici. gdje su predstavljena umjetnička djela i književni opus poznatih romskih autora Selam Pato i Ruždije Rusa Sejdovića.
- Izložba “Meditranska Crna Gora”, kolektivna izložba “Meditranska Crna Gora” akademskih slikara pripadnika manjinskih naroda sa područja juga Crne Gore u Bijelom Polju i Rožajama;
- U galeriji Kristofor Stanković u Zagrebu 23. 4. 2014. godine otvorena je izložba slika Sabahete - Beke i Irvina Masličića, Izložbu je otvorila istoričarka umjetnosti IVA KÖRBLER;
- Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore učestvovao na Međunarodnom podgoričkom sajmu knjiga, gdje je Centar već petu godinu za redom imao svoj štand. Na sajmu su predstavljena brojna izdanja Centra za očuvanje kulture manjina. Pored svojih, Centar je izlagao i knjige drugih izdavača i pojedinaca manjinskih naroda;
- Povodom 21. maja Dana Nezavisnosti Crne Gore, Centar je organizovao poetsko muzički program – Bogatsvo različitosti u Tirani. Program U programu su učestvovali

pripadnici manjinskih naroda koji su na svojim jezicima predstavili publici. Također tokom cijelog programa bio je obezbjeđen i prevod na Albanskom jeziku;

- Izložba radova crnogorskih likovnih stvaralaca, pripadnika manjinskih naroda „Umjetnost je moć“ u Podgorici. Izložba je nakon Podgorice otvorena u Sarajevu i Tuzli u Bosni i Hercegovini;
- Dokumentarni film “Svemir Osobe” - Viktor Vida, premijerno prikazan u Kotoru. Film je snimljen je u koпродукцији Centra za očuvanje i razvoj manjina Crne Gore i Televizije Crne Gore., kjasnije je prikazan u Podgorici i Zagrebu i emitovan na RTCG.
- Roman Ruždije Adžovića „Ogrlica iz Šanliurfe“ predstavljen je u Tuzima.
- Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore, u okviru svojih aktivnosti organizovao je tradicionalnu manifestaciju Sadržaji Multikulturalizma „Sve za Crnu Goru – Crnu Goru ni za šta“. Cilj ove manifestacije je predstavljanje kulture manjinskih naroda i afirmacija suživota i tolerancije kao temeljnih vrijednosti Crne Gore. Bogat program etno i svremenog stvaralaštva, prezentirali su više kulturno-umjetnička društva koja pripadnici manjinskih naroda u CG kao i pojedini predstavnici savremenog umjetničkog stvaralaštva;
- Novi broj časopisa „Kod“ tematski je posvećen stvaralaštvu poynatog pjenika Saita Orahovca. Ostali tekstovi prikazuju eseje, poeziju, priče i djela pripadnika manjinskih naroda iz opusa književnog stvaralaštva na crnogorskom, hrvatskom, bošnjačkom, albanskom i romskom jeziku kao i većinu ovih tekstova prevedenih na nematernalne jezike;
- Premijera dokumentarnog filma “Vihori uzdaha – Sait Orahovac 1909. -1992.” U Bošnjačkom kulturnom centru u Sarajevu film je posvećen istaknutom književniku koji je radjen u koпродукцији sa RTCG a zatim i prikazan na TV. Film je također prikazan u Podgorici, Tuzima, Tuzli;
- Pored ovih realizovanih projekata, Centar za očuvanje i razvoj manjina Crne Gore u toku godine je podržao brojne projekte pojedinaca, grupa, Kulturno Umjetničkih Društava i NVO.

U 2015.³¹ godini Centar za očuvanje, razvoj kulture manjina Crne Gore realizovao je sledeće aktivnost:

- Međunarodni naučni skup, koji je održan u Podgorici, na temu “Sevdalinka Bol koja pjeva”, gdje su se okupili stručnjaci iz ove oblasti iz Crne Gore, Srbije, Bosne i Makedonije a cilj je bio kako da se očuva izvorna folklorna pjesma;
- Koncert izvorne pjesme na kome su bili učesnici izvođači iz regiona, Bol koja pjeva, a na ovom koncertu su se pojavili izvodjači sevdalinke iz Srbije, Makedonije, Albanije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine i dr;

³¹Ova godina je bila bazirana na unapređenju manjinskih prava u oblasti kulture i afirmacije multikulturalizma – suživota kao jedne od temeljne vrijednosti savremene Crne Gore.

- U Podgorica, promovisana je monografija Dr Esada Bajtala, Sevdalinka – Alhemija duše;
- U Podgorici, Koncert Ansambla Sultan Mehmed Fatih iz Sarajeva gdje je na bosanskom, engleskom, arapskom, turskom i urdu jeziku izvodio svoje numere;
- Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je izdao i promovisao u Podgorici knjigu dr Derviša Selhanovića „Ka građanskoj Crnoj Gori“, knjiga je prevedena na Engleskom I Njemačkom jeziku;
- Koncert mladimum umjetnica iz Ulcinja Djulije Pelinku - sopran i Fatime Buzuku - klavir u Zagrebu, u muzeju Mimara;
- Okrugli sto “Stara Varoš da te Bog sačuva”, na okruglom stolu su arheolozi, arhitekti i znavaoci ove problematike govorili na koji način da se sačuva Stara varoš u Podgorici od dalje devastacije. Apel I zaključci radne grupe proslijeđeni na mnoge relevantne adrese u Crnoj Gori;
- Povodom Dana Roma Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore izdao je i promovisao u Podgorici knjigu Ruzdije Rusa Sejdovica “Kosovo Karusel”. Knjiga je na standardizovanom Romskom i Crnogorskom jeziku;
- Povodom Dana Roma Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je priredio izložbu slika romskog autora Ivana Toskića u Podgorici i Tivtu. Pored organizovanja izložbe Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je pomogao autoru u nabavci materijala i opremanju slika;
- Izložba slika Tijane Gordić i vajarskih radova Adina Rastodera održana je u Zagrebu, u galeriji Kristofora Stankovića;
- Časopis KOD, Sedmi po redu broj časopisa za kulturu, književnost i umjetnost “Kod” koji je tematski posvećen naučnom skupu na temu “Sevdalinka, bol koja pjeva” , gdje su izložene analize I naučni radovi sa ovog skupa kao poezija I proza manjinskih naroda u Crnoj Gori;
- Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore u okviru svojih aktivnosti, a povodom Dana nezavisnosti Crne Gore, organizovao je u Kristalnoj dvorani simfonijskog orkestra u Ankari, poetsko muzičko veče „Bogastvo različitosti”. Publici u Ankari su se predstaviti poznati i književnici, muzičari i izvođači manjinskih naroda u Crnoj Gori;
- U okviru Podgoričkog kulturnog ljeta - Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je organizovao koncert klasične muzike u Podgorici . Riječ je o programu koji promoviše kreativni potencijal umjetnika manjinskih naroda u Crnoj Gore;
- DANI MULTUKULTURALIZMA 2015 “CO LIFE” u okviru koje su realizovane sledeće kulturi program;
- Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je izdao i promovisao roman “Pasija” mr Antona Gojčaja albanskog pjesnika koji je preveden na Crnogorski jezik;
- Promocija knjige dr Igbale Šabovic Kerović „Graditeljsko nasljeđe Ulcinja u Podgorici.

- Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je u saradnji sa RTCG snimio film o životu i djelu poznatog pjesnika Avda Međedović. Premijera je prikazana u njegovom rodnom gradu Bijelom Polju I prikazan je naTV Crne Gore;
- Kolektivna izložba slika (15 slikara) "Co life"- Suživot Galerija "Velimir A. Leković" u Baru. Na Izložbi su predstavljene autora manjinskih naroda Crne Gore.
- Koncert "Folk art" se održao se okviru manifestacije Dani multikulturalizma 2015"COLIFE". FOLK ART je uz muziku I scenski nastup prezentovao etno i folklornu baštinu manjinskih naroda koji žive u Crnoj Gori.
- Časopis KOD, osmi po redu broj časopisa za kulturu, književnost i umjetnost "Kod" koji je tematski posvećen poznatom albanskom pjesniku Esadu Mekuliju kao I književno stvaralaštvo manjinskih naroda na svim jezicima koji se govore u Crnoj Gori.
- Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je u saradnji sa Fakultetom za crnogorski jezik i književnost štampao i promovisao knjigu autora mr Ethema Mandića: " Pripovjedna proza Huseina Bašića i Zuvdije Hodžića.
- Dokumentarni film o životu i djelu Esada Mekulija. Esad Mekuli jedan od najvećih pisaca XX vijeka, film je na Crnogorskom I albanskom jeziku I titlovan je na oba jezika. Prikazan je u Podgorici, Plavu, Ulcinju I TV Crne Gore

Pored ovih realizovanih projekata, Centar za očuvanje i razvoj manjina Crne Gore je u toku 2015. godine podržao brojne projekte pojedinaca, grupa, Kulturno Umjetničkih Društava i NVO, koje funkcionišu na amaterskoj osnovi a pogotovo one čiji su programi zasnovani i šire multikulturalizam kroz svoje sadržaje.

Takođe, Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je od 2012. godine počeo da formira bazu podataka kreativnih kulturnih potencijala manjinskih naroda i permanentno radi na svakodnevnom ažuriranju gdje se već sada nalazi preko 500 imena i kontakata umjetnika. Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore ima i svoj web sajt www.cekum.me na kome se nalaze sve aktivnosti i koji se stalno ažurira radi informisanja javnosti i transparentnog rada. Sajt s posebnom pažnjom prate naši iseljenici koji žive van granica Crne Gore, koji se redovno javljaju i često daju svoje sugestije, želeći da mnoge naše programe vide kod njih. Tokom svih naših aktivnosti postoji veliko interesovanje medija kako štampanih tako i elektronskih sa kojima smo u stalnoj komunikaciji i nastojimo da sve naše programe adekvatno najavimo putem intervjua i gostovanja kako bi tako informisali javnost o svim kulturnim događajima. Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore će i dalje nastojati da kroz programe kulturnog sadržaja usmjeri ka emancipaciji crnogorskog društva na novim demokratskim osnovama ka građanskom otvorenom i multietničnom društvu.

Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je u 2016. godini kroz svoje programe radio na tome da uzdigne unapređenje prava manjinskih naroda u oblasti kulture i kulturnog nasleđa manjinskih naroda koji žive u Crnoj Gori. Kako je kultura je najčvršća i najinspirativnija

osnova za povezivanje naroda u tom smislu su kreirani i programi koje ova ustanova promovira u zemlji i regionu. Posebni akcenat se stavlja na očuvanju kulturnog naslijeđa.

- Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore u KIC-u Budo Tomović organizovao je Koncert kalapa Crne Gore na kome su učestvovali 11 klapa iz Tivta, Kotora, Ulcinja, Bude, Podgorice i Berana. Centar će i narednih godina na početku svake godine organizovati ovo veče u Podgorici i drugim gradovima CG.
- U organizaciji Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore, promovisan je prvo djelo studentkinje nikšićkog Filozofskog fakulteta Dijane Tiganj iz Petnjice, roman „A vrijeme ide dalje”. Roman je promovisan u podgoričkoj Narodnoj biblioteci „Radosav Ljumović”, a godine.
- Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je organizovao je koncert klasične muzike “Multi art”. Svojim muzičkim bravurama publici su se predstavili naši poznati izvođači čije muzičko umijeće je prepoznato ne samo kod nas nego i izvan granica naše zemlje
- Promocija knjige „U vidokrugu humanizma” autora Salka Libodera promovisana u Podgorici.
- Međunarodni dan Roma - autorsko veče Sokolja Beganaja Povodom 8.aprila koji se obilježava kao Dan Roma, Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina je 05.04.2016.organizovao Autorsko veče romskog pisca Sokolja Beganaja, koji živi i radi u Crnoj Gori.
- Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je povodom Međunarodnog dana Roma finansijski pomogao Romski savjet u Crnoj Gori da tradicionalno obilježi proslavom Dan Roma. Proslava je održana u Podgorici.
- Omaž reditelju Huseinu Batu Dukaju, Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore organizovao je. u Tuzima dokumentarno-filmski omaž posvećen preminulom reditelju Huseinu Batu Dukaju.
- Sajam knjiga u Podgorici Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore učestvovao je na jedanaestom Međunarodnom podgoričkom sajmu knjiga, na štandu su bila izložena dijela pojedinih i izdavačkih kuća svih naroda koji žive u Crnoj Gori.
- Veliki etno koncert u Bijelom Polju, Centar je organizovao u je Bijelom Polju tradicionalnu manifestaciju “Bogastvo različitosti”, a posvećena je jubileju 10 godina obnove nezavisnosti Crne Gore gdje je učestvovalo 10 tak Klturmo umjetničkih društava i solista koji su u svojim nošnjama i na svojim jezicima predstavili kulturno stvaralaštvo manjinskih naroda.
- Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je organizovao promociju zbirke poezije mr Hadži Šabanija (Haxhi Shabani) „Amerika Moja“, u pitanju je književnik albanske nacionalno manjine čija je knjiga prevedena na Crnogorski jezik.
- Povodom Dana državnosti Crne Gore, u organizaciji Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore, na Cetinju održan je koncert tradicionalne muzike koji je pratio orkestar sastavljen od akademskih profesora muzike, koncert je prenosila TV Crne Gore,

takodje je snimljen i audio CD . Ovaj koncert je prikazan u skoro svim gradovima Crne Gore kao i u Bosni.

- Deveti broj broja časopisa za kulturu, književnost i nauku „Kod“, proza, poezija, književna kritika, baština i tekstovi na Crnogorskom, Albanskom, Romskom i svim jezicima koji se govore u Crnoj Gori predstavljeni su u ovom broju, kao i jedan dio njih preveden na maternjim jezicima auora.
- Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je preveo sa Albanskog jezika na Crnogorski, a zatim i izdao i promovisao zbirku poezije „Amfora „Dimitrova Popovića.
- Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je izdao knjigu mladih pjesnika „ Tu su“, izbor iz mlađeg stvaralaštva, u knjizi se nalazi poezija 21. mladog autora koji pišu na svojim jezicima. Knjiga je promovisana u nekoliko gradova CG.
- U galeriji „Velimir A. Leković“u Baru, otvorena je prva samostalna izložba Selvera Kardovića, mladog slikara iz Rožaja, pod nazivom “Rascjep.
- Objavljen jubilarni 10 broj časopisa „Kod“. U ovom broju je izbor tekstova iz devet brojeva „Koda“ koji je mogao biti i drugačiji ali je suština ista: poštujući visoke estetske kriterijume „Kod“ je uspješno obavljao misiju afirmacije kulturnih i umjetničkih vrijednosti pripadnika manjinskih naroda.
- Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je u Baru organizovao promociju knjige mr Aete Salh „Proces socijalizacije rodne ravnopravnosti.
- Centar je organizovao Autorsko veče beranskog književnika Braha Adrovića na kojoj su promovisane knjige”Izabranih pjesama“ i promocija romana. “Porijeklo grijeha”.
- Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore je u 2016. godini u kooprodukciji sa RTCG snimio i izdao dva dokumentarna filma: ““Mome narodu” o Esadu Mekuliju I “Bokeljski melahonik” o Franju Alfiroviću i započeo snimanje dokumentarnog filma o Zaimu Azemoviću
- Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore ima i svoj web sajt www.cekum.me na kome se nalaze sve aktivnosti i koji se stalno ažurira radi informisanja javnosti i transparentog rada. Sajt s posebnom pažnjom prate naši iseljenici koji žive van granica Crne Gore, koji se redovno javljaju i često daju svoje sugestije, želeći da mnjoge naše programe vide kod njih. Takođe u 2016.godini otvorili smo facebook stranicu koja se pokazala kao opravdana. Tokom svih naših aktivnosti postoji veliko interesovanje medija kako štampanih tako i elektronskih sa kojima smo u stalnoj komunikaciji i nastojimo da sve naše programe adekvatno najavimo putem intervju a i gostovanja kako bi tako informisali javnost o svim kulturnim događajima. Više puta u toku godine prestavnici Centra su najavljivali programe preko medijija najviše RTCG, zatim Vijesti i Tv 777.

Prestavnici Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore su učestvovali na nekoliko javnih tribina i okruglih stolova koje se tiču prava manjinskih naroda u CG i inostranstvu.Na svim programima žabilježena je dobra posjećenost.

Pored ovih realizovanih projekata, Centar za očuvanje i razvoj manjina Crne Gore je u toku 2016. godine podržao brojne projekte institucija, pojedinaca, grupa, Kulturno-umjetničkih Društava i NVO, koje funkcionišu na amaterskoj osnovi a pogotovo one čiji su programi zasnovani i šire multikulturalizam kroz svoje sadržaje

Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina Crne Gore će i dalje nastojati da promoviše, čuva i razvija kulturu manjinskih naroda u Crnoj Gori kroz sve oblike kulturnih sadržaja usmjerenih ka emancipaciji crnogorskog društva na novim demokratskim osnovama prema građanskom otvorenom i multietničnom društvu.

U odnosu na član **5 stav 2** Okvirne konvencije, Ustavom u članu 80 „Zabranjena je nasilna asimilacija pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Država je dužna da zaštiti pripadnike manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica od svih oblika nasilne asimilacije”.

Član 6.

U odnosu na **član 6 stav 1** Okvirne konvencije, Ustav je članom 7 zabranio “Izazivanje ili podsticanje mržnje ili netrpeljivosti po bilo kom osnovu”. U skladu sa članom 15 Zakona o manjinskim pravima i slobodama, predmetni programi za potrebe obrazovanja sadrže teme iz oblasti istorije, umjetnosti, književnosti, tradicije i kulture manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice. Obrazovni program u ustanovama i školama s nastavom na službenom jeziku sadrži teme iz maternjeg jezika i književnosti, istorije, umjetnosti i kulture manjina i druge sadržaje koji pospješuju međusobnu toleranciju i suživot.

Članom 2 Zakona o medijima³² propisano je da „Crna Gora garantuje pravo na slobodno osnivanje i nesmetan rad medija zasnovan na: slobodi izražavanja i mišljenja; slobodi istraživanja, prikupljanja, širenja, objavljivanja i primanja informacija; slobodnom pristupu svim izvorima informacija; zaštiti čovjekove ličnosti i dostojanstva i slobodnom protoku informacija“. Član 23 stav 1 ovog Zakona propisuje sljedeće: „Zabranjeno je objavljivanje informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv osoba ili grupe osoba zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, vjeri, naciji, etničkoj grupi, polu ili seksualnoj opredijeljenosti.“ Članom 11 Zakona o medijima je propisano da „Nadležni sud može, na predlog državnog tužioca, zabraniti distribuciju objavljenog programskog sadržaja medija kojim se poziva na nasilno rušenje ustavnog poretka, narušavanje teritorijalne cjelokupnosti Crne Gore,

³²Službeni list Republike Crne Gore", br. 051/02 od 23.09.2002, 062/02 od 15.11.2002, Službeni list Crne Gore", br. 046/10 od 06.08.2010, 073/10 od 10.12.2010, 040/11 od 08.08.2011

kršenje zajamčenih sloboda i prava čovjeka i građanina ili izazivanje nacionalne, rasne ili vjerske netrpeljivosti ili mržnje.“

Zakon o kulturi (član 3 tačka 3) navodi: „Kultura se ostvaruje i razvija na načelima ravnopravnog očuvanja svih kulturnih identiteta i poštovanja kulturne različitosti“.

Članom 2 Opšteg *Zakona o obrazovanju i vaspitanju*³³ propisano je da obrazovanje i vaspitanje ima za cilj da obezbijedi mogućnost za svestrani razvoj pojedinca, bez obzira na pol, životno doba, socijalno i kulturno porijeklo, nacionalnu i vjersku pripadnost i tjelesnu i psihičku konstituciju; razvija svijest, potrebu i sposobnost za očuvanje i unapređenje ljudskih prava, pravne države, prirodne i društvene sredine, multietičnosti i različitosti; razvija svijest o nacionalnoj pripadnosti, kulturi, istoriji i tradiciji. Članom 9 stav 1 Opšteg *Zakona o obrazovanju i vaspitanju* propisano je da su crnogorski državljani jednaki u ostvarivanju prava na obrazovanje, bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, vjeru, socijalno porijeklo ili drugo lično svojstvo. Članom 2 *Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju*³⁴ propisano je da su ciljevi osnovnog obrazovanja i vaspitanja, pored ostalog, obezbjeđivanje osnovnog obrazovanja svim građanima, razvoj kreativnih ličnosti, vaspitavanje za poštovanje nacionalnih vrijednosti istorije i kulture, kao i za uvažavanje kulturnih i ostalih osobnosti drugih naroda, vaspitavanje za međusobnu toleranciju, poštovanje različitosti, saradnju sa drugima, poštovanje prava čovjeka i osnovnih sloboda, a time i razvijanje sposobnosti za život u demokratskom društvu, razvijanje demokratskih stavova, tolerancije i kooperacije (u školi i izvan nje) i poštovanja prava. Članom 2 *Zakona o gimnaziji*³⁵ propisano je da obrazovanje u gimnaziji ima za cilj da učenicima omogući sticanje potrebnih znanja, vještina, sposobnosti i navika, zasnovanih na dostignućima nauke, tehnike, kulture i umjetnosti, radi nastavljanja školovanja, razvijanje sposobnosti za život u pluralističkom i demokratskom društvu i podsticanje razumijevanja, tolerancije i solidarnosti.

Promovisanje međusobnog razumijevanja i tolerancije između svih u Crnoj Gori u oblasti obrazovanja ogleda se u koncipiranju obaveznih i izbornih predmeta. Naime, znanja i vještine u oblasti ljudskih prava i multikulturalizma učenici stiču u okviru izučavanja obaveznih i izbornih predmeta. Obavezni predmeti koji imaju ovakve sadržaje su: Građansko vaspitanje u VI i VII razredu osnovne škole, Istorija u višim razredima osnovne škole i srednje škole, Geografija u višim razredima osnovne škole i srednje škole, Sociologija u srednjoj školi, Maternji jezik (crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost, izmjenama Opšteg *Zakona o*

³³Službeni list Republike Crne Gore", br. 064/02 od 28.11.2002, 031/05 od 18.05.2005, 049/07 od 10.08.2007, Službeni list Crne Gore", br. 004/08 od 17.01.2008, 021/09 od 20.03.2009, 045/10 od 04.08.2010, 073/10 od 10.12.2010, 040/11 od 08.08.2011, 045/11 od 09.09.2011, 036/13 od 26.07.2013, 039/13 od 07.08.2013, 044/13 od 20.09.2013

³⁴Službeni list Republike Crne Gore", br. 064/02 od 28.11.2002, 049/07 od 10.08.2007, Službeni list Crne Gore", br. 045/10 od 04.08.2010, 040/11 od 08.08.2011, 039/13 od 07.08.2013

³⁵"Službeni list Republike Crne Gore", br. 064/02 od 28.11.2002, 049/07 od 10.08.2007, Službeni list Crne Gore", br. 045/10 od 04.08.2010, 073/10 od 10.12.2010, 039/13 od 07.08.2013)

obrazovanju i vaspitanju od 09.09.2011. god.) u svim razredima osnovne i srednje škole. Izborni predmeti u okviru kojih se izučavaju teme o ljudskim pravima i multikulturalizam su: Istraživanje humanitarnog prava u VIII ili IX razredu osnovne škole, Evropska unija u VIII ili IX razredu osnovne škole, Istorija religije u VIII razredu osnovne škole, Građansko obrazovanje u gimnaziji, Istorija religije u srednjoj školi, Evropske integracije u srednjoj školi. Multikulturalizam je, pored toga, immanentni dio izučavanja Muzičke kulture i stranih jezika, obaveznih i izbornih nastavnih predmeta: Engleskog, Francuskog, Italijanskog, Njemačkog, Španskog, Ruskog i Turskog jezika.

U skladu s preporukama *Zakona o manjinskim pravima i slobodama*, predmetni programi za potrebe obrazovanja sadrže teme iz oblasti istorije, umjetnosti, književnosti, tradicije i kulture manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice. Obrazovni program u ustanovama i školama s nastavom na službenom jeziku sadrži teme iz maternjeg jezika i književnosti, istorije, umjetnosti i kulture manjina i druge sadržaje koji pospešuju međusobnu toleranciju i suživot.

Skupština Crne Gore je u julu 2009. godine usvojila Deklaraciju o prihvatanju Rezolucije Evropskog parlamenta o Srebrenici. Kroz iskazanu potrebu Crne Gore da da svoj doprinos istini, pravdi, miru, otkrivanju grešnih i sjećanju na nevine, Vlada Crne Gore, u saradnji sa lokalnom samoupravom, je donijela neophodne propise i park u Glavnom gradu proglasila „Spomen-parkom civilnim žrtvama ratova 1991-2001“, a u centralnom dijelu parka podigla spomen-obilježje „Civilnim žrtvama ratova na prostorima bivše Jugoslavije 1991-2001 – Da se ne ponovi“. U povodu Dana sjećanja na genocid u Srebrenici, spomen ploča je zvanično otkrivena 11. jula 2011. godine, a Vlada Crne Gore je na sjednici 28. maja 2015. godine, usvojila Informaciju o rekonstrukciji istog spomen-obilježja. Za rekonstrukciju spomen-obilježja svim civilnim žrtvama ratova vođenih na prostorima bivše Jugoslavije na Pobrežju Vlada je opredijelila 17.000 eura. Rekonstruisano spomen obilježje svim civilnim žrtvama ratova vođenih na prostorima bivše Jugoslavije otkriveno je 11. jula 2015. godine.

U periodu od podnošenja poslednjeg izvještaja, Zakon o zabrani diskriminacije je posebno unaprijeđen 2014 godine³⁶ kojim se kroz odredbu koja uređuje predmet zakona uvodi i „promocija jednakosti“ (član 1) što u ranijem rješenju nije bio slučaj.

Posebno je unaprijeđena odredba člana 2 Zakona o zabrani diskriminacije, kroz izmjenu stava 5 na način što propisuje da se Diskriminacijom smatra i podsticanje, pomaganje, davanje instrukcija, kao i najavljena namjera da se određeno lice ili grupa lica diskriminišu po nekom od osnova iz stava 2 ovog člana, između ostalog i po osnovu nacionalne pripadnosti, društvenom ili etničkom porijeklu, vezi sa nekim manjinskim narodom ili manjinskom nacionalnom zajednicom. Zakon o zabrani diskriminacije izmjenama od 2014. godine uvodi posebnu odredbu koji proširuje obim primjene na javni i privatni sector (čl.3).

³⁶ ("Službeni list Crne Gore", br. 046/10 od 06.08.2010, 040/11 od 08.08.2011, 018/14 od 11.04.2014)

Izmjene Zakona o zabrani diskriminacije posebno unapređuje odredbu koja definiše “Uznemiravanje i seksualno uznemiravanje”, “Segregaciju”, “Diskriminaciju u pružanju dobara i usluga” Rasnu diskriminaciju i diskriminaciju po osnovu vjere i uvjerenja”, kao posebne oblike diskriminacije, i uvodi novu odredbu “Govor mržnje” kao poseban oblik diskriminacije.

Posebno je Izmjenama Zakona o zabrani diskriminacije od 2014. godine proširena nadležnost (čl.21) Zaštitnika/ce ljudskih prava i sloboda na način što je Zaštitnik/ca ljudskih prava i sloboda Crne Gore nakon usvajanja ovih izmjena nadležan da:

1. postupa po pritužbama zbog diskriminatornog postupanja organa, privrednog društva, drugog pravnog lica, preduzetnika i fizičkog lica, i preduzima mjere i radnje za otklanjanje diskriminacije i zaštitu prava diskriminisanog lica, ako nije pokrenut sudski postupak;
2. podnosiocu/teljki pritužbe koji/a smatra da je diskriminisan/a od strane organa, privrednog društva, drugog pravnog lica, preduzetnika i fizičkog lica daje potrebna obavještenja o njegovim/njenim pravima i obavezama, kao i mogućnostima sudske i druge zaštite;
3. sprovodi postupak mirenja lica koje smatra da je diskriminirano, uz njegov pristanak, i organa, privrednog društva, drugog pravnog lica, preduzetnika i fizičkog lica, na koje se odnosi pritužba zbog diskriminacije;
4. pokrene postupak za zaštitu od diskriminacije pred sudom ili se u tom postupku pojavi kao umješač/ica kad stranka učini vjerovatnim, a Zaštitnik/ca procijeni da je postupanjem tuženog izvršena diskriminacija po istom osnovu prema grupi lica sa istim ličnim svojstvima;
5. upozorava javnost na pojavu težih oblika diskriminacije;
6. vodi posebnu evidenciju o podnijetim pritužbama u vezi sa diskriminacijom;
7. prikuplja i analizira podatke o slučajevima diskriminacije;
8. preduzima aktivnosti radi promocije jednakosti;
9. podnosi Skupštini Crne Gore, u okviru godišnjeg izvještaja, poseban dio izvještaja o sprovedenim aktivnostima na zaštiti od diskriminacije i promociji jednakosti;
10. vrši i druge poslove u vezi zaštite od diskriminacije propisane posebnim zakonom kojim se uređuju nadležnost, ovlašćenja, način rada i postupanje Zaštitnika/ce.

Osim toga, navedenim izmjenama, posebno je proširena mogućnost diskriminisanog lica da u sudskom postupku u može se tražiti i „uklanjanje posledica diskriminatornog postupanja“ (čl. 26. stav 1, t.2a).

Zakon o zabrani diskriminacije je posebno unaprijeđen i uvodjenjem odredbe koja definiše posebna ovlašćenja inspektora (čl. 32a) kao i propisana obaveza Sudova, državnih tužilaštva, organa za prekršaje, organa uprave nadležan za policijske poslove i inspekcijских organa da vode posebnu evidenciju o podnijetim prijavama, pokrenutim postupcima i donijetim odlukama iz

svoje nadležnosti u vezi sa diskriminacijom, sa obavezom da podatke iz posebne evidencije, organi iz stava 1 ovog člana dostavljaju Zaštitniku/ci, najkasnije do 31. januara tekuće godine za prethodnu godinu, a na zahtjev Zaštitnika/ce dužni su da podatke iz ove evidencije dostave i za određeni kraći period u toku godine.

Pored Zakon o zabrani diskriminacije, nadležnost Zaštitnika/ce ljudskih prava i sloboda³⁷ kao nacionalnog mehanizma za zaštitu ljudskih prava i sloboda uređena je Zakonom o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda, koji je posebno unaprijeđen 2014. godine od kojih izmjena njegova ovlašćenja i nadležnosti se proširuju i na poslove prevencije torture (čl.25 b)Zakona o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda.

Poslovi prevencije torture, shodno ovom Zakonu obuhvataju :

- obilazak organa, ustanova ili organizacija u kojima se nalaze ili bi se mogla nalaziti lica lišena slobode ili lica kojima je ograničeno kretanje, radi povećanja stepena njihove zaštite od mučenja i drugih oblika surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja;
- davanje preporuka nadležnim organima, ustanovama i organizacijama radi poboljšanja postupanja prema licima lišenim slobode i uslova u kojima se nalaze, odnosno sprječavanja mučenja i drugih oblika surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja;
- davanje mišljenja na prijedloge zakona i druge propise radi zaštite i unaprjeđenja ljudskih prava i sloboda lica lišenih slobode i lica kojima je ograničeno kretanje;
- saradnja sa Potkomitetom Ujedinjenih nacija za prevenciju torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka (u daljem tekstu: Potkomitet za prevenciju torture).

Licima lišenim slobode u smislu ovog zakona smatraju se lica kojima je određeno bilo kakvo zadržavanje, pritvaranje, zatvaranje ili smještaj pod nadzorom organa i koja to mjesto ne smiju napustiti po svojoj volji.

Član 25c

U vršenju poslova prevencije torture, Zaštitnik/ca, zamjenik/ca Zaštitnika/ce, kao i glavni/a savjetnik/ca Zaštitnika/ce, savjetnik/ca Zaštitnika/ce i član/ica radnog tijela koga/koju Zaštitnik/ca ovlasti imaju pravo:

- da bez prethodne najave obilaze organe, ustanove i organizacije i pregledaju prostorije u kojima se nalaze ili bi se mogla nalaziti lica lišena slobode;

³⁷ Službeni list Crne Gore", br. 042/11 od 15.08.2011, 032/14 od 30.07.2014, 021/17 od 31.03.2017)

- na pristup podacima o: organima, ustanovama i organizacijama u kojima se nalaze lica lišena slobode; broju lica lišenih slobode u organu, ustanovi ili organizaciji koju obilaze i o postupanju sa licima lišenim slobode;
- da bez prisustva službenog lica razgovaraju sa licima lišenim slobode i drugim licima koja mogu da daju odgovarajuće informacije u vezi sa sumnjom da se krše ljudska prava u organu, ustanovi ili organizaciji koju obilaze.

Starješina/ka, odnosno lice koje rukovodi organom, ustanovom i organizacijom iz stava 1 ovog člana dužni su da Zaštitniku/ci i zamjeniku/ci Zaštitnika/ce, kao i savjetniku/ci Zaštitnika/ce i članu/ici radnog tijela iz člana 25 stav 2 ovog zakona, koje ovlasti Zaštitnik/ca:

- omogućće nesmetan obilazak i pregled prostorija u kojima se nalaze ili bi se mogla nalaziti lica lišena slobode, kao i razgovor sa licima lišenim slobode i drugim licima koja mogu da daju odgovarajuće informacije u vezi sa sumnjom da se krše ljudska prava, bez prisustva službenog lica;
- stave na raspolaganje podatke iz stava 1 alineja 2 ovog člana i omogućće neposredan uvid u službene spise i dokumente koji sadrže te podatke.

U Glavi III Krivičnog Zakonika Crne Gore u članu 42a je propisana posebna okolnost za odmjeraivanje kazne za krivično djelo učinjeno iz mržnje, koja glasi:

„Ako je krivično djelo učinjeno iz mržnje zbog pripadnosti rasi, vjeroispovjesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta drugog lica, tu okolnost sud će cijeniti kao otežavajuću, osim ako to nije propisano kao obilježje osnovnog ili težeg oblika krivičnog djela“.

Shodno Predlogu zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog Zakonika Crne Gore koji je pripremilo Ministarstvo pravde, a čije je usaglašavanje sa sugestijama i komentarima koje je Evropska Komisija dala na Predlog zakona u toku, predviđene su sledeće dalje izmjene u članu 42a:

1. Ako je krivično djelo učinjeno iz mržnje prema drugom licu zbog nacionalne ili etničke pripadnosti, pripadnosti rasi ili vjeroispovjesti ili zbog odsustva te pripadnosti, invaliditeta, pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, tu okolnost sud će cijeniti kao otežavajuću, osim ako to nije propisano kao obilježje osnovnog ili težeg oblika krivičnog djela.
2. Ako je krivično djelo učinjeno prema licu koje pripada posebno ranjivoj kategoriji lica (djeca, lica sa invaliditetom, trudna žena, starija lica, izbjeglice), sud će tu okolnost uzeti kao otežavajuću.“

Diskriminacija je u pravnom poretku Crne Gore inkriminisana krivičnim zakonodavstvom. međutim, u odnosu na informacije iz Drugog i trećeg Izvještaja Crne Gore o ostvarivanju međunarodne Konvencije o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije, koji je Crna Gora

podnijela Komitetu za eliminaciju svih oblika rasne diskriminacije, nije bilo normativnih promjena, osim onih koje su navedene u ovom Izvještaju.

Ovdje treba istaći da je članom 62 Zakonika o krivičnom postupku propisano da oštećeni kao tužilac ima ista prava koja ima državni tužilac, osim onih koja prema zakonu isključivo pripadaju državnom tužiocu kao nosiocu suvereniteta vlasti, odnosno državnom organu.

Statistički podaci Suda za krivična djela protiv svih oblika rasne diskriminacije za period od 2012-2017 godine:

2012. godina:

- Za krivično djelo iz člana 158 Povreda prava upotrebe jezika i pisma, nije bilo predmeta u radu;
- Za krivično djelo iz člana 159 povreda ravnopravnosti, primljen je 1 predmet i u toku je postupak;
- Za krivično djelo iz člana 160 povreda slobode izražavanja nacionalne ili etičke pripadnosti, nije bilo predmeta u radu;
- Za krivično djelo iz člana 161 povreda slobode ispovijedanja vjere i vršenja vjerskih obreda, primljen je 1 predmet, za koji je odbijena optužba;
- Za krivično djelo iz člana 370 izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, u radu je bio 1 predmet i riješen je oslobađajućom presudom;
- Za krivično djelo iz člana 443 rasna i druga diskriminacija, nije bilo predmeta u radu;
- Za krivično djelo iz člana 444 trgovina ljudima, primljeno je 5 predmeta, od kojih je jedan završen osuđujućom odlukom, ostali su u radu
- Za krivično djelo iz člana 445 trgovina maloljetnim licima radi usvojenja, nije bilo primljenih predmeta;
- Za krivično djelo iz člana 446 zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu, nije bilo primljenih predmeta;

2013. godina:

- Za krivično djelo iz člana 158 Povreda prava upotrebe jezika i pisma, nije bilo predmeta u radu;
- Za krivično djelo iz člana 159 povreda ravnopravnosti, primljeno je 4 predmeta, dva su riješena obustavom postupka, 1 je odbačen i 1 je u radu;
- Za krivično djelo iz člana 160 povreda slobode izražavanja nacionalne ili etičke pripadnosti, nije bilo predmeta u radu;
- Za krivično djelo iz člana 161 povreda slobode ispovijedanja vjere i vršenja vjerskih obreda, nije bilo predmeta u radu;

- Za krivično djelo iz člana 370 izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, nije bilo predmeta u radu;
- Za krivično djelo iz člana 443 rasna i druga diskriminacija, nije bilo predmeta u radu
- Za krivično djelo iz člana 444 trgovina ljudima, primljena su 3 predmeta, od kojih su 2 riješena i 14 lica je osuđeno na zatvorsku kaznu, a 2 oslobođeno;
- Za krivično djelo iz člana 445 trgovina maloljetnim licima radi usvojenja, nije bilo primljenih predmeta;
- Za krivično djelo iz člana 446 zasnivanje ropškog odnosa i prevoz lica u ropškom odnosu nije bilo primljenih predmeta;

2014. godina:

- Za krivično djelo iz člana 158 Povreda prava upotrebe jezika i pisma, nije bilo predmeta u radu;
- Za krivično djelo iz člana 159 povreda ravnopravnosti, primljena su 3 predmeta i u toku je postupak;
- Za krivično djelo iz člana 160 povreda slobode izražavanja nacionalne ili etičke pripadnosti, nije bilo predmeta u radu;
- Za krivično djelo iz člana 161 povreda slobode ispovijedanja vjere i vršenja vjerskih obreda, primljena su 2 predmeta i u toku je postupak;
- Za krivično djelo iz člana 370 izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, primljen je 1 predmet, 2 lica su osuđena, od toga 1 uslovnom kaznom, a drugi zatvorskom;
- Za krivično djelo iz člana 443 rasna i druga diskriminacija, nije bilo predmeta u radu;
- Za krivično djelo iz člana 444 trgovina ljudima, primljeno je 2 predmeta, od kojih je jedno lice osuđeno zatvorskom kaznom, a drugo lice je odbijena optužba;
- Za krivično djelo iz člana 445 trgovina maloljetnim licima radi usvojenja, nije bilo primljenih predmeta;
- Za krivično djelo iz člana 446 zasnivanje ropškog odnosa i prevoz lica u ropškom odnosu, nije bilo primljenih predmeta;

2015. godina:

- Za krivično djelo iz člana 158 Povreda prava upotrebe jezika i pisma, nije bilo predmeta u radu;
- Za krivično djelo iz člana 159 povreda ravnopravnosti, primljeno je 9 predmeta, riješeno 6 predmeta, 2 su odbijajuće odluke, za 4 su obustavljeni postupci i 1 je odluka o dbaćaju i u toku je postupak;
- Za krivično djelo iz člana 160 povreda slobode izražavanja nacionalne ili etičke pripadnosti, nije bilo predmeta u radu

- Za krivično djelo iz člana 161 povreda slobode ispovijedanja vjere i vršenja vjerskih obreda, primljena su 4 predmeta, 3 su riješena, od toga 3 lica su osuđena uslovnom kaznom, a 1 lice novčanom kaznom;
- Za krivično djelo iz člana 370 izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, primljena su 3 predmeta, 2 predmeta su riješena od toga 5 lica je osuđeno, 4 zatvorskom kaznom, a 1 lice drugom kaznom;
- Za krivično djelo iz člana 443 rasna i druga diskriminacija, primljen je 1 predmet i donesena je osuđujuća odluka;
- Za krivično djelo iz člana 444 Trgovina ljudima, nije bilo primljenih predmeta;
- Za krivično djelo iz člana 445 Trgovina maloljetnim licima radi usvojenja, nije bilo primljenih predmeta;
- Za krivično djelo iz člana 446 Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu, nije bilo primljenih predmeta;

2016. godina:

- Za krivično djelo iz člana 158 Povreda prava upotrebe jezika i pisma, primljen je 1 predmet, za koji donijeta odbijajuća odluka;
- Za krivično djelo iz člana 159 povreda ravnopravnosti, primljeno je 6 predmeta, četiri je riješeno, od toga 4 oslobađajuće odluke, 1 odbijajuća i 2 odluke o odbačaju optužbe i u toku je postupak;
- Za krivično djelo iz člana 160 povreda slobode izražavanja nacionalne ili etičke pripadnosti, nije bilo predmeta u radu;
- Za krivično djelo iz člana 161 povreda slobode ispovijedanja vjere i vršenja vjerskih obreda, nije bilo predmeta u radu;
- Za krivično djelo iz člana 370 izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, primljen je 1 predmet, i u toku je postupak;
- Za krivično djelo iz člana 443 Rasna i druga diskriminacija, nije bilo predmeta u radu;
- Za krivično djelo iz člana 444 Trgovina ljudima, nije bilo predmeta u radu;
- Za krivično djelo iz člana 445 Trgovina maloljetnim licima radi usvojenja, nije bilo primljenih predmeta;
- Za krivično djelo iz člana 446 zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu, nije bilo primljenih predmeta;
- 2017 godina:
- Za krivično djelo iz člana 158 Povreda prava upotrebe jezika i pisma, nije bilo predmeta u radu;
- Za krivično djelo iz člana 159 Povreda ravnopravnosti, primljen je 1 predmet i u toku je postupak;

- Za krivično djelo iz člana 160 Povreda slobode izražavanja nacionalne ili etičke pripadnosti, nije bilo predmeta u radu;
- Za krivično djelo iz člana 161 Povreda slobode ispovijedanja vjere i vršenja vjerskih obreda, nije bilo predmeta u radu;
- Za krivično djelo iz člana 370 Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, primljen je 1 predmet, i u toku je postupak;
- Za krivično djelo iz člana 443 Rasna i druga diskriminacija, nije bilo predmeta u radu;
- Za krivično djelo iz člana 444 Trgovina ljudima, nije bilo predmeta u radu
- Za krivično djelo iz člana 445 Trgovina maloljetnim licima radi usvojenja, nije bilo primljenih predmeta;
- Za krivično djelo iz člana 446 Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu, nije bilo primljenih predmeta;

Borba protiv trgovine ljudima

Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima Vlade Crne Gore koordinira aktivnostima nadležnih tijela državne uprave, međunarodnih i nevladinih organizacija, objedinjujući na taj način sve pozitivne napore usmjerene na borbu protiv trgovine ljudima u Crnoj Gori. Kancelarija rukovodi radom i Skloništa za žrtve trgovine ljudima i kompletnim programom zaštite žrtava trgovine ljudima.

Ocjena relevantnih međunarodnih subjekata, ali i ono što pokazuju statistički podaci o procesuiranim slučajevima trgovine ljudima je da je Crna Gora primarno zemlja tranzita, manje porijekla i krajnje destinacije. Kao najčešći oblici iskorišćavanja žrtava trgovine ljudima evidentirani su seksualna i radna eksploatacija. Ono što se u posljednje vrijeme izdvaja kao oblik eksploatacije je pitanje sklapanja prisilnih i ugovorenih-nedozvoljenih brakova, koji su karakteristični za pripadnike romske i egipćanske populacije, kao i izraženijeg prosjačenja tokom turističke sezone. Posebno ranjive kategorije u odnosu na trgovinu ljudima jesu predstavnici mlađe populacije, odnosno mladi ljudi, prvenstveno djeca bez roditeljskog staranja i djeca prosjaci.

U Crnoj Gori trgovinu ljudima imamo na nivou pojedinačnih slučajeva, što je rezultat koordiniranih aktivnosti državnih institucija na ovom polju, pažljivog istraživanja uzroka nastajanja te pojave i njihovom ranom preveniranju. Crna Gora je uspostavila adekvatne mehanizme, kako na normativnom, tako i na institucionalnom planu za efikasno i odlučno suprostavljanje ovom problemu.

Vlada Crne Gore je na sjednici održanoj 13. septembra 2012. godine usvojila novu *Strategiju za borbu protiv trgovine ljudima*³⁸ za period od 2012. do 2018. godine. Novim strateškim dokumentom definisani su ciljevi, načela i pravci u borbi protiv trgovine ljudima i određene su mjere za unapređenje efikasnosti uspostavljenog sistema z aborbu protiv trgovine ljudima u javnom, privatnom i civilnom sektoru. Strategija težište stavlja na šest osnovnih oblasti: Prevencija i edukacija; Identifikacija žrtava trgovine ljudima; Pomoć, zaštita i reintegracija žrtava; Efikasno krivično gonjenje; Međunarodna saradnja i Koordinacija i partnerstvo. Ciljevi Strategije su usklađeni sa relevantnim međunarodnim standardima, sa ciljevima koje propisuje direktiva Evropskog Parlamenta o prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima, sa preporukama ključnih aktera na međunarodnoj sceni, kao i sa NATO programom borbe protiv trgovine ljudima.

Crna Gora je do danas usvojila i u svoj zakonodavni okvir inkorporirala Konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (2000) i Protokol za sprječavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito žena i djece, ratifikovala Konvenciju Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, Konvenciju UN o pravima djeteta i oba njena protokala (Opcioni

³⁸ <http://www.antitrafficking.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rId=134873&rType=2>

protokol Konvencije o pravima djeteta koji se odnosi na prodaju djece, dječiju prostituciju i dječiju pornografiju i Opcioni protokol o zabrani angažovanja djece u oružanim sukobima).

*Ustav*³⁹ Crne Gore u članu 9 predviđa da su potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšte prihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka i da imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada odnose uređuju drugačije od unutrašnjeg zakonodavstva.

Krivično djelo „Trgovina ljudima“ regulisano je u čl. 444 *Krivičnog zakonika Crne Gore*⁴⁰. U cilju usaglašavanja nacionalne legislative sa međunarodnim pravnim standardima u ovoj oblasti izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika u 2013. godini, kao oblici eksploatacije koji nastaju kao rezultat vršenja krivičnog djela trgovina ljudima uključeni su „ropstvo i radnje srodne ropstvu“ i „sklapanje nedozvoljenog braka“. Takođe, u članu 444 dodat je novi stav 9. koji tretira irelevantnost pristanka žrtve trgovine ljudima na namjeravanu eksploataciju.

Zakon o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja je usvojen na sjednici Skupštine održanoj 26. Juna 2015. godine (sl.list. CG 35/15). Primjena ovog zakona počće danom pristupanja Evropskoj uniji. - *Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći* ("Sl.list CG" br.20/2011 i 020/15), koji je stupio na snagu 1.01.2012. godine, žrtva trgovine ljudima ima pravo na besplatnu pravnu pomoć. Ostvarivanje prava na besplatnu pravnu pomoć u skladu sa ovim zakonom ne ograničava pružanje pravne pomoći od strane službi, nevladinih organizacija i drugih organizacija koje su obrazovane u skladu sa zakonom. U svim osnovnim sudovima u Crnoj Gori otvorene su Kancelarije za pružanje besplatne pravne pomoći, koja pravna pomoć je dostupna i žrtvama trgovine ljudima. Pri osnovnim i višim sudovima u Crnoj Gori funkcioniše Služba za podršku svjedocima/oštećenima tj. žrtvama trgovine ljudima, trgovine djecom radi usvojenja i nasilja u porodici ili u porodičnoj zajednici

Na inicijativu Vladine Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima formirana je Tripartitna komisija u sastavu od predstavnika Uprave policije, Vrhovnog državnog tužilaštva, Vrhovnog suda, koje su u obavezi da na mjesečnom nivou Kancelariji za borbu protiv trgovine ljudima dostavljaju podatke o podnijetim krivičnim prijavama, podignutim optužnicama i donešenim presudama za KD Trgovina ljudima. Kancelarija kao koordinaciono tijelo objedinjuje podatke i kreira jedinstvenu statistiku o trgovini ljudima u Crnoj Gori. Pomenute statistike obuhvataju podatke kako o počiniocima, tako i o žrtvama ovog krivičnog djela, kao i cjelokupni opis krivičnog procesa poštujući odredbe Zakona o zaštiti ličnih podataka. Takođe, Kancelarija vrši analizu statističkih podataka u odnosu na državljanstvo, pol, rod, godište kako trafikanata, tako i

³⁹Službeni list Crne Gore", br. 001/07 od 25.10.2007, 038/13 od 02.08.2013

⁴⁰"Službeni list Republike Crne Gore", br. 070/03 od 25.12.2003, 013/04 od 26.02.2004, 047/06 od 25.07.2006, Službeni list Crne Gore", br. 040/08 od 27.06.2008, 025/10 od 05.05.2010, 073/10 od 10.12.2010, 032/11 od 01.07.2011, 064/11 od 29.12.2011, 040/13 od 13.08.2013, 056/13 od 06.12.2013, 014/15 od 26.03.2015, 042/15 od 29.07.2015, 058/15 od 09.10.2015)

žrtava kao i u odnosu na tip eksploatacije. Pomenute statistike su javne i dostupne na sajtu⁴¹ Kancelarije.

⁴¹www.antitrafficking.gov.me

Član 7.

Ustavom Crne Gore članom 52, jemči se sloboda mirnog okupljanja, bez odobrenja uz prethodnu prijavu nadležnom organu. Sloboda okupljanja se može privremeno ograničiti odlukom nadležnog organa radi sprječavanja nereda ili vršenja krivičnih djela, ugrožavanja zdravlja, morala ili radi bezbjednosti ljudi i imovine, u skladu sa zakonom.

Skupština Crne Gore, donijela je *Zakon o javnim okupljanjima i javnim priredbama*, 22. jula 2016. godine. Isti je objavljen u „Službenom listu CG“ broj: 52/16 od 09.08.2016. godine, i stupio na snagu osmog dana od dana objavljivanja. Ovim zakonom uređuju se javna okupljanja građana i javne priredbe, način njihovog prijavljivanja, kao i njihovo organizovanje. Istim je propisano da svako ima pravo da organizuje javno okupljanje, bez odobrenja, u skladu sa zakonom i potvrđenim međunarodnim ugovorima. Policija može privremeno ograničiti slobodu javnog okupljanja ako je to ograničenje nužno u demokratskom društvu radi sprječavanja narušavanja javnog reda i mira, vršenja krivičnih djela, ugrožavanje ljudskih prava i sloboda i posebnih manjinskih prava i sloboda drugih lica, bezbjednosti lica i imovine, ili na zahtjev organa državne uprave nadležnog za poslove zdravlja, u slučaju ugrožavanja zdravlja. Policija takođe, može odrediti pravac dolaska učesnika javnog okupljanja do prostora na kojem se održava javno okupljanje i odlaska sa tog prostora, u cilju sprječavanja narušavanja javnog reda i mira ili vršenja krivičnog djela, ugrožavanja prava i sloboda drugih lica, zdravlja ili radi bezbjednosti lica i imovine. Neposredno prije početka javnog okupljanja ili u toku njegovog trajanja, policijski službenici su ovlašćeni da prekinu javno okupljanje, ako, između ostalog se učesnici pozivaju ili podstiču na oružani sukob ili nasilje, kršenje ljudskih prava i slobodu manjinskih prava i slobodu drugih lica, nacionalnu, rasnu, vjersku ili drugu neravnopravnost, mržnju i netrpeljivost.

Broj održanih javnih okupljanja, za period od 01.01.2012. godine do 01.01.2017. godine je 8.693, od čega je 1.809 javnih okupljanja održano 2012. godine, 1.643 javnih okupljanja u 2013. godini, 1.741 javnih okupljanja u 2014. godini, 1.593 javnih okupljanja u 2015. godini i 1.907 javnih okupljanja u 2016. godini. Broj rješenja kojima policija nije odobrila održavanje javnog okupljanja, za period od 01.01.2012. godine do 01.01.2017. godine je 321, i to u 2012. godini je bilo 56 takvih rješenja, u 2013. godini 47 rješenja, u 2014. godini 42 rješenja, u 2015. godini 45 rješenja i u 2016. godini 131 rješenje.

Član 8.

Ustav Crne Gore, u članu 46 „Jemči pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti, kao i pravo da promijeni vjeru ili uvjerenje i slobodu da, sâm ili u zajednici sa drugima, javno ili

privatno, ispoljava vjeru ili uvjerenje molitvom, propovijedima, običajima ili obredom. Niko nije obavezan da se izjašnjava o svojim vjerskim i drugim uvjerenjima.

Tokom prethodnog perioda od 2012. do 2016. godine Ministarstvo je nastavilo aktivnosti na sprovođenju potpisanog Temelnog ugovora između Crne Gore i Svete Stolice, Ugovora o uređenju odnosa od zajedničkog interesa između Vlade Crne Gore i Islamske zajednicom u Crnoj Gori i Ugovora o uređenju odnosa od zajedničkog interesa između Vlade Crne Gore i Jevrejske zajednice u Crnoj Gori.

Vlada Crne Gore je 2012. godine potpisala Ugovor o uređenju odnosa od zajedničkog interesa između Vlade Crne Gore i Islamske zajednice u Crnoj Gori. Na osnovu tog Ugovora, Vlada Crne Gore je na sjednici 3. aprila 2014. godine donijela Odluku o obrazovanju dijela Mješovite komisije za sprovođenje ugovora o uređenju odnosa od zajedničkog interesa između Vlade Crne Gore i Islamske zajednice u Crnoj Gori.

Tokom 2016. godine održana je jedna sjednica Mješovite komisije za sprovođenje ugovora o uređenju odnosa od zajedničkog interesa između Vlade Crne Gore i Islamske zajednice u Crnoj Gori. Realizovane su sve dogovorene aktivnosti. Islamska zajednica je dobila tražene radio frekvencije. Posebno je istaknuto da je postupak uključivanja srednje vjerske škole (medrese) u obrazovni sistem Crne Gore u završnoj fazi. Riješeni su i manji proceduralni problemi u prijavljivanju svršenih đaka medrese na Zavod za zapošljavanje. Konstatovano je da je Islamska zajednica Crne Gore povodom brojnih terorističkih napada u Evropi zajedno sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava dala značajan doprinos kako bi se osudili ovi teroristički napadi i osudila svaka zloupotreba vjere u ovim događajima. Ministarstvo i Islamska zajednica koordinirano djeluju u pravcu suzbijanja nagovještaja sličnih radikalizama u Crnoj Gori.

Vlada Crne Gore je 2012. godine potpisala Ugovor o uređenju odnosa od zajedničkog interesa sa Jevrejskom zajednicom u Crnoj Gori. U skladu s Ugovorom, Vlada Crne Gore je na sjednici 3. aprila 2014. godine, donijela Odluku o obrazovanju dijela Mješovite komisije za sprovođenje ugovora o uređenju odnosa od zajedničkog interesa između Vlade Crne Gore i Jevrejske zajednice u Crnoj Gori. U toku 2016. godine održane su dvije sjednice ove Mješovite komisije. Na sjednicima je istaknuta dosadašnja uspješna saradnja Jevrejske zajednice sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava, kao i drugim ministarstvima, čiji/e su predstavnici/e članovi/ice ove Mješovite komisije. S tim u vezi, kao zaključak, navedeno je da se sva pitanja od zajedničkog značaja za zajedničke odnose, rješavaju u saradnji sa Mješovitom komisijom i relevantnim institucijama. U Gimnaziji "Slobodan Škerović" u Podgorici, 27. januara 2016. godine je upriličeno obilježavanje Međunarodnog dana sjećanja na žrtve Holokausta. Tom prilikom je prikazan TV serijal "Adresa Logor", koji je dio projekta "Logori II Svjetskog rata u Beogradu". Obilježavanje je inicirala Jevrejska zajednica Crne Gore uz podršku Mješovite komisije.

Vlada Crne Gore je potpisala Temeljni Ugovor sa Svetom Stolicom 24. juna 2011. godine u Vatikanu, sa izmjenama i dopunama izvršenim razmjenom nota od 17. i 19. marta 2012. godine. Ovaj Ugovor ima međunarodni i međudržavni karakter. U skladu s Ugovorom, Vlada Crne Gore je na sjednici od 13. februara 2014. godine donijela Odluku o obrazovanju dijela Mješovite komisije za sprovođenje Temelnog ugovora između Crne Gore i Svete Stolice.

U toku 2016. godine održana je jedna sjednica. Konstatovano je da između Crne Gore i Svete Stolice postoji visok nivo saradnje u svim oblastima, i da su odnosi odlični. Posebna pažnja je posvećena dijalogu o Nacrtu zakona o slobodi vjeroispovijesti i zaključeno je da postoji obostrana želja i spremnost da se o svim pitanjima postigne najveća saglasnost.

Programom rada Vlade Crne Gore za 2017. godinu, za IV kvartal predviđeno je usvajanje Zakona o slobodi vjeroispovijesti.

Član 9.

Ustav u članu 47 daje pravo na slobodu izražavanja govorom, pisanom riječju, slikom ili na drugi način. Pravo na slobodu izražavanja može se ograničiti samo pravom drugoga na dostojanstvo, ugled i čast i ako se ugrožava javni moral ili bezbjednost Crne Gore. Takođe, u članu 49 Ustavom se jemči sloboda štampe i drugih vidova javnog obavještanja. Jemči se pravo da se, bez odobrenja, osnivaju novine i druga sredstva javnog informisanja, uz upis kod nadležnog organa.

Zakonom o manjinskim pravima i slobodama, u članu 12 propisano je da „Manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama i njihovim pripadnicima obezbjeđuje se sloboda informisanja na nivou standarda koji su sadržani u međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima i slobodama. Pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica imaju pravo na slobodno osnivanje medija i nesmetan rad zasnovan na: slobodi izražavanja mišljenja, istraživanja, prikupljanja, širenja, objavljivanja i primanja informacija, slobodnom pristupu svim izvorima informacija, zaštiti čovjekove ličnosti i dostojanstva i slobodnom protoku informacija. Nadležni upravni i programski organi medija čiji je osnivač Crna Gora obezbjeđuju odgovarajući broj časova radi emitovanja informativnog, kulturnog, obrazovnog, sportskog i zabavnog programa na jezicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i njihovih pripadnika, kao i programske sadržaje koji se odnose na život, tradiciju i kulturu manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i obezbjeđuju finansijska sredstva za finansiranje tih programskih sadržaja. Sadržaji koji se odnose na život, kulturu i identitet manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica emituju se najmanje jednom mjesečno, na službenom jeziku, preko javnih servisa. Crna Gora može, u skladu sa svojim

materijalnim mogućnostima, obezbijediti prevođenje (titlovanje) programa sa manjinskih jezika na službeni jezik. Vlada može preduzimati i podsticajne mjere da se u okviru i drugih radio i televizijskih programa obezbijedi emitovanje programskih sadržaja iz stava 3 ovog člana”.

Zakonom o medijima, kao sistemskim Zakonom u medijskoj oblasti, uređuju se pretpostavke za ostvarivanje slobode izražavanja i slobode medija. Zakon o medijima u članu 1 propisuje sljedeće: „Mediji u Crnoj Gori su slobodni. U Crnoj Gori zabranjena je cenzura medija. Crna Gora obezbjeđuje i jamči slobodu informisanja na nivou standarda koji su sadržani u međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima i slobodama (OUN, OEBS, Savjet Evrope, EU). Ovaj zakon treba tumačiti i primjenjivati u skladu sa principima Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda uz korišćenje prakse precedentnog prava Evropskog suda za ljudska prava.“ Članom 2 Zakona o medijima propisano je da „Crna Gora garantuje pravo na slobodno osnivanje i nesmetan rad medija zasnovan na: slobodi izražavanja mišljenja; slobodi istraživanja, prikupljanja, širenja, objavljivanja i primanja informacija; slobodnom pristupu svim izvorima informacija; zaštiti čovjekove ličnosti i dostojanstva i slobodnom protoku informacija. Crna Gora garantuje ravnopravno učešće u informisanju domaćim i stranim pravnim i fizičkim licima u skladu sa ovim Zakonom.“ Nadalje, članom 3 Zakona o medijima⁴² propisano je da „Crna Gora obezbjeđuje dio finansijskih sredstava za ostvarivanje ustavom i zakonom zajamčenih prava građana na informisanje, bez diskriminacije.“ Radi ostvarivanja ovih prava, Crna Gora obezbjeđuje dio finansijskih sredstava za programske sadržaje na albanskom i jezicima drugih nacionalnih i etničkih grupa. Članom 11 Zakona o medijima je propisano da „Nadležni sud može, na predlog državnog Tužioca, zabraniti distribuciju objavljenog programskog sadržaja medija kojim se poziva na nasilno rušenje ustavnog poretka, narušavanje teritorijalne cjelokupnosti Republike, kršenje zajamčenih sloboda i prava čovjeka i građanina ili izazivanje nacionalne, rasne ili vjerske netrpeljivosti ili mržnje.“ Član 23 stav 1 propisuje da je „Zabranjeno je objavljivanje informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv osoba ili grupe osoba zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, vjeri, naciji, etničkoj grupi, polu ili seksualnoj opredijeljenosti.“
(Zakon o elektronskim komunikacijama⁴³)

Donošenjem Zakona o elektronskim medijima („Sl.list CG“ broj 46/10) stavljen je van snage Zakon o radio difuziji iz 2002. godine. Usvojeni su i podzakonski akti: Pravilnik o programskim standardima u elektronskim medijima („Sl.list CG“, broj 35/11) i Pravilnik o komercijalnim audiovizuelnim komunikacijama („Sl.list CG“, broj 36/11).

Zakonom o elektronskim medijima „Uređuju se prava, obaveze i odgovornosti pravnih i fizičkih lica koja obavljaju djelatnost proizvodnje i pružanja audiovizuelnih medijskih usluga (u daljem

⁴²„Službeni list Republike Crne Gore“, br. 051/02 od 23.09.2002, 062/02 od 15.11.2002, Službeni list Crne Gore“, br. 046/10 od 06.08.2010, 073/10 od 10.12.2010, 040/11 od 08.08.2011

⁴³Službeni list Crne Gore“, br. 040/13 od 13.08.2013, 056/13 od 06.12.2013, 002/17 od 10.01.2017

tekstu: *AVM usluga*⁴⁴), usluga elektronskih publikacija putem elektronskih komunikacionih mrežanadležnosti, statusi izvori finansiranja Agencije za elektronske medije, sprečavanje nedozvoljene medijske koncentracije, podsticanja medijskog pluralizma i druga pitanja od značaja za oblast pružanja AVM usluga, u skladu s međunarodnim konvencijama i standardima.“ Nadalje, članom 2 Zakona o elektronskim medijima propisuje se da „Odredbe ovog zakona ne mogu se tumačiti na način da daju pravo na cenzuru ili ograničenje prava slobode govora ili slobode izražavanja. Ovaj zakon treba tumačiti u skladu sa principima Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, uz korišćenje prakse precedentnog prava Evropskog suda za ljudska prava.“ Uređivanje odnosa u oblasti audio-vizuelnih medijskih usluga zasniva se na načelima: slobode, profesionalizma i nezavisnosti; zabrane svakog oblika cenzure; uravnoteženog razvoja javnih i komercijalnih pružalaca audio-vizuelnih medijskih usluga; slobodnog i ravnopravnog pristupa svim audio-vizuelnim medijskim uslugama; razvoja konkurencije i pluralizma; primjene međunarodnih standarda; objektivnosti, zabrane diskriminacije i transparentnosti.

Članom 5 pomenutog Zakona propisuje se da „Crna Gora obezbjeđuje slobodu prijema i na svojoj teritoriji ne ograničava reemitovanje AVM usluga iz država članica Evropske unije i drugih evropskih država. Crna Gora može privremeno odstupiti od stava 1 ovog člana samo u slučajevima propisanim ovim zakonom“

Članom 48, stav 2, propisano je da „AVM uslugom se ne smije podsticati mržnja ili diskriminacija po osnovu rase, etničke pripadnosti, boje kože, pola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, imovnog stanja, članstva u sindikatu, obrazovanja, društvenog položaja, bračnog ili porodičnog statusa, starosne dobi, zdravstvenog stanja, invaliditeta, genetskog nasljeđa, rodnog identiteta ili polne orijentacije.“ Članom 55, tačka 9 propisano je da „Upotreba crnogorskog jezika nije obavezna u programima namijenjenim pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.“ Članom 74 Zakona o elektronskim medijima propisano je da su „Javni emiteri dužni da proizvode i emituju radijske i/ili televizijske programe sa informativnim, kulturnim, umjetničkim, obrazovnim, naučnim, dječjim, zabavnim, sportskim i drugim programskim sadržajima, kojima se obezbjeđuje ostvarivanje prava i interesa građana i drugih subjekata u oblasti informisanja. U cilju ostvarivanja javnog interesa u oblasti informisanja, javni emiteri su dužni da:

- samostalno i nezavisno proizvode, uređuju i emituju programe koji nijesu u službi političkih, ekonomskih ili drugih centara moći;
- objektivno i pravovremeno informišu javnost o političkim, privrednim, kulturnim, obrazovnim, naučnim, sportskim i drugim značajnim događajima i pojavama u zemlji i inostranstvu;

⁴⁴ **AVM usluga** je usluga koja je pod uređivačkom odgovornošću pružaoca usluge, čija je osnovna namjena emitovanje programa za informisanje, zabavu ili obrazovanje opšte javnosti putem elektronskih komunikacionih mreža, a može biti u obliku elektronskog medija (radijski ili televizijski program), AVM usluge na zahtjev i komercijalne audiovizuelne komunikacije

- proizvode i emituju programe namijenjene različitim segmentima društva, bez diskriminacije, posebno vodeći računa o specifičnim društvenim grupama kao što su djeca i omladina, pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, osobe sa invaliditetom, socijalno i zdravstveno ugroženi i dr.;
- njeguju kulturu javne komunikacije i jezičke standarde;
- proizvode i emituju programe koji izražavaju nacionalni i kulturni identitet crne Gore i kulturni i etnički identitet manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica;
- proizvode i emituju programe na jezicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica na područjima na kojima žive;
- u vrijeme predizborne kampanje, na osnovu posebnih pravila, obezbjeđuju ravnopravno predstavljanje političkih stranaka, koalicija i kandidata koji imaju prihvaćene kandidature i izborne liste;
- međusobno sarađuju i razmjenjuju programske sadržaje koji su od interesa za građane Crne Gore.

Nadalje, članom 76 propisano je da „Javni emiteri stiču prihode iz Budžeta Crne Gore, odnosno budžeta jedinice lokalne samouprave i drugih izvora u skladu sa zakonom i osnivačkim aktom. Budžetom Crne Gore odnosno budžetom jedinice lokalne samouprave obezbjeđuje se dio finansijskih sredstava za ostvarivanje Ustavom i zakonom zajemčenih prava građana na informisanje, bez diskriminacije, po osnovu programskih sadržaja koji su značajni za:

- ostvarivanje prava na javno informisanje i obavještanje građana Crne Gore, ostvarivanje prava pripadnika manjinskih naroda u Crnoj Gori i pripadnika drugih manjinskih nacionalnih zajednica i crnogorskih zajednica u inostranstvu,
- ostvarivanje ljudskih i političkih prava građana i unapređivanje pravne i socijalne države i civilnog društva;
- razvoj kulture, nauke, obrazovanja i umetnosti;
- očuvanje crnogorskog nacionalnog i kulturnog identiteta i kulturnog i etničkog identiteta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica;
- podsticanje kulturnog stvaralaštva;
- informisanje lica oštećenog sluha i vida.

Radi ostvarivanja prava iz stava 2 ovog člana, budžetom Crne Gore odnosno budžetom jedinice lokalne samouprave obezbjeđuje se dio finansijskih sredstava za programske sadržaje na albanskom i romskom jeziku. Vlada, odnosno jedinica lokalne samouprave i javni emiter ugovorom uređuju međusobna prava i obaveze u vezi sa korišćenjem budžetskih sredstava iz st. 1, 2 i 3 ovog člana koja moraju da budu definisana u ugovoru, na način koji odgovara stvarnim troškovima potrebnim za realizaciju obaveza iz ovog člana i člana 74 ovog zakona. Članom 136 Zakona o elektronskim medijima je propisano da „Za podsticanje medijskog pluralizma, produkcije komercijalnih televizijskih emitera i očuvanja raznovrsnosti elektronskih medija u Crnoj Gori, iz dijela prihoda od igara na sreću obezbjeđuju se sredstva u visini i na način koji se

utvrđuje posebnim zakonom koji reguliše djelatnost igara na sreću. Sredstva iz stava 1 ovog člana koristiće se za podsticanje proizvodnje programskih sadržaja komercijalnih televizijskih emitera koji su od javnog interesa, a posebno su značajni za:

- pripadnike manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori,
- promociju prevencije i sprečavanja svih vidova diskriminacije,
- podsticanje i promociju društvene integracije osoba sa invaliditetom,
- podsticanje pružaoca AVM usluga da svoje usluge postepeno učine dostupnim osobama sa oštećenjem sluha ili vida,
- promociju zaštite prirode, okoline i ljudskog zdravlja,
- podsticanje kulture javnoga dijaloga,
- podsticanje kulturnog stvaralaštva,
- razvoj obrazovanja, nauke i umjetnosti,
- očuvanje crnogorskog nacionalnog i kulturnog identiteta,
- podsticanje i promociju ostvarivanja i zaštite ljudskih prava,
- podsticanje razvoja svijesti o rodnoj ravnopravnosti.

Informisanje manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori realizuje se kroz programe nacionalnog javnog servisa, programe lokalnih javnih servisa i programske sadržaje štampanih medija.

Od 2012-2016. godine Ministarstvo kulture je sufinansiralo deset projekata vezanih za Rome u štampanim i elektronskim medijima, po obavezama iz Dekade Roma 2005-2015 i Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana 2016-2020.

Ministarstvo kulture raspisuje godišnji konkurs za najbolji medijski istraživački prilog na temu "Socijalna integracija Roma u Crnoj Gori", a pravo učešća imaju štampani i elektronski mediji registrovani u Crnoj Gori.

Ministarstvo kulture po obavezama iz Strategije⁴⁵ sufinansira izradu audio-vizuelnih sadržaja u kojima se predstavljaju ključni problemi integracije romske populacije i dosadašnji napredak u toj oblasti (5.000 eura godišnje).

U okviru informisanja pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, putem štampanih medija u Crnoj Gori, najveći broj se izdaje na albanskom, hrvatskom, romskom i bosanskom jeziku. Štampani mediji se uglavnom finansiraju iz sredstava Fonda za manjine, izuzev nedjeljnika „Koha Javore“. Na osnovu člana 82 stav 1 tačka 3 Ustava Crne Gore i člana 3 stav 2 Zakona o medijima, Skupština Crne Gore je na sedmoj sjednici drugog redovnog (jesenjeg) zasjedanja, dana 27. decembra. 2014.godine donijela Odluku o izdavanju i finansiranju javnog glasila, nedeljnika na albanskom jeziku „Koha Javore“. Godišnji budžet nedeljnika „Koha Javore“ je 100.000 eura.

⁴⁵ Strategija za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2016-2020

Televizija Crne Gore i Radio Crne Gore, shodno zakonskim obavezama, kroz svoje programe emituju emisije posvećene afirmaciji manjinskih prava u Crnoj Gori.

Redakcija TVCG na albanskom jeziku priprema „Lajmet“, informativnu emisiju na albanskom jeziku koja se emituje radnim danima u 15 sati i 10 minuta. Lajmet traje oko 10 minuta. Tokom godine se emituje 259 emisija. U okviru Redakcije na albanskom priprema se i „Mozaiku“, emisija mozaičnog tipa na albanskom jeziku. Emituje se svake subote u 14 sati i 10 minuta. Emisija traje 45 minuta. Emituje se i u okviru satelitskog programa. Godišnje se emituje 50 emisija. U okviru Redakcije na romskom jeziku priprema se emisija „Savore“ koja se emituje svake druge nedjelje u 18 sati. Emisija traje 30 minuta i emituje se od prošle godine jedna a od nove godine idu dvije emisije mjesečno. One se repriziraju dva puta nedjeljno i emituju u okviru satelitskog programa. Za ovu godinu planirane su 24 emisije. U okviru Redakcije na jezicima ostalih manjinskih naroda priprema se emisija „Mostovi“ posvećena tradiciji, istoriji i kulturi svih manjinskih naroda u Crnoj Gori. Emisija se emituje nedjeljom u terminu 13 sati i 30 minuta i traje 30 minuta. Godišnje se proizvede 47 emisija koje idu reprizno na drugom kanalu utorkom i subotom, kao i na satelitu dva puta nedjeljno.

Na Radiju Crne Gore, redakcija na albanskom jeziku realizuje tri žanrovski različite i raznovrsne emisije: u jutarnjem programu emisiju Vijesti šest puta nedjeljno od 7.45h u trajanju od 5 do 10 minuta; zatim emisiju Dnevnik na albanskom radnim danima od 17.30 do 18.00 sati i muzičko informativnu emisiju „Na kraju nedjelje“ koja se emituje subotom poslijepodne. Od juna 2015. godine ta emisija je sa 30 produžena na 55 minuta.

Tokom godine, zbog planiranih odmora, vijesti u jutarnjem programu emituju se 220 dana, ostale emisije se realizuju po godišnjem planu. Krajem maja 2015. godine svečanom akademijom je obilježen jubilej –50 godina programa na albanskom jeziku.

Programski sadržaji na jezicima drugih manjinskih naroda u Crnoj Gori apsolvirani su svakodnevno, po aktuelnosti događaja, u svim segmentima i emisijama RCG, prije svega zahvaljujući činjenici da Radio CG ima dopisnike u Rožajama, Beranama, Nikšiću, Tivtu, Ulcinju, uključujući i Podgoricu.

Ukupna minutaža realizovanih emisija:

Radio „Crne Gore“

U periodu od 2012. do 2017. godine radio „Crne Gore“ je emitovao sljedeće emisije na albanskom jeziku.

Lajmet (Vijesti): informativni emisija

Dinamika emitovanja: svakodnevno

Termin emitovanja: 5 dana u nedelji u 8,05 h

Minutaža: 5'

Ukupna broj realizovanih emisija:

2012–262emisija, u 2013– 261emisija, 2014– 259emisija, 2015-260emisija, 2016– 261emisija i 2017-87emisija.

Informativna emisija o najvažnijim dnevnim zbivanjima u Crnoj Gori i inostranstvu.

Ditari (Dnevnik):

Žanr: informativni emisija

Dinamika emitovanja: 5 dana u nedjelji

Termin emitovanja: radnim danima u 17,30 h

Minutaža: 30'

Ukupan broj realizovanih emisija: 2012-260emisija, 2013-261emisija, 2014-259emisija, 2015-260emisija, 2016-261emisija i 2017-87emisija.

Emisiju čine informacije i izvještaji o dnevnim, domaćim i inostranim aktuelnostima, u prvom redu aktuelnosti od značaja za Albance u Crnoj Gori.

Ne fund te javes (Na kraju nedjelje):

Žanr: Kulturno informativna i muzička emisija

Dinamika emitovanja: jednom nedjeljno

Minutaža: 30'

Ukupan broj realizovanih emisija: 2012-49emisija, 2013-51emisija, 2014-50emisija, 2015-52emisija, 2016- 51emisija.

Informativno-muzička emisija posvećena tradiciji, kulturi, obrazovanju, poljoprivredi, turizmu i drugim aktuelnim temama za albansko stanovništvo u Crnoj Gori. Emisije predstavljaju sopstvenu produkciju i razmjenu programa.

Od 13. jula 2011. redakcija na albanskom jeziku priprema i vijesti dana za Web stranicu RTCG na internetu.

Radio emisije o životu, kulturi, običajima, tradiciji idr. ostalih manjinskih zajednica su realizovane u sklopu redovnih emisija radija „Crne Gore“.

Televizija „Crne Gore“

Program za manjine TVCG proizvodi sledeće emisije:

Emisiju Lajmet i Mozaiku na Albanskom jeziku

Emisiju Savore na Romskom jeziku i

Emisiju Mostovi na Crnogorskom.

LAJMET (Vijesti na albanskom jeziku)

Informativna emisija

Trajanje: 10 min

U 2012. godine realizovano je 260, 2013-259emisija, 2014-261emisija, 2015-262emisija, 2016-258emisija i 2017-89emisija.

MOZAIKU

Kulturno informativna i muzicka emisija

Emituje se jednom nedjeljno u trajanju od 45 min

U 2012 je realizovano 48 emisija 2013-47emisija, 2014-46emisija, 2015-47emisija, 2016-45emisija i 2017-18emisija.

SAVORE

Emisija na Romskom jeziku

Emituje se svake druge nedjelje u trajanju od 30 min

U 2012 je realizovano 25 emisija, 2013-24emisija, 2014-25emisija, 2015-24emisija, 2016-23emisija i 2017-8emisija.

MOSTOVI

Emisija o manjinama na službenom jeziku

Emituje se svake nedelje u trajanju od 30 min.

U 2012 je realizovano 50 emisija, 2013-52emisija, 2014-51emisija, 2015-50emisija, 2016-52emisija i 2017-18emisija.

Radio Kotor – lokalni javni emiter - je tokom 2014. godine u svojim informativnim i tematskim emisijama, ispratio sve aktuelne događaje koji se odnose na kulturu, tradiciju i istoriju življenja hrvatske manjine napodručju Boke Kotorske i opštine Kotor, ali i putem elektronske publikacije New Portal Radio Kotor.

Radio Tivat– lokalni javni emiter - jednom mjesečno emituje emisiju "Dromkoilo - Tragduše" naromskom icrnogorskomjeziku. Autor emisije je romski novinar iz Podgorice. U 2014.godini je emitovano 12 emisija, u 2015.godini 12 emisija i u 2016. je emitovano šest emisija. Emisije se emituju svake treće nedelje. Radio Tivat u saradnji sa NVO"Demokratski romski centar" iz Podgorice emituje emisiju na crnogorskom i romskom jeziku "Trag duše". Od 2012. do 2016. godine emisija je realizovana jednom mjesečno., nedeljom. Od 2017. godine emisija se realizuje dva puta sedmično. Emisija traje 35-40 minuta.

Radio Gusinje - je počeo sa radom 25.12.2005.godine. Od samog početka rada postoji i program na Albanskom jeziku.Program na Albanskom jeziku se emituje svakog dana po dva sata.U okviru tog vremena emituju se emisije informativnog,sportskog,kulturnog i muzičkog karaktera.

Radio Bar - od 1982. godine emituje emisiju na albanskom jeziku. U početku, emisija je emitovana jednom nedjeljno, da bi od 1996. godine počela da se emituje svakog radnog dana. Riječ je o 45-minutnoj emisiji, koja je na programu radnim danom od 18 do 18:45. Sadrži informacije i teme od značaja za ljude sa područja opštine Bar i Crne Gore koji govore tim jezikom. Pored informacija, izvještaja i reportaža, emisiju karakteriše kvalitetna muzika, što je čini veoma slušanom ne samo u Baru, nego i u Ulcinju, Podgorici i Malesiji.

Emisija na albanskom jeziku emituje se godinama u ustaljenom terminu, a njen rad prati Komisija koju je imenovao Savjet Radio Bara.

Radio Elita - je nezavisni radio koji program emituje od 2002 godine na albanskom jeziku. Tokom 24 časa programa, emituje emisije o mladima, sportu, kulturi, istoriji, muzici, NVO, očuvanju okoline itd. Ima odličnu saradnju sa drugim radio stanicama u regionu. Dobitnik je specialne zahvalnice na festivalu Radija Jugoistočne Evrope u Neumu za 2005 i 2006 godinu.

TV Teuta - RTV MIR&TEUTA osnovana je 1998. godine i prvi je dvojezični medij u Crnoj Gori koji albansku nacionalnu zajednicu i ostale građane na prigraničnom području, na objektivnan i profesionaln način informiše o svim značajnijim zbivanjima u zemlji i svijetu. Program se emituje 80% na albanskom jeziku i 20% na crnogorskom jeziku. Od glavnog značaja njihovog programa je zaštita nacionalne i jezičke specifičnosti albanske nacionalne zajednice, čime se građanima omogućava informisanje na maternjem jeziku. Takođe, TV Teuta svojim programom čuva i štiti kulturu i posebnosti svih područja gdje živi albansko stanovništvo, što je izuzetno značajno i štiti specifičnost i tradiciju koja je vrlo izražena. TV Teuta je član odbora za Samoregulaciju medija u Crnoj Gori, kojeg zastupa vlasnik televizije. TV Teuta je takođe članica odnosno jedan od osnivača UNEM-a, Udruženja nezavisnih elektronskih medija Crne Gore i Instituta za medije Crne Gore. TV Teuta je do sada realizovala veliki broj projekata od kojih su najznačajniji dokumentarna serija „Krvna osveta“, dokumentarni film „Arbanasi u Zadru“, ciklus emisija „Polita i mediji“, ciklus emisija „Ne zatvarj oči-droga je tu“, dokumentarni film „Raj na zemlji“, ciklus emisija „Koliko se poznajemo“, ciklus emisija „Igra i znanje“, kao i dva projekta finansirana od Fonda za zastitu i razvoj manjina, ciklus emisija „Naš Ulcinj“ i „Problemi u obrazovanju-Problem ne arsim“. TV Teuta je u svojim aktivnostima bila partner i saradnik mnogim vladinim i nevladinim organizacijama i institucijama, a važno je spomenuti da je TV Teuta konstantan pokrovitelj brojnih događaja u Ulcinju i okolini kao medijski sponzor.

Glas Plava - Radio Glas Plava je počeo sa radom 1998 godine, a program na albanskom jeziku emituje: ponedjeljak 13-15 h, srijeda 13-15 h i petak od 13 do 15 h. Emisije su različitog karaktera: istorijske, zabavne, emisije o očuvanju kulture manjinskih naroda.

Radio Ulcinj - je počeo sa radom u julu 1987. godine i od tada neprekidno emituje program na FM frekvencijama 91.3 i 102,6 mgh. Program se emituje dvojezično: na albanskom i na crnogorskom jeziku. Program je dvanaestočasovni, ali se u međuvremenu emituje muzika, tako da se program ne prekida, pa se može reći da je cjelodnevni (24 časa). Trenutno u Radio Ulcinju radi 10 zaposlenih. Po programskoj orijentaciji i programskoj šemi, Radio Ulcinj ima obavezu da građane objektivno i pravovremeno informiše o svim zbivanjima (politika, kultura, sport, mladi, manjinske grupe, gradska hronika...) na teritoriji Opštine Ulcinj.

Radio DUX - je jedini elektronski medij na hrvatskome jeziku u Crnoj Gori. Radio Dux je osnovala hrvatska nacionalna zajednica za potrebe očuvanje hrvatskoga jezika i kulture, kao identitetske odrednice hrvatskoga naroda u Boki Kotorskoj i Crnoj Gori.

TV BOIN - je osnovana 2001. godine. Misija i ciljevi televizije su informisanje građana albanske populacije u Crnoj Gori o svim sferama društveno-političkog života u Crnoj Gori. Televizija Boin emitovanje programa počinje u 9 sati sa jutarnjim programom nastavljajući raznim edukativnim i informativnim programima do ponoći. TV Boin je medij koji svoj kompletan program emituje na albanskom jeziku, tako da jedominantno orijentisan ka gledalistu albanskog jezika.

Romski Radio - je osnovan 2011. godine, na inicijativu Romskog Savjeta i uz pomoć Ministarstva za ljudska i manjinska prava. Sada egzistira projektno i uz minimalno učešće daje velike rezultate. Prošle godine je pokrenut jedan od većih serijala, Antropološki prikaz, serijal o Romima koji je u 28 emisija na romsko-crnogorskom dao niz viđenja od kulturnog, istorijskog i aspekata dolaska Roma na ove prostore. U sklopu dnevne šeme emituju se vijesti takođe dvojezično. Ovo je jedan od najbitnijih izvora informacija koji pruža servis na romskom jeziku.

Časopis ALAV- je prvi časopis koji je izdat na romskom jeziku, odnosno dvojezično u Crnoj Gori. Genaralna zamisao jeste da se svijet kulture i pozitivne tradicije očuva kroz niz članaka koje bi pisali upravo pripadnici ove populacije. Izlazi jednom godišnje i obuhvata niz aktuelnosti i kroz zanimljiv sadržaj pozitivnim primjerima održava pažnju na bitne činjenice za očuvanje i razvoj kulture i jezika i tradicije. Redakciju čine svi novinari iz romske populacije.

NVO Hrvatsko Građansko Društvo Crne Gore iz Kotora od 2003. godine izdaje časopis *Hrvatski Glasnik*, koji izlazi mjesečno u tiražu od 800 primjeraka. Do sada je štampano 135 brojeva. Časopis se finansira jednim dijelom kroz projekte kod Fonda za ostvarivanje ljudskih i manjinskih prava, a drugim, većim dijelom, prodajom i donacijama.

Hrvatskim Glasnikom se obrađuje način življenja, običaji i kultura građana Boke Kotorskei ostalih područja u Crnoj Gori na kojima žive hrvati. Kvalitet ovog lista je u tome što nije politički obojen, što objektivno prezentuje aktuelna događanja iz kulture, prosvjete, sporta i prati značajne događaje u Crnoj Gori i Hrvatskoj. U njemu se promovise bogato kulturno nasljeđe i prezentuju kulturno-istorijske posebnosti hrvata u Crnoj Gori. Članci i prilozi su originalni, napisani od strane saradnika, dopisnika iz Boke Kotorske, Crne Gore i okruženja. Tekstovi se lektorišu na književni hrvatski jezik, u cilju očuvanja jezičkog identiteta, a jedan broj serijala je pisan na lokalnom, bokeljskom dijalektu.

Radio Herceg Novi je od 2012. do 2015. godine emitovao emisiju "Krló Romengo" u kojoj je prezentovan život Roma u Herceg Novom, njihova kultura, obrazovanje, zdravstvo. Tim

emisijama na edukativan način su uljučivana romska djeca u obrazovni sistem. Od 2016. godine radio Herceg Novi emituje emisiju "Romano them"- "Svijet Roma".

Član 10.

U Crnoj Gori, službeni jezik je crnogorski, a jezici u službenoj upotrebi su srpski, bosanski, hrvatski i albanski. Službena upotreba jezika posebno podrazumijeva korišćenje jezika u upravnom i sudskom postupku i u vođenju upravnog i sudskog postupka, kod izdavanja javnih isprava i vođenja službenih evidencija, na glasačkom listiću i drugom izbornom materijalu i u radu predstavničkih tijela.

Zakonom o manjinskim pravima i slobodama dato je i pravo na upotrebu svog jezika i pisma. Posljednjim izmjenama i dopunama *Zakona o manjinskim pravima i slobodama* preciznije se definišu određeni pojmovi, pa se tako „značajan dio” zamjenjuju se riječima: „najmanje 5%”, dakle u jedinicama lokalne samouprave u kojima pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica čine većinu ili 5 % stanovništva, prema rezultatima dva poslednja uzastopna popisa, u službenoj upotrebi je i jezik tih manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

U jedinicama lokalne samouprave u kojima većinu ili najmanje 5% stanovništva čine manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice, takođe lokalna samouprava je dužna da, u okviru plana i programa za djelotvorno učešće lokalnog stanovništva u vršenju javnih poslova ili donošenjem posebnog plana i programa, preko savjeta odnosnih manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, obezbijedi uslove za učešće manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u donošenju programa razvoja opštine, prostornih i urbanističkih planova, budžeta i opštih akata kojima se utvrđuju prava i obaveze građana i uredi način i postupak učešća manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u vršenju javnih poslova i da odredi organ koji sprovodi javnu raspravu po tim i drugim aktima.

Statutima i poslovnica o radu Glavnog grada Podgorice, Gradske opštine Tuzi, opštine Ulcinj i opštine Plav definisana je upotreba jezika i pisma.

Shodno Poslovniku Skupštine Crne Gore, poslanik čiji jezik nije službeni jezik u Crnoj Gori ima pravo da na sjednici Skupštine govori na svom jeziku, s tim što je dužan da, ukoliko želi da koristi to pravo, o tome blagovremeno obavijesti generalnog sekretara Skupštine, kako bi se obezbijedio prevod na službeni jezik.

Pravo na upotrebu jezika koji razumije lice u sudskom postupku, propisano je i procesnim zakonima Crne Gore. Pravo pripadnika manjine da bude obavješten o razlozima hapšenja i o

prirodi i razlozima optužbe protiv njega, kao i da se brani u tom postupku, na jeziku koji razumije, bliže je definisano kroz odredbe Zakonika o krivičnom postupku.

Članom 7 Zakonika crnogorski jezik je određen kao službeni jezik u krivičnom postupku. U sudu na čijem području značajan dio stanovništva čine pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, u službenoj upotrebi u krivičnom postupku je i njihov jezik, u skladu sa zakonom.

Članom 8 Zakonika definiše se pravo na upotrebu jezika i pisma u krivičnom postupku, na način da Stranke, svjedoci i druga lica koja učestvuju u postupku imaju pravo da u postupku upotrebljavaju svoj jezik ili jezik koji razumiju. Ako se postupak ne vodi na jeziku nekog od tih lica, obezbijediće se prevođenje iskaza, isprava i drugog pisanog dokaznog materijala. O pravu na prevođenje poučiće se lice, koje se može odreći tog prava ako zna jezik na kojem se vodi postupak. Prevođenje se povjerava tumaču.

U okviru postupka u skladu sa članom 9 Zakonika propisano je da se tužbe, žalbe i drugi podnesci upućuju sudu na crnogorskom jeziku. Lice lišeno slobode ima pravo da upućuje sudu podneske na svom jeziku ili na jeziku koji razumije. Pozive, odluke i druga pismena upućuje sud na crnogorskom jeziku. Ako je u sudu u službenoj upotrebi i jezik manjine, sud će na tom jeziku dostavljati sudska pismena licima koja su pripadnici te manjine, a koja su se u postupku služila tim jezikom. Ta lica mogu zahtijevati da im se pismena dostavljaju na crnogorskom jeziku.

Okrivljenom koji je u pritvoru, na izdržavanju kazne ili u zdravstvenoj ustanovi u kojoj se izvršava mjera bezbjednosti, dostaviće se i prevod pismena na jeziku kojim se služi u postupku.

*Zakon o parničnom postupku*⁴⁶ članom 7 definiše da se postupak vodi na jeziku u službenoj upotrebi, što znači pod istim uslovima kao i u Zakoniku o krivičnom postupku, kada su u pitanju pripadnici nacionalnih manjina. S druge strane, stranke ili drugi učesnici u postupku koji ne razumiju ili ne govore jezik koji je u službenoj upotrebi u sudu, imaju pravo da se služe svojim jezikom ili jezikom koji razumiju, bilo kada su neposredno u sudu, bilo kada se sudu obraćaju podnescima. Sud je u skladu sa članom 99 Zakona dužan da, ukoliko se postupak ne vodi na jeziku stranke, odnosno drugih učesnika u postupku, na njihov zahtjev, obezbijediti prevođenje na njihov jezik ili jezik koji razumiju, svih podnesaka i pismenih dokaza, kao i onoga što se na ročištu iznosi. U stavu 3 istog člana navedena je obaveza o pravnoj pouci o pravu da usmeni postupak pred sudom prate na svom jeziku posredstvom tumača. U zapisniku se vrši zabilježba date pouke. Prevođenje obavlja tumač.

⁴⁶Službeni list Republike Crne Gore", br. 022/04 od 02.04.2004, 028/05 od 05.05.2005, 076/06 od 12.12.2006, Službeni list Crne Gore", br. 073/10 od 10.12.2010, 047/15 od 18.08.2015, 048/15 od 21.08.2015

Kao strana ugovornica Crna Gora se obavezala na poštovanje Ustava i Zakona u pogledu zaštite prava manjina, kako pojedinačno tako i u zajednici sa drugima. Shodno svojoj ugovorenoj obavezi Crna Gora je donošenjem i unapređenjem postojećih Zakona stvorila uslove za realizaciju obaveza utvrđenih okvirnom konvencijom.

Zakonom o parničnom i krivičnom postupku Crne Gore, nacionalnim manjinama kao strankama u sudskom postupku koje ne govore jezik koji je u službenoj upotrebi omogućeno je da se služe svojim jezikom ili jezikom koji razumiju usmeno posredstvom tumača, zatim da mogu sudu dostavljati i primati pismena, na jeziku nacionalnih manjina koji nije u službenoj upotrebi.

Troškovi prevođenja na jezik nacionalnih manjina koji nastaju primjenom odredaba ustava i zakona o pravima nacionalnih manjina, padaju na teret sredstava suda.

Manjinski narodi i druge manjinska nacionalne zajednice ostvaruju pravo i na besplatnu pravnu pomoć u skladu sa *Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći*, kojim je propisano da građani to pravo ostvaruju, kao i lica koja traže azil, bez obzira na posebnost i lično svojstvo.

U odnosu na pravni status raseljenih i interno raseljenih lica Zakon o vanparničnom postupku omogućava da dijete rođeno van zdravstvene ustanove, može se upisati u matični registar rođenih naknadno, u skladu sa Zakonom koji uređuje vođenje matičnih knjiga.

Jedan vid učešća manjina u javnom životu, prema međunarodnim standardima predstavlja lokalna samouprava.

Zakonom o lokalnoj samoupravi („Službeni list RCG“, br. 42/03, 28/04, 75/05 i 13/06 i „Službeni list CG“, br. 88/09, 3/10, 73/10 i 38/12, 10/14) propisano je da u vršenju svojih poslova organi lokalne samouprave dužni su da obezbijede jednaku zaštitu prava i na zakonu zasnovanih pravnih interesa lokalnog stanovništva i pravnih lica i da opština obezbjeđuje uslove za zaštitu i unapređenje i manjinskih prava, u skladu sa Ustavom, međunarodnim pravnim aktima i posebnim zakonima (član 10), a da se *Zakonom o Glavnom gradu* radi efikasnijeg obavljanja poslova iz nadležnosti Glavnog grada obrazuju gradske opštine Golubovci i Tuzi. Većinski dio stanovništva Gradske opštine Tuzi čini albansko stanovništvo. U opštinama u kojima albanska populacija čini većinski ili značajni dio stanovništva jedinice lokalne samouprave svojim odlukama konkretizuju definisana prava manjina, koja se odnose na to da nazivi naseljenih mjesta, ulica i opština se ispisuju na albanskom jeziku. Osim navedenog u sredinama u kojima albanci čine većinski dio stanovništva imaju pravo na upotrebe nacionalnih simbola.

Za razliku od drugih manjinskih naroda i manjinskih nacionalnih zajednica, koji su uključeni u savremene tokove crnogorskog društva, Romi i Egipćani su najugroženija i najmarginalizovanija manjinska nacionalna zajednica u Crnoj Gori. U cilju afirmacije i unapređenja prava ove

zajednice, jedinice lokalne samouprave (Glavni grad-Podgorica, Berane, Bijelo Polje, Nikšić, Tivat) donijele su svoje akcione planove koja sadrže niz sistemskih mjera i aktivnosti koje je potrebno implementirati kako bi se postigla integracija Roma i Egipćana u oblastima pravnog, političkog, ekonomsko-socijalnog i kulturno-informativnog života, nosioce, rokove i potrebna sredstva kao i set instrumenata za praćenje i procjenu uticaja preduzetih mjera. Realizacija akcionih planova ima za cilj da doprinese poboljšanju kvaliteta uslova života Roma i Egipćana i da podstakne njihovu integraciju u lokalnu zajednicu. Opštine preduzimaju značajne aktivnosti na planu integracije i unapređenja kvaliteta života Roma i Egipćana kroz rješavanje stambenih potreba ove zajednice, organizovanje edukativnih i motivacionih radionica za RE roditelje na temu značaja i prednosti obrazovanja, zapošljavanje RE u organima lokalne uprave ili u javnim ustanovama čiji je osnivač opština, poboljšanju njihovog materijalnog položaja, uglavnom kroz programe jednokratne pomoći. Ministarstvo unutrašnjih poslova u saradnji sa Zajednicom opština Crne Gore i drugim ministarstvima dodjeljuje nagrade za najbolje prakse u određenim tematskim oblastima i do sada je Opština Berane nagrađena za praksu „Unapređenje integracije Roma i Egipćana u Opštini Berane“ i to u 2013. godini.

Statut Glavnog grada Podgorica u dijelu III - upotreba jezika i pisma propisuje: U Skupštini Glavnog grada i skupštini gradske opštine, pored upotrebe službenog jezika, odborniku pripadniku manjine, obezbijediće se i upotreba svog jezika, u skladu sa Zakonom (Član 15).

Organi uprave Glavnog grada su dužni da pripadniku manjine obezbijede korišćenje i svog jezika i pisma u upravnom postupku, kod izdavanja javnih isprava i vođenja službene evidencije, u skladu sa zakonom.

U Gradskoj opštini Tuzi u službenoj upotrebi je i albanski jezik (Član 16).

U opštini Tuzi, svakoj stranci, odnosno zainteresovanom licu je omogućeno podnošenje podneska opštini na albanskom jeziku, kao i davanje odgovora na istom. Pravni osnov za to je sadržan u članu 9 i članu 10 Statutarne odluke Gradske opštine Tuzi ("Službeni list RCG-opštinski propisi", broj 50/06, "Službeni list Crne Gore –državni propisi", broj 08/07, "Službeni list Crne Gore - opštinski propisi", broj 07/12) kojim je propisano da je u organima lokalne uprave Gradske opštine Tuzi u službenoj upotrebi i albanski jezik, te da su organi Gradske opštine dužni da obezbijede korišćenje i albanskog jezika i pisma u upravnom postupku, kod izdavanja javnih isprava i vođenja službene evidencije, u skladu sa Zakonom.

Albanski jezik se koristi u pružanju usluga u lokalnoj samoupravi.

Primjeri dvojezičnih obrazaca su: zahtjev za jednokratnu novčanu pomoć, zahtjev za postavljanje privremenih objekata, zahtjev za izdavanje uvjerenja, zahtjev za ostvarivanje subvencije iz oblasti poljoprivrede i dr.

Odluke koje donosi Skupština opštine se štampaju i objavljuju i na albanskom jeziku.

U opštini Ulcinj, svakoj strancije omogućeno podnošenje podnesaka organu/javnoj službi opštine na albanskom jeziku i davanje odgovora na istom.

Pravni osnov za to je sadržan u Ustavu Crne Gore, Zakonu o opštem upravnom postupku, Zakonu o manjinskim pravima i slobodama, Statutu opštine Ulcinj.

Albanski jezik se koristi u pružanju usluga u lokalnoj samoupravi.

U organima lokalne uprave opštine Ulcinj dostupni su dvojezični obrazci računi za usluge javnih preduzeća, obrasci za poresku prijavu, zahtjev, izvod iz matčne knjige vjenčanih i dr.

Odluke koje donosi Skupština opštine se štampaju i objavljuju i na albanskom jeziku.

U praksi, u većini slučajeva primjenjuje se pravo da se na području opštine gdje manjina čini značajni dio stanovništva, naziv jedinice lokalne samouprave, nazivi organa i javnih službi koje vrše javna ovlašćenja, poslovnih i drugih firmi ispisuju i na jeziku i pismu manjine, tj. u opštini Ulcinj na albanskom jeziku.

U praksi, u potpunosti se primjenjuje pravo da se na području opštine Ulcinj, u kojoj albanska manjina čini značajni dio stanovništva, označavanje naziva naselja, trgova i ulica i toponima ispisuje i na albanskom jeziku.

Prema informacijama iz opštine Ulcinj, izvjesnih propusta ima pri vođenju upravnog postupka i rješavanja u upravnim stvarima, u kojim slučajevima stranka (koja je pripadnik manjine) ponekad je dužna da "uči" službeni jezik, iako je članom 15 Zakona o opštem upravnom postupku, drukčije predviđeno.

Zvanična web stranica opštine Ulcinj je dostupna na albanskom, crnogorskom i engleskom jeziku.⁴⁷

U opštini Plav, Statut opštine propisuje: „U opštini Plav, pored upotrebe službenog jezika i pisma u službenoj upotrebi su i bosanski, albanski i srpski jezik i pismo“.

U Skupštini opštine, odborniku, pripadniku manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice obezbjeđuje se i upotreba svog jezika i pisma u skladu sa Zakonom (Član 7).

U organima lokalne uprave u opštini Plav, u službenoj upotrebi su i bosanski, albanski i srpski jezik i pismo.

Organi lokalne uprave i javnih ustanova i preduzeća čiji je osnivač Opština, su obavezni da obezbijede korišćenje Bosanskog, Albanskog i Srpskog jezika i pisma u upravnom postupku, kod izdavanja javnih isprava i vođenja službene evidencije, svih akata vezanih za izbornu pravo, izražavanje, čuvanje, njegovanje i razvijanje i javno ispoljavanje nacionalne, etničke, kulturne i vjerske posebnosti u skladu sa Zakonom.

Naziv opštine, naziv naseljenih mjesta, trgova, ulica, javnih institucija i toponima mjesta ispisuju se i na Bosanskom, Albanskom i Srpskom jeziku i pismu (član 8).

⁴⁷ <http://www.opstinaulcinj.com/homepage>

Nacrti akata daju se na javnu raspravu na službenom jeziku, na Bosanskom i Albanskom jeziku i pismu.

Rasprava o aktima iz prethodnog stava vodi se i na bosanskom i albanskom jeziku i pismu (član 9).

Opšti akti koje donose organi opštine pišu se i objavljuju na službenom i Albanskom jeziku.

Pečat opštine je okruglog oblika prečnika 32 mm, sa tekstom koji je ispisan na službenom i Albanskom jeziku i pismu: Crna Gora, Opština Plav, Plav.

Zvanična web stranica opštine Plav je takođe dostupna na albanskom, crnogorskom i engleskom jeziku, kao i na ćiriličnom pismu (član 10).

U Opštini *Bar*, svakoj strancije omogućeno podnošenje podnesaka organu/javnoj službi opštine na albanskom jeziku i davanje odgovora na istom u Ostrosu i Šestanima koji predstavljaju ruralni dio Opštine Bar, u kojima cjelokupno stanovništvo čini albanska manjina.

Albanski jezik se koristi u pružanju usluga u lokalnoj samoupravi, i izvod iz matične knjige vjenčanih je dvojezičan.

Pravni osnov za to se nalazi u Ustavu i Zakonu o ljudskim i manjinskim pravima.

Odborniku Skupštine opštine Bar je dozvoljeno da se Skupštini i javnosti obrati na svom maternjem jeziku, a Skupština ima obavezu pružanja prevođenja ako učesnik to zatraži.

Opština Bar preduzima aktivnosti u cilju zaštite albanskog, hrvatskog i bosanskog jezika i kulture kroz organizovanje svakodnevnih radio emisija kao što je žurnal na albanskom jeziku, a povremeno i učešće hrvatskih i bosanskih ličnosti iz javnog i kulturnog života.

U Opštini *Rožaje* do sada nije bilo zahtjeva od strane stranaka za pružanje usluga na albanskom niti romskom jeziku ali da postoji određen broj službenika u lokalnoj samoupravi koji znaju da govore i pišu albanski jezik, pa bi mogli udovoljiti takvim zahtjevima, ukoliko bi ih bilo.

Pravni osnov predviđen je najvišim pravnim aktom Ustavom Crne Gore, kojim je članom 13 predviđeno da se u Crnoj Gori, pored crnogorskog u službenoj upotrebi i albanski, srpski bosanski i hrvatski jezik.

U Opštini Rožaje nema dvojezičnih obrazaca.

Odluke koje donosi SO⁴⁸-e Rožaje do sada nijesu štampane i objavljujane na albanskom jeziku.

U opštini *Kotor*, hrvatska manjina čini značajni dio stanovništva, te lokalna samouprava uglavnom saraduje sa nevladinim organizacijama koje promoviraju hrvatski jezik i kulturu, kao što je NVO „Hrvatsko građansko društvo“, sa kojima je opština u toku prethodne godine realizovala projekat „Očuvanje jezika hrvatske nacionalne manjine „Časopis Hrvatski glasnik“. Projekat je finansiran od strane Savjeta Evrope, kroz program Promocija ljudskih prava i zaštita manjina u jugoistočnoj Evropi, a u Kotoru je održano ukupno 5 promocija navedenog projekta.

⁴⁸ Skupština Opštine

Osim toga Opština Kotor putem Konkursa za NVO je u više navrata finansirala projekte navedenog društva, a posljednji projekat koji je na ovaj način finansiran je „Djeca za jubilej“. Projekat je odobren na osnovu prioritete oblasti Kreiranje mogućnosti mladima da sami stvaraju kulturne sadržaje (organizuju književne ili poetske večeri, pokrenu časopis, sami naprave scenarije i da samobudu autori predstava, i sl.), sa akcentom na inovativni aspekt projekata (a što je predviđeno Programom razvoja kulture Opštine Kotor).

U opštini *Tivat* lokalna samouprava preduzima aktivnosti u cilju zaštite albanskog, hrvatskog i bosanskog jezika i kulture na sledeće načine:

Daje podršku NVO Galaxy koja za cilj ima osnaživanje muslimanske zajednice i očuvanje identiteta, jezika, kulture i običaja muslimanske zajednice u opštini Tivat (kroz odobravanje sredstva za projekte, pružanje logističke pomoći, ustupanje sale, prostora, i ostalih resursa, kroz aktivno prisustvo svim okruglim stolovima, tribinama i proslavama Bajramskih svečanosti).

Naziv „Mesdžid“ se nalazi na vidnom mjestu i obilježen je kako na crnogorskom tako i na maternjem jeziku muslimanske zajednice u Tivtu.

Hrvatskoj nacionalnoj manjini se daje podrška kroz različite vidove finansijske pomoći kroz ustupanje prostora, podršku manifestacijama, sufinansiranje programa na lokalnom radiju.

- Pojedini udžbenici, bojanke, kalendari, glasila i ostala literatura na hrvatskom jeziku su takođe predmet sufinansiranja lokalne samouprave;
- Logistička pomoć i prisustvovanje kao i medijska prezentacija svih vidova kulturnih manifestacija;
- Nazivi prostora u kojima djeluju kako nevladine organizacije, društva i prostori biblioteka tako i nacionalna Vijeća su na hrvatskom jeziku.

Kada je albanski jezik u pitanju, otvorena je Kancelarija za Romsko Egipćanska pitanja, u OŠ „Drago Milović“, koja je finansirana iz projekta Savjeta Evrope i Evropske unije, a uz sufinansiranje opštine Tivat.

Obilježje Kancelarije je ispisano na jezicima: crnogorskom, albanskom, romskom i engleskom. Asistenti u nastavi kao i medijator govore ove jezike i oni za sada predstavljaju servis ne samo učenicima, pedagoškoj službi, nastavnom osoblju već i roditeljima koji dolaze kod njih.

Član 11.

U odnosu na član 11 Okvirne konvencije, pored Ustavnih normi kojima je manjinama omogućena slobodna upotreba jezika i pisma, Zakonom o ličnom imenu član 2 stav 3 propisano je da pripadnici nacionalnih i etničkih grupa lično ime mogu upisati na svom pismu. Takođe,

Zakonom o manjinskim pravima i slobodama (član 10) pripadnicima manjina omogućeno je pravo na slobodan izbor i korišćenje ličnog i porodičnog imena i imena svoje djece, kao i pravo na upisivanje tih imena u matične knjige i lična dokumenta na svom jeziku i pismu. Pored ovog prava koje je dato individuama, zakon je omogućio pravo na naziv i upisivanje naziva na jeziku i pismu manjine i manjinskim organizacijama, udruženjima, ustanovama, društvima.

*Zakon o ličnom imenu*⁴⁹ je donijet 29. jula 2008. godine i u članu 5, stav 2 jasno kaže da crnogorski državljanin lično ime može upisati u matične registre na jednom od jezika u službenoj upotrebi (srpski, bosanski, albanski i hrvatski).

Zakon o ličnom imenu uređuje određivanje, promjenu i upotrebu ličnog imena crnogorskog državljanina. Lično ime ili samo prezime ili samo ime može se promijeniti nakon promjene porodičnog ili ličnog statusa (usvojenje, utvrđivanje očinstva ili materinstva, sklapanje, razvoj ili poništenje braka) ili po zahtjevu crnogorskog državljanina. U članu 14 propisuje se da se lično ime ili samo prezime ili samo ime punoljetnog lica može promijeniti, na njegov zahtjev, a maloljetnog na zahtjev njegovog zakonskog zastupnika. O zahtjevu za promjenu ličnog imena odlučuje rješenjem organ državne uprave nadležan za unutrašnje poslove.

U članu 15 *Zakona o ličnom imenu* propisano je da se neće se dozvoliti licu koje je pravosnažno osuđeno za krivično djelo koje se goni po službenoj dužnosti, do izvršenja kazne ili dok traju pravne posljedice osude. U slučaju da lice protiv koga teče sudski postupak za krivično djelo koje se goni po službenoj dužnosti podnese zahtjev za promjenu ličnog imena ili samo prezimena ili samo imena, Ministarstvo je dužno da u roku od tri dana od dana donošenja rješenja o promjeni ličnog imena o tome obavijesti nadležni sud. Ministarstvo je dužno da u postupku odlučivanja po zahtjevu za promjenu ličnog imena po službenoj dužnosti pribavi podatke iz kaznene evidencije i podatke o sudskom postupku iz stava 2 ovog člana.

Zakon o ličnom imenu, u članu 16 propisuje da ako promjenu ličnog imena zahtijeva staralac maloljetnog lica, potrebno je odobrenje nadležnog organa starateljstva. Ako roditelji žive odvojeno, promjenu ličnog imena maloljetnog lica može zahtijevati roditelj kod koga to lice živi, odnosno kojem je to lice povjereno na čuvanje i vaspitanje, ako se sa tim saglasi drugi roditelj.

Ako u slučaju iz st. 1 i 3 ovog člana drugi roditelj ne da saglasnost za promjenu ličnog imena maloljetnog lica, organ starateljstva pruža pomoć roditeljima u postizanju sporazuma.

Ako se roditelji ne sporazumiju o novom ličnom imenu maloljetnog lica ni uz pomoć organa starateljstva, o promjeni ličnog imena odlučuje sud u vanparničnom postupku, na predlog jednog ili oba roditelja.

Uz predlog iz stava 5 ovog člana prilaže se dokaz nadležnog organa starateljstva da su roditelji pokušali da se sporazumiju o novom ličnom imenu maloljetnog lica uz učešće tog organa.

⁴⁹Službeni list Crne Gore", br. 047/08 od 07.08.2008, 040/11 od 08.08.2011, 055/16 od 17.08.2016

U postupku odlučivanja sud pribavlja mišljenje nadležnog organa starateljstva o interesima maloljetnog lica.

Zakon o ličnom imenu, u članu 17 propisuje, ako se mijenja lično ime maloljetnog lica koje je napunilo 10 godina, potrebna je njegova saglasnost, ukoliko je sposobno da izrazi svoje mišljenje.

Prezime koje se stiče prilikom zaključenja braka upisuje se na jeziku lica čije se prezime uzima ili pridružuje, pri čemu novo lično ime mora biti upisano na jednom pismu.

Shodno tome, član 22 *Zakona o ličnom imenu* propisuje da državljaninu Crne Gore, kome je lično ime upisano po ranijim propisima dozvolice se promjena ličnog imena bez obaveze plaćanja takse, ukoliko zahtjev za promjenu ličnog imena podnese u roku od pet godina od dana stupanja na snagu ovog zakona.

Zahtjev za promjenu ličnog imena podnosi se organizacionoj jedinici za upavne unutrašnje poslove Ministarstva unutrašnjih poslova uz dokaz o izvršenoj uplati takse u iznosu od 20,00 eura, osim ako je zahtjev podnešen po članu 22 *Zakona o ličnom imenu* kada će se dozvoliti promjena ličnog imena bez obaveze plaćanja takse.

*Zakonom o ličnoj karti*⁵⁰ propisano je da se obrazac lične karte štampa na crnogorskom i engleskom jeziku i popunjava se na crnogorskom jeziku.

Za građane koji u službenoj upotrebi koriste srpski, bosanski, albanski ili hrvatski jezik, sadržaj obrasca lične karte i podaci u istom unose se na tim jezicima, osim imena i prezimena koji se unose na jeziku i pismu podnosioca zahtjeva, ako on to zahtijeva. Ministarstvo je dužno da u svim organizacionim jedinicama u prostoriji u kojoj građanin podnosi zahtjev za izdavanje lične karte, na vidnom mjestu u okviru šalter službe istakne obavještenje o pravu građanina da mu ime i prezime u sadržaju obrasca lične karte bude unijeto na jeziku i pismu koje zahtijeva.

U periodu od 01.01.2012. godine, zaključno sa 31.12.2016. godine, za crnogorske državljanke koji u službenoj upotrebi koriste crnogorski, srpski, bosanski, albanski ili hrvatski jezik, podaci u ličnoj karti su unijeti i na jednom od tih jezika, a ime i prezime unijeto je samo na jeziku podnosioca zahtjeva, i to:

- srpski jezik – 7.011;
- bosanski jezik – 202;
- albanski jezik – 2.101;
- hrvatski jezik – 103.

⁵⁰Službeni list Crne Gore", br. 012/07 od 14.12.2007, 073/10 od 10.12.2010, 028/11 od 10.06.2011, 050/12 od 01.10.2012, 010/14 od 26.02.2014

*Zakonom o putnim ispravama*⁵¹ propisano je da se obrasci putnih isprava štampaju na crnogorskom jeziku, latiničnim pismom, kao i na engleskom i francuskom jeziku, a popunjavaju se na crnogorskom jeziku, latiničnim pismom.

Za pripadnike manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice prezime i ime u obrascu putne isprave, na zahtjev podnosioca, unosi se na jeziku i pismu manjine kojoj pripada, u skladu sa Ustavom, posebnim zakonom, ili međunarodnim ugovorima i standardima,

Na zahtjev podnosioca, prezime i ime unosi se i ćirilničnim pismom.

U gore navedenim slučajevima, Ministarstvo će po službenoj dužnosti, izvršiti unos ličnog imena podnosioca zahtjeva na jeziku i pismu koji je on naveo u zahtjevu i u matični registar rođenih.

U periodu od 01.01.2012. godine, zaključno sa 31.12.2016. godine, na zahtjev podnosioca zahtjeva, podaci o imenu i prezimenu unijeti su u pasoš na zahtjev podnosioca zahtjeva na jezicima u službenoj upotrebi, i to:

- srpski jezik –3.353;
- bosanski jezik – 231;
- albanski jezik – 1.953;
- hrvatski jezik –64.

Članom 3 *Zakona o matičnim registrima* („Sl. list CG“, br. 47/08, 41/10, 40/11) propisano je sljedeće:

Matični registri se vode, a izvodi i uvjerenja izdaju na crnogorskom jeziku. Lično ime pripadnika manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice upisuje se u matične registre na njegovom jeziku i pismu, u skladu sa zakonom. Lično ime stranca upisuje se na jeziku podnosioca zahtjeva latiničnim pismom. Lično ime u matičnim registrima može biti upisano samo na jednom jeziku i pismu. Izuzetno, prezime koje se stiče prilikom zaključenja braka upisuje se na jeziku lica čije se prezime uzima ili pridružuje, pri čemu novo lično ime mora biti upisano na jednom pismu. Podaci o mjestu, opštini i državi koji se odnose na pripadnika manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice upisuju se i na jeziku i pismu tog manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice, u skladu sa Zakonom.

Izvodi i uvjerenja iz matičnih registara za pripadnike manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice izdaju se i na jeziku i pismu tog manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice, u skladu sa Zakonom.

⁵¹Službeni list Crne Gore", br. 021/08 od 27.03.2008, 025/08 od 10.04.2008, 040/11 od 08.08.2011,039/13 od 07.08.2013, 054/16 od 15.08.2016

Radi implementacije ove norme, izvod iz matičnog registra rođenih, izvod iz matičnog registra umrlih i uvjerenje o crnogorskom državljanstvu izdaju se na zahtjev podnosioca zahtjeva, na sljedećim obrascima:

- crnogorski jezik – latiničnim pismom;
- srpski jezik – ćiriličnim pismom;
- bosanski jezik – latiničnim pismom (dvojezično⁵²);
- albanski jezik – albanskim pismom (dvojezično);
- hrvatski jezik - latiničnim pismom (dvojezično).

Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o manjinskim pravima i slobodama propisano je da u jedinicama lokalne samouprave u kojima pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica čine većinu ili 5 % stanovništva, prema rezultatima dva poslednja uzastopna popisa, u službenoj upotrebi je i jezik tih manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, imena organa koji vrše javna ovlašćenja, naziv jedinice lokalne samouprave, naziv naseljenih mjesta, trgova i ulica, ustanova, poslovnih i drugih firmi i toponima ispisuju se i na jeziku i pismu manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica(član 11).

Član 12.

Od reforme obrazovanja 2004. godine obrazovni sistem Crne Gore je jedinstven, što znači da mi kao država nemamo paralelne planove ni programe. Sistemski zakoni u oblasti obrazovanja u Crnoj Gori uvažili su koncept opšte ustavne garancije o obrazovanju manjina na nivou opštih ciljeva i principa obrazovanja i pojedinačnih odredbi. Suštinski, sistem je usmjeren na integraciju manjina uz očuvanje njihovog identiteta. Akcenat je na nastavnom planu i programu koji uključuje teme iz domena maternjeg jezika i književnosti, istorije, umjetnosti i kulture manjina i druge sadržaje koji promovišu međusobnu toleranciju i suživot. U nastavnim programima pored sadržaja uključenih u redovne predmetne programe, na raspolaganju je mogućnost da se 20% otvorenog sadržaja, koji se tiče afirmacije vrijednosti lokalne kulture, može koristiti i u smislu afirmacije specifičnosti manjina.

Na početku moramo istaći da albanska manjina gravitira u opštinama Ulcinj, Plav, Gusinje, Bar, Rožaje, Podgorica (Gradska opština Tuzi) u rasponu od najmanje 5% od ukupnog stanovništva do procenta koji čini većinu stanovništva.

⁵² Pod terminom «dvojezično» podrazumijeva se pisanje na crnogorskom jeziku latiničnim pismom, kao službenim jezikom, i pisanje na jednom od jezika u službenoj upotrebi.

Evropskom poveljom o regionalnim i manjinskim jezicima kojoj je Crna Gora pristupila 6. juna 2006.godine, obavezali smo se da implementiramo načela sadržana u ovom međunarodnom dokumentu, dok se Zakonom o ratifikaciji Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima, Crna Gora odredila da se ista odnosi na primjenu albanskog i romskog jezika. Izmjenama zakona u oblasti obrazovanja na maternjem jeziku iz 2011. godine, predmet koji se do tada zvao „maternji jezik“ preimenovan je u predmet pod nazivom „crnogorski, srpski, hrvatski i bosanski jezik“.

U novim, reformisanim kurikulumima od značaja za obrazovanje manjina (maternji jezik, istorija, umjetnost idr.), već su u značajnoj mjeri integrisani i sadržaji koji afirmišu istoriju i kulturu manjinskih naroda u Crnoj Gori. Mjere koje bi trebalo da obezbijede nastavu istorije i kulture su već realizovane u okviru novih programa za maternji jezik, istoriju i kulturu, koji se izučavaju u osnovnom i srednjem obrazovanju. Takođe u zadnje vrijeme su razmotreni svi programi nastave na albanskom jeziku, pripremljene su sugestije od strane eksperata institucije obrazovanja, Albanskog Nacionalnog Savjeta, i nastavnika određenih predmeta, kao što je istorija, albanski jezik, muzička i likovna kultura, i dr. Sigurni smo da ćemo imati konkretne rezultate po ovim pitanjima.

Predškolsko obrazovanje

Na teritoriji na kojoj žive pripadnici albanskog naroda, predškolsko vaspitanje i obrazovanje je organizovano u javnim predškolskim ustanovama u skladu sa zakonom. Predškolsko vaspitanje i obrazovanje na albanskom jeziku, dakle, ostvaruje se u ustanovama gdje za to postoji potreba, odnosno gdje su se roditelji izjasnili da žele da se predškolsko vaspitanje i obrazovanje realizuje na tom jeziku. Ovim nivom obrazovanja i vaspitanja 2016/2017. godini je obuhvaćeno 11 vaspitnih grupa u Podgorici – Tuzi, Gusinju, Plavu i Ulcinju. U ovim vaspitnim grupama, predškolsko vaspitanje i obrazovanje se realizuje po dvojezičnom principu (albanski i službeni jezik) po želji roditelja, a vaspitno-obrazovni rad realizuju vaspitači koji ispunjavaju uslove u pogledu školske spreme propisane zakonom i koji su studije završili na albanskom jeziku. U ovom trenutku postoji nastavni kadar za realizovanje predškolskog vaspitanja i obrazovanje na albanskom jeziku. Dvije godine Ministarstvo prosvjete u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava, Zavodom za školstvo i REF-om organizovao je kampanju za upis prvaka. Štampana je i brošura o upisu prvaka na albanskom, crnogoskom i romskom jeziku, kojom su precizirani koraci pri upisu, kako bi se roditelji informisali i olakšao im se upis djece u prvi razred.

Osnovno obrazovanje

Nastava i na albanskom jeziku za osnovno obrazovanje, organizovana je u sljedećim opštinama: Podgorica (Gradska opština Tuzi), Bar, Plav, Ulcinj, Rožaje. Nastava se izvodi u 12 osnovnih škola: JU OŠ „Đerđ Kastrioti Skenderbeg” Podgorica, JU OŠ “Džafer Nikočević” Plav, JU OŠ “Hajro Šahmanović” Gusinje, JU OŠ “29. Novembar” Podgorica, JU OŠ “Jedinstvo” Podgorica, JU OŠ “Mahmut Lekić” Podgorica, JU OŠ “Đerđ Kastrioti Skenderbeg” Bar, JU OŠ “Daciće” Rožaje, JU OŠ “Bedri Elezaga” Ulcinj, JU OŠ “Boško Strugar” Ulcinj, JU OŠ “Marko Nukulović” Ulcinj, JU OŠ “Maršal Tito” Ulcinj.

Takođe treba istaći da je određeni broj osnovnih škola koje pohađaju albanska djeca dvojezičan (crnogorski i albanski), a to su: JU OŠ “Džafer Nikočević” Plav, JU OŠ “Hajro Šahmanović” Gusinje, JU OŠ Mahmut Lekić” Podgorica, JU OŠ “Boško Strugar” Ulcinj, JU OŠ “Maršal Tito” Ulcinj. U ostalim osnovnim školama nastava se realizuje u cjelini na albanskom jeziku, a izučavaju se i službeni jezik i strani jezici.

Zavod za udžbenike i nastavna sredstva posebnu pažnju posvećuje uređivanju udžbenika na albanskom jeziku. Za osnovno obrazovanje u školskoj 2017/2018. godini obezbijedeni su kompleti udžbenika za nastavu na albanskom jeziku.

Saglasno odredbama člana 18 stav 2 Zakona o manjinskim pravima i slobodama, direktor škole sa nastavom na albanskom jeziku, pored uslova propisanih Opštim Zakonom o obrazovanju i vaspitanju, mora imati aktivno znanje albanskog jezika, odnosno aktivno znanje albanskog jezika i pisma. Ministarstvo prosvjete je pri izboru direktora u svim školama u kojima se nastava izvodi na albanskom jeziku u obavezi da traži mišljenje Albanskog nacionalnog savjeta Crne Gore, saglasno članu 18 Zakona o manjinskim pravima i slobodama. Reformom obrazovanja u osnovne škole je uvedena i fakultativna nastava. U manjinskim sredinama, pogotovu gdje gravitira albanska manjina, u dvojezičnim školama fakultativna nastava se realizuje uredno, odnosno djeca koja pohađaju nastavu na crnogorskom jeziku imaju mogućnosti na nauče i albanski, kao fakultativni predmet. Što se tiče osnovnog obrazovanja, veoma je važno istaći da od školske 2015/2016. godine, albanska djeca u drugom razredu imaju mogućnost da koriste Bukvar, kao nastavno sredstvo za učenje albanskog jezika i pisma. Isti Bukvar je u upotrebi u Albaniji, na Kosovu i u Makedoniji. U okviru osnovnog obrazovanja albanske manjine u Crnoj Gori, više od 10 godina radi i Muzička škola u Ulcinju. Ova škola je veoma važna za Ulcinj i albanski narod u cjelini jer je učinak njenog rada vidljiv u kulturno-muzičkom stvaralaštvu grada i Albanaca uopšte, kao i u promociji mnogih talenata koji su sada poznati i u inostranstvu. U ovoj školi nastava se izvodi dvojezično (na albanskom i crnogorskom jeziku), a trenutni broj učenika albanske manjine je 181 (84 dječaka i 97 djevojčica.) Ministarstvo prosvjete ima u planu da, možda i od sljedeće školske godine otvori muzičku školu u Tuzima, na albanskom jeziku, kao područnu ustanovu Muzičke škole „Vasa Pavić” u Podgorici.

Srednje obrazovanje

Srednje obrazovanje na albanskom jeziku se realizuje u tri opštine: Podgorici (Gradska opština Tuzi), Ulcinju i Plavu. To su: JU Gimnazija „25.maj“ Tuzi, JU Srednja mješovita škola „Bratstvo jedinstvo“ Ulcinj, Privatna gimnazija „Drita“ Ulcinj i JU Srednja mješovita škola "Bećo Bašić" Plav. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva je obezbijedio sve potrebne udžbenike za nastavu na albanskom jeziku za gimnaziju. Stručno obrazovanje ostvaruje se na albanskom jeziku u JU Srednja mješovita škola „Bećo Bašić“ u Plavu i u JU Srednja mješovita škola „Bratstvo jedinstvo u Ulcinju. U ovim školama nastava se izvodi dvojezično (na albanskom i crnogorskom jeziku). Za nastavu iz stručno-teoretskih predmeta u stručnom obrazovanju koriste se i udžbenici na albanskom jeziku koji su izdati u okruženju i čiji je sadržaj kompatibilan sa sadržajem naših obrazovnih predmeta, u skladu sa preporukom Ministarstva prosvjete. Centar za stručno obrazovanje je već objavio zahtjev za izbor najbolje ponude za prevod na albanski jezik priručnika za učenike i priručnika za nastavnike "Mladi preduzetnici".

Tehničko i specijalističko obrazovanje-Policijska akademija Danilovgrad

Važno je istaći da je od školske 2015/2016. godine u Policijsku akademiju u Danilovgradu upisano 3 polaznika albanske nacionalnosti. U 2014.godini realizovana su dva kursa za 29 službenika Sektora granične policije i sa ovom aktivnošću nastaviće se i u narednom periodu. U aprilu 2015. godine Ministarstvo za ljudska i manjinska prava potpisalo je memorandum o saradnji sa Policijskom akademijom koji ima za cilj razvoj manjinskih prava. I sloboda u okviru policijskog obrazovanja, unapređenje položaja pripadnika manjinskih naroda kroz principe partnerstva, transparentnosti i odgovornosti, sa posebnim osvrtom na proces regrutacije i selekcije kandidata, a u cilju promovisanja afirmativne akcije i sprječavanja svih oblika diskriminacije.

Stručno obrazovanje ostvaruje se na albanskom jeziku u JU Srednja mješovita škola "Bećo Bašić", u Plavu i u JU Srednja mješovita škola "Bratstvo jedinstvo" u Ulcinju. U ovim školama učenici izučavaju nastavni predmet Albanski jezik i književnost, kao obavezni predmet. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva je preveo dio udžbenika na albanski jezik za nastavu iz stručno-teoretskih predmeta u stručnom obrazovanju. Kod nekih predmeta se koriste i udžbenici na albanskom jeziku koji su izdati u okruženju i čiji je sadržaj kompatibilan sa sadržajem naših obrazovnih predmeta, u skladu sa preporukom Ministarstva prosvjete. U budućće ćemo se založiti da sve knjige koje su potrebne za stručno obrazovanje na albanskom jeziku prevedemo na albanski jezik.

Univerzitet i visoko obrazovanje

Upis studenata na studijske programe koje organizuje Univerzitet Crne Gore vrši se pod jednakim uslovima za sve državljane Crne Gore, bez obzira na nacionalnu pripadnost.

Zakonom o manjinskim pravima i slobodama propisano je da, radi punog uživanja manjinskih prava Univerzitet Crne Gore, na prijedlog Savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica može svake školske godine upisati određeni broj studenata pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, u skladu sa aktom univerziteta.

Polazeći od Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Deklaracije o pravima pripadnika manjina nacionalnih ili etičkih, vjerskih ili jezičkih manjina, Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, Evropske povelje o regionalnim i manjinskim jezicima, Haške preporuke o pravu nacionalnih manjina na obrazovanje i objašnjenje i Akcionog plana za sprovođenje aktivnosti iz poglavlja “23 Pravosuđe i temeljna ljudska prava” Univerzitet Crne Gore je sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i nacionalnim savjetima manjinskih naroda u Crnoj Gori, dana 20.06.2014. godine potpisao Memorandum o saradnji u ostvarivanju prava pripadnika/ca manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u oblasti visokog obrazovanja.

U skladu sa članom 4 navedenog Memoranduma, Univerzitet Crne Gore se obavezao da će preduzeti posebne mjere u cilju upisa određenog broja studenata/kinja na studijske programe, svake školske godine-preko manjinske upisne kvote (po principu afirmativne akcije). Sporazumom je data mogućnost savjetima nacionalnih manjina da predlažu da se svake školske godine upiše određeni broj studenata/tkinja pripadnika/ca manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

U realizaciji zakonskih obaveza i obaveza iz Memoranduma o saradnji, Univerzitet Crne Gore je po principu afirmativne akcije izvršio upis pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih zajednica, i to:

- u studijskoj 2012/13.godini, 6 studenata ,
- u studijskoj 2013/14.godini, 2 studenta,
- u studijskoj 2014/15.godini, 4 studenta,
- u studijskoj 2015/16.godini, 6 studenata,
- u studijskoj 2016/17. godini , 9 studenata.

Dakle, upis studenata-pripadnika manjinskih naroda, po principu afirmativne akcije , Univerzitet Crne Gore vrši preko ukupno odobrene upisne kvote za određenu studijsku godinu, na prijedlog

Savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, u skladu sa zakonom i Memorandumom.

Napominjemo da je Konkursom za upis studenata u I godinu osnovnih studija Univerziteta Crne Gore za studijsku 2016/17.godinu, radi implementacije principa afirmativne akcije, za lica sa invaliditetom (u skladu sa Zakonom o visokom obrazovanju) i pripadnike manjinskih zajednica (u skladu sa Zakonom o manjinskim pravima i slobodama), broj mjesta za svaki studijski program uvećan je za 1 %.

Univerzitet Crne Gore raspolaže podacima o broju upisanih studenata –pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, uz ograničenje da prikazani podaci nijesu potpuni i konačni, jer se većina studenata, koristeći svoja prava, prilikom upisa ne izjašnjava o svojoj nacionalnoj pripadnosti.

Studijska godina	Ukupno upisani broj studenata u I godinu osnovnih studija Univerziteta Crne Gore	Broj studenata koji su se izjasnili da su pripadnici manjinskih naroda i dr. manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori
2012/13.	4513	135
2013/14.	4550	208
2014/15.	4267	171
2015/16.	3515	69
2016/17.	3456	62

Naglašavamo da je studijski Program za obrazovanje učitelja na albanskom jeziku od 2014/2015. godine postao dio Filozofskog fakulteta u Nikšiću. Studijske 2015/2016. godine u prvu godinu studija upisano je 11 studenata. To je akademski studijski program u četvorogodišnjem trajanju. Na ovom Odsjeku 80% nastave se realizuje na albanskom jeziku, a 20% na crnogorskom jeziku. U realizaciji nastave angažovano je 25 profesora, uglavnom honorarno, i 7 saradnika.

Program je počeo da se realizuje studijske 2004/2005 godine kada je upisano 49 studenata.

U proteklom periodu na ovom Odsjeku je upisano:

- 2005/2006. - 31 student;
- 2006/2007. - 15 studenata;
- 2007/2008. - 13 studenata;
- 2008/2009. - 6 studenata;
- 2009/2010. - 17 studenata;
- 2010/2011. - 21 studenata;

- 2011/2012. - 14 studenata;
- 2012/2013. - 17 studenata;
- 2013/2014. - 12 studenata;
- 2014/2015. - 15 studenata;
- 2015/2016. - 11 studenata;

Ministarstvo prosvjete, od 2015/16 akademske godine, stipendirao je šest studenata albanske manjine, koji su opredijeljeni da studiraju deficitarne predmete za nastavu na albanskom jeziku. Takođe je veoma značajno istaći da Ministarstvo prosvjete u saradnji sa Nacionalnim savjetom Albanaca formiralo radnu grupu koja se bavi svim problemima nastave na albanskom jeziku na svim nivoima obrazovanja. Ova radna grupa, između ostalog, predložila ministru prosvjete i Nacionalnom savjetu za obrazovanje na nivou države da se umjesto ovih studija (učiteljskih), otvori fakultet za albanski jezik pri Univerzitetu Crne Gore.

Obrazovanje odraslih i kontinuirano obrazovanje

Obrazovanje odraslih je dio jedinstvenog obrazovnog sistema u Crnoj Gori. Ministarstvo prosvjete, saglasno Opštem zakonu o obrazovanju i vaspitanju je nadležno za izdavanje licenci ustanovama koje ispunjavaju propisane uslove za izvođenje akreditovanih programa za obrazovanje odraslih. Do sada je licencu za izvođenje programa za obrazovanje odraslih dobila JU Srednja mješovita škola „Bratsvo-Jedinstvo“ iz Ulcinja i Osnovna škola „Boško Strugar“, takođe iz Ulcinja, koje izvode nastavu i na albanskom jeziku.

Nastava istorije i kulture

Svi udžbenici za osnovno i srednje opšte obrazovanje (gimnazija) po kojima se izvodi nastava na crnogorskom jeziku su prevedeni i na albanski jezik. Udžbenik za nastavni predmet Albanski jezik i književnost je poseban udžbenik koji je namijenjen za ovaj nastavni predmet.

Obrazovni programi u ustanovama sa nastavom na crnogorskom jeziku sadrže teme iz maternjeg jezika i književnosti, istorije, umjetnosti i kulture manjina i druge sadržaje koji podspješuju međusobnu toleranciju i suživot. Na primjer, čitanka na crnogorskom jeziku sadrži djela znamenitih albanskih književnika. I u ostalim udžbenicima primjenjuje se sličan princip.

Kroz koncept autonomije nastavnika koji ima mogućnost da dvadeset posto nastavnog sadržaja predmeta sam kreira i prilagodi potrebama i interesima učenika, može se povećati broj nastavnih jedinica iz kulture i istorije albanskog naroda u odnosu na broj tih nastavnih jedinica koji sadrži prevedeni udžbenik.

U novim, reformisanim kurikulumima od značaja za obrazovanje manjina (maternji jezik, istorija, umjetnost idr.), već su u značajnoj mjeri integrisani i sadržaji koji afirmišu istoriju i kulturu manjinskih naroda u Crnoj Gori. Mjere koje bi trebalo da obezbijede nastavu istorije i kulture su već realizovane u okviru novih programa za maternji jezik, istoriju i kulturu, koji se izučavaju u osnovnom i srednjem obrazovanju. Takođe u zadnje vrijeme su razmotreni svi programi nastave na albanskom jeziku, pripremljene su sugestije od strane eksperata institucije obrazovanja, Albanskog Nacionalnog Savjeta, i nastavnika određenih predmeta, kao što je istorija, albanski jezik, muzička i likovna kultura, i dr. Sigurni smo da ćemo imati konkretne rezultate po ovim pitanjima.

Osnovna i kontinuirana obuka nastavnika

Stručno usavršavanje i individualno napredovanje stručnog i nastavnog kadra, kao i unapređivanje kvaliteta i efikasnosti obrazovnog sistema je odgovornost Odsjeka za kontinuirani i profesionalni razvoj Zavoda za školstvo. Programi obuke za profesionalno usavršavanje zaposlenih u obrazovanju su akreditovani od strane Komisije Zavoda za školstvo, a potvrđeni od strane Ministarstva prosvjete. Zavod za školstvo bira programe putem javnog konkursa i unosi ih u Katalog programa za stručno usavršavanje nastavnika. Projekat Savjeta Evrope i Evropske unije "Regionalna podrška inkluzivnom obrazovanju" ima za cilj socijalnu inkluziju i koheziju u najširem značenju. Sprovodi se u sedam osnovnih i srednjih škola: JU OŠ „Vuk Karadžić“ Podgorica, JUOŠ „Mileva Lajović - Lalatović“, Nikšić, JUOŠ „Mustafa Pećanin“, Rožaje, JU Srednja mješovita škola "Bećo Bašić", Plav, JU Srednja mješovita škola "Ivan Goran Kovačić", Herceg Novi, JU Gimnazija "Tanasije Pejatović", Pljevlja i JU Srednja stručna škola "Sergije Stanić", Podgorica u kojima se zastupa različitost među svim učenicima. Škole su realizovale projekte u ukupnom iznosu od 15.000 eura koji su bili orijentisani ka nabavci didaktičkih sredstava, opremanju škola, promovisanju inkluzivne kulture. Nastavnici su kroz tzv. "teacher-net" imali priliku da prođu obuke na osnovu kreiranog paketa obuka za inkluzivno obrazovanje i da učestvuju u studijskim posjetama. Održan je inkluzivni dan na glavnom gradskom trgu u Podgorici, a Konferencija za vršnjačko učenje 12-15. oktobra 2015. u Baru. Pet škola dodatno je uključeno u projekat i njihovi predstavnici su završili obuku koja je bila orijentisana ka razvoju školskih inkluzivnih akcionih planova: JU OŠ „Sutjeska“, Podgorica, JU OŠ „Luka Simonović“, Nikšić, JU OŠ „Pavle Žižić“, Bijelo Polje, JU OŠ „Orjenski bataljon“, Herceg Novi i JU Gimnazija „Slobodan Škerović“, Podgorica. Zavod za školstvo radi na profesionalnom razvoju i stručnom usavršavanju nastavnika. Nudi se niz programa koji se u cjelini ili kroz teme odnose na ljudska prava i interkulturalnost.

Član 13.

Članom 17 stav 1 *Zakona o manjinskim pravima i slobodama*, propisano je da „Manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo da osnivaju vaspitno - obrazovne ustanove“. Stavom 2 člana 17 ovog *Zakona* definisano je da je finansiranje vaspitno-obrazovne ustanove obaveza njenog osnivača. Takođe, članom 32 *Zakona o manjinskim pravima i slobodama*, manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama i njihovim pripadnicima je omogućeno primanje materijalne i finansijske pomoći od domaćih i stranih organizacija, fondacija i privatnih lica. Ako se radi o pomoći iz inostranstva koja je upućena manjinskim udruženjima, ustanovama, društvima i nevladinim organizacijama, ostavljena je mogućnost da država može obezbjediti odgovarajuće poreske i druge olakšice ili oslobađanja od carine.

Član 14.

Članom 11 *Opšteg Zakona o obrazovanju i vaspitanju* propisano je da se nastava u ustanovi izvodi na službenom - crnogorskom jeziku. Nastava u ustanovi izvodi se i na jezicima u službenoj upotrebi:

- imajući u vidu istu lingvističku osnovu
- na srpskom jeziku
- poštujući prava manjinskih naroda
- na bosanskom, albanskom i hrvatskom jeziku.

Organ državne uprave nadležan za poslove prosvjete urediće bližim propisom jedinstveni nastavni proces. Nastava za lica koja koriste znakovni jezik, odnosno posebno pismo ili druga tehnička rješenja izvodi se na znakovnom jeziku i pomoću sredstava tog jezika.

Članom 114 *Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju* propisano je da se u školi u kojoj se nastava izvodi na jeziku pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, pedagoška evidencija se štampa i vodi na crnogorskom jeziku i na jezicima pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. U školi u kojoj se nastava izvodi na jeziku pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, javne isprave štampaju se i izdaju na crnogorskom jeziku i na jeziku pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

Takođe, i članom 13 *Zakona o manjinskim pravima i slobodama*, predviđeno je da manjine i njihovi pripadnici imaju prava na školovanje na svom jeziku i na odgovarajuću zastupljenost

svog jezika u opštem i stručnom obrazovanju, u zavisnosti od broja učenika i finansijskih mogućnosti države. Ova prava se ostvaruju kroz posebne škole ili posebna odjeljenja u redovnim školama, i to u svim stepenima vaspitanja i obrazovanja.

Članom 14 Zakona o manjinskim pravima i slobodama propisano je da, odjeljenje sa nastavom na jeziku i pismu manjine može se osnovati i za manji broj učenika od broja utvrđenog za rad te ustanove, a koji ne može biti manji od 50 % broja učenika predviđenih propisima iz oblasti obrazovanja.

Odredbama člana 115 stav 3 Opšteg Zakona o obrazovanju i vaspitanju, propisano je da se u školi u kojoj se nastava izvodi na jeziku pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, javne isprave štampaju se i izdaju na crnogorskom jeziku i na jeziku pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

Član 15.

Ustav u članu 79, tačkama 9 i 10 manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama garantuje pravo „Na autentičnu zastupljenost u Skupštini Crne Gore i skupštinama jedinica lokalne samouprave u kojima čine značajan dio stanovništva, shodno principu afirmativne akcije; na srazmjernu zastupljenost u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave”.

Zakon o manjinskim pravima i slobodama u članu 25 definiše da “Manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice imaju pravo na srazmjernu zastupljenost u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne uprave. O zastupljenosti pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, u smislu stava 1 ovog člana, staraju se nadležni organi zaduženi za kadrovska pitanja, u saradnji sa savjetima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica”. Članom 26 manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo na učešće u procesu donošenja i predlaganja odluka državnih organa koje su od interesa za ostvarivanje prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, u skladu sa zakonom.

Članom 28 Zakona o manjinskim pravima i slobodama definisana je obaveza lokalne samouprave, “U jedinicama lokalne samouprave u kojima većinu ili najmanje 5% stanovništva, u dva uzastupna popisa stanovništva, čine manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice, lokalna samouprava je dužna da, u okviru plana i programa za djelotvorno učešće lokalnog stanovništva u vršenju javnih poslova ili donošenjem posebnog plana i programa, preko savjeta odnosnih manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, obezbijedi uslove za učešće manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u donošenju programa

razvoja opštine, prostornih i urbanističkih planova, budžeta i opštih akata kojima se utvrđuju prava i obaveze građana i uredi način i postupak učešća manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u vršenju javnih poslova i da odredi organ koji sprovodi javnu raspravu po tim i drugim aktima”.

U skladu sa Zakonom o državnim službenicima i namještenicima, Uprava za kadrove nadležna je za praćenje sprovođenja mjera u cilju postizanja srazmjerne zastupljenosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u državnom organu, rodno balansirane zastupljenosti i zapošljavanje lica sa invalidetom.

U tom smislu, u tekstu internog, javnog oglasa i javnog konkursa navodi da se kandidati o ovim pripadnostima mogu izjasniti u svojoj prijavi ili CV-iju jer je starješina državnog organa koji je pokrenuo postupak zapošljavanja, dužan da u skladu sa članom 45 Zakona o državnim službenicima i namještenicima, prilikom donošenja odluke o izboru kandidata, vodi računa o srazmjernoj zastupljenosti pripadnika manjinskih naroda ili drugih manjinskih nacionalnih zajednica, o rodno balansiranoj zastupljenosti, kao i o zapošljavanju lica sa invaliditetom.

Takodje, prilikom utvrđivanja Rang liste za izbor kandidata koja se dostavlja starješini državnog organa, u vidu napomene, navodi se da je starješina shodno Zakonu obavezan da prilikom donošenja odluke o izboru vodi računa o ovim pojedinostima ukoliko se kandidat o tome izjasnio. Nakon donošenja i dostavljanja odluke o izboru kandidata od strane starješine državnog organa, Uprava za kadrove vodi evidenciju o nacionalnoj, rodnoj i drugoj pripadnosti izabranog kandidata.

Povodom praćenja rodne ravnopravnosti, a imajući u vidu nadležnost Uprave za kadrove, sprovode se sledeće aktivnosti:

Za zvanja i radna mjesta, u tekstu internih, javnih oglasa i javnih konkursa, listi kandidata koji ispunjavaju uslove oglasa, odnosno konkursa i rang listi za izbor kandidata, kao i svim drugim aktima Uprave za kadrove, koristi se rodno senzitivni jezik.

Imajuću u vidu da Uprava za kadrove daje mišljenje na akte o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji državnih organa i pravnih lica na koje se primjenjuje Zakon o državnim službenicima i namještenicima, Uprava za kadrove ukazuje državnim organima da prilikom sistematizovanja radnih mjesta i zvanja državnih službenika i namještenika, koriste rodno senzitivni jezik, kao i da u opisu poslova pojedinih službeničkih mjesta, prepoznaju poslove praćenja rodne ravnopravnosti.

Uprava za kadrove, u rang listi za izbor kandidata koju dostavlja državnim organima, navodi da je starješina državnog organa dužan da prilikom donošenja odluke o izboru vodi računa o rodno balansiranoj zastupljenosti.

Uprava za kadrove vodi evidencije o polnoj strukturi prijavljenih, testiranih i izabranih kandidata po internim, javnim oglasima i javnim konkursima.

Kada su u pitanju obuke državnim službenika i namještenika, rodna ravnopravnost je tema iz Programa stručnog usavršavanja državnih službenika.

Takođe, u godišnjim izvještajima o radu Uprave za kadrove, prikazani su podaci o polnoj i nacionalnoj strukturi prijavljenih, testiranih i izabраниh kandidata.

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, u saradnji sa Upravom za kadrove tokom 2015. godine uradilo je istraživanje o zastupljenosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u državnim organima i organima državne uprave.

Informacija o zastupljenosti manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u državnim organima, organima državne uprave, organima lokalnih uprava, sudovima i Državnom tužilaštvu urađena je 2015. godine. Od 141 organa koji su dostavili podatke o ukupnom broju zaposlenih, ukupno je dostavljenih popunjenih upitnika 11.571 ili 67,14%.

Nacionalna struktura zaposlenih (brojčano i procentualno) u svih 141 organa. Od ukupnog broja od 13.900 upitnika, u nacionalnom smislu, zaposleni su se izjasnili kao: Crnogorci 8650 (74,76%), Srbi 1301 (11,24%), Albanci 291 (2,51%), Bošnjaci 650 (5,62%), Muslimani 285 (2,46%), Romi 2 (0,02%), Hrvati 88 (0,76%), ostali 49 (0,42%). Nacionalna struktura zaposlenih (brojčano i procentualno) u državnim organima i organima državne uprave (51 organ; MUP i Uprava policije su poslali objedinjene podatke). Od ukupnog broja od 6,808 upitnika, u nacionalnom smislu, zaposleni su se izjasnili kao: Crnogorci 5.590 (82,11%), Srbi 497 (7,30%), Albanci 90 (1,32%), Bošnjaci 333 (4,89%), Muslimani 149 (2,19%), Romi 2 (0,03%), Hrvati 27 (0,40%), ostali 24 (0,35%) i nije se izjasnilo 96 (1,41%).

Nacionalna struktura zaposlenih u ostalim organima na koje se primjenjuje Zakon o državnim službenicima i namještenicima (brojčano i procentualno). Od ukupnog broja od 462 upitnika, u nacionalnom smislu, zaposleni su se izjasnili kao: Crnogorci 354 (76,62%), Srbi 45 (9,74%), Albanci 8 (1,73%), Bošnjaci 27 (5,84%), Muslimani 11 (2,38%), Romi 0 (0,00%), Hrvati 2 (0,43%), ostali 4 (0,87%).

Nacionalna struktura zaposlenih (brojčano i procentualno) u organima lokalne uprave (18). Od ukupnog broja od 3036 upitnika, u nacionalnom smislu, zaposleni su se izjasnili kao: Crnogorci 1748 (57,58%), Srbi 628 (20,69%), Albanci 172 (5,67%), Bošnjaci 229 (7,54%), Muslimani 84 (2,77%), Romi 0 (0,00%), Hrvati 47 (1,55%), ostali 15 (0,49%), dok je prema istraživanju iz 2011. godine u nacionalnom smislu, zaposleni su se izjasnili kao: Crnogorci 68,86%, Srbi 12,55%, Albanci 6,87%, Bošnjaci 5,16%, Muslimani 50 1,61%, Romi 0,00%, Hrvati 2,03%, ostali 0,74%.

Nacionalna struktura zaposlenih u pravosudnim organima, vijeću za prekršaje i područnim organima za prekršaje (brojčano i procentualno). Od ukupnog broja od 8253.099 upitnika, u nacionalnom smislu, zaposleni su se izjasnili kao: Crnogorci 610 (73,94%), Srbi 95 (11,52%), Albanci 16 (1,94%), Bošnjaci 38 (4,61%), Muslimani 30 (3,64%), Romi 0 (0,00%), Hrvati 8 (0,97%), ostali 2 (0,24%).

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava u saradnji sa Upravom za kadrove nastavilo sa istraživanjima o zastupljenosti pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica i tokom prethodne godine ovim istraživanjem je bila obuhvaćena Uprava Policije, dok ovu informaciju Vlada usvojila u junu 2016. godine. Ovom Informacijom prezentovali smo stvarno stanje u Upravi policiji, po dubini, a koje nam je poslužilo kao osnov za dalje aktivnosti u sprovođenju ovog ustavnog određenja.

Na dostavljeni upitnik od 3858 zaposlenih, na upitnik je odgovorilo 3377 zaposlenih ili 87,53%, što predstavlja visok procenat dobijenih odgovora, odnosno ukazuje na relevantnost ovih podataka. Od ukupnog broja od 3.377 upitnika, u nacionalnom smislu, zaposleni su se izjasnili kao: Crnogorci 2803 (83,00%), Srbi 223 (6,60%), Bošnjaci 172 (5,09%), Muslimani 84 (2,49%), Albanci 45 (1,33%), Romi 3 (0,09%), Hrvati 3 (0,09 %), ostali 5 (0,15%), dok njih 39 (1,15%) se nije izjasnilo o nacionalnoj pripadnosti. Takođe, ovim istraživanjem dobijeni su podaci i o polnoj, starosnoj, obrazovnoj i drugoj strukturi zaposlenih.

Pitanje zastupljenosti pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica složen i dugoročan proces. Crna Gora je među rijetkim zemljama koja iz godine u godinu radi ovakva istraživanja i to najbolje pokazuje s kolikom pažnjom pristupamo ovom pitanju. Djelotvorno učešće i zastupljenost pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u političkom i javnom životu Crne Gore jedan je od najvažnijih segmenata unutrašnje integracije crnogorskog društva.

Pored osnovnih ljudskih prava i sloboda, u cilju zaštite ukupnog nacionalnog identiteta, Ustav i zakoni Crne Gore manjinama daju i set dodatnih prava. Ustav u Dijelu drugom, u članovima 79 i 80 pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica jemči prava i slobode, koja mogu koristiti pojedinačno i u zajednici sa drugima, a zabranjuje asimilaciju pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Država je dužna da zaštiti pripadnike manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica od svih oblika nasilne asimilacije. Između ostalih posebnih - manjinskih prava Ustavom se jemči i pravo na autentičnu zastupljenost u Skupštini Crne Gore i skupštinama jedinica lokalne samouprave u kojima čine značajan dio stanovništva, shodno principu afirmativne akcije.

Zakonom o izboru odbornika i poslanika (koji je donijela Skupština Crne Gore je 16 septembra 2011. godine) je na bliži način definisana ustavna garancija manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama na autentičnu zastupljenost u Skupštini Crne Gore. Princip afirmativne akcije definisan izbornim zakonodavstvom se posebno ogleda u:

- mogućnosti manjeg broja kandidata na poslaničkim listama koju podnose grupe građana ili političke stranke koje predstavljaju manjinski narod ili manjinsku nacionalnu zajednicu;
- manji broj potpisa za potvrđivanje lista koje podnose grupe građana ili političke stranke koje predstavljaju manjinski narod ili manjinsku nacionalnu zajednicu;
- preferencijalni tretman kada nijedna izborna lista za izbor poslanika pripadnika određenog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice ne ispuni definisani cenzus od 3% ukupnog broja važećih glasova, a pojedinačno dobiju najmanje 0,7% važećih glasova, stiču pravo na učešće u raspodjeli mandata kao jedna – zbirna izborna lista sa ukupno dobijenim brojem važećih glasova, s tim što će se za obračun mandata priznavati zbrajanje koje obezbjeđuje osvajanje do tri mandata;
- za hrvatski narod u Crnoj Gori, u slučaju da ni jedna izborna lista za izbor poslanika iz reda ovog naroda ne ispuni gore navedene uslove, najuspješnija od tih lista sa najmanje 0,35% važećih glasova stiče pravo na jedan poslanički mandat.

Navedena prava koriste izborne liste pripadnika određenog-istog manjinskog naroda, odnosno određene-iste manjinske nacionalne zajednice, sa učešćem do 15% od ukupnog stanovništva u izornoj jedinici, prema podacima sa posljednjeg popisa stanovništva.

Zakonom o manjinskim pravima i slobodama je definisano da ako poslanici izabrani shodno principu afirmativne akcije, a u skladu sa izbornim zakonodavstvom smatraju da predloženi akt ili propis bitno zadire u interese tih manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, o tome će podnosilac predloga i ti poslanici usaglašavati stavove. Usaglašavanje se odnosi na: pitanja koja se odnose na promjene etničke strukture stanovništva suprotno članu 39 stav 1 ovog zakona; pitanja koja se odnose na sadržaje obrazovnih programa bez mišljenja Savjeta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica; pitanja koja se tiču očuvanja jezičkog i nacionalnog identiteta manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica”. (član 29).

Opštinska izborna komisija za izbor odbornika, a Državna izborna komisija za izbor poslanika utvrđuje ukupan broj glasova koji je dobila svaka izborna lista i utvrđuje broj mandata koji pripada svakoj listi. Svakoj izornoj listi pripada broj mandata srazmjern broju dobijenih glasova. U raspodjeli mandata učestvuju izborne liste koje su dobile najmanje 3% od ukupnog broja važećih glasova u izornoj jedinici. Izuzetno od ovoga, izborne liste za izbor poslanika pripadnika određenog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice, naznačenog u izornoj prijavi ili nazivu izorne liste, u slučaju da ni jedna od njih ne ispuni uslov iz stava 1 ovog člana, a pojedinačno dobiju najmanje 0,7% važećih glasova, stiču pravo na učešće u raspodjeli mandata kao jedna - zbirna izborna lista sa ukupno dobijenim brojem važećih glasova, s tim što će se za obračun mandata priznavati zbrajanje koje obezbjeđuje osvajanje do tri mandata.

U slučaju da ni jedna od izbornih lista za izbor poslanika pripadnika hrvatskog naroda u Crnoj Gori ne ispuni uslove iz člana 94 stav 1 ovog člana i tačke 1 ovog stava, najuspješnija od njih, sa najmanje 0,35% važećih glasova stiče pravo na jedan poslanički mandat. Ovo pravo koriste izborne liste pripadnika određenog - istog manjinskog naroda, odnosno određene - iste manjinske nacionalne zajednice, sa učešćem do 15% od ukupnog stanovništva u izbornoj jedinici, prema podacima sa posljednjeg popisa stanovništva. Učešće izborne liste pripadnika određenog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice u predizornoj koaliciji sa izbornim listama pripadnika drugog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice ili izbornim listama političkih stranaka ili grupa građana koje ne koriste pravo iz stava 2 ovog člana ne isključuje drugim podnosiocima izbornih lista tog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice pravo iz stava 2 ovog člana.

Izborne liste za izbor odbornika pripadnika određenog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice, naznačenog u izbornoj prijavi ili nazivu izborne liste, u slučaju da ni jedna od njih ne ispuni uslov iz stava 1 ovog člana, stiču pravo na učešće u raspodjeli mandata pojedinačno, sa dobijenim brojem važećih glasova. Ovo pravo koriste izborne liste pripadnika određenog-istog manjinskog naroda, odnosno određene-iste manjinske nacionalne zajednice, sa učešćem do 15% od ukupnog stanovništva na državnom nivou i sa učešćem od 1,5% do 15% od ukupnog stanovništva na teritoriji opštine, Glavnog grada, odnosno Prijestonice, prema podacima sa posljednjeg popisa stanovništva.

Politička reprezentacija manjinskih zajednica u Crnoj Gori je pitanje koje se vezuje za donošenje novog izbornog zakonodavstva. Ovaj proces već duže vrijeme prate brojne kontroverze i optuživanje političkih aktera iz opozicionih i vladajućih stranaka u pogledu razloga nedonošenja jednog od zakona koji predstavljaju bitnu komponentu budućeg razvoja i evro-atlantskih integracija u kojima participira Crna Gora.

Na posljednjim parlamentarnim izborima održanim 16. oktobra 2016. godine, od ukupno 81 mandata, Bošnjačka stranka osvojila je 2 mandata, Albanci odlučno (Forca, DUA i AA) 1, i Hrvatska građanska inicijativa osvojila je 1 mandat, što ukupno čini 4 mandat. Najveći broj partija u Skupštini Crne Gore je građanske orijentacije, a ima i jedan broj nacionalnih političkih partija.

Izborom Vlade Crne Gore 28. novembra 2016. godine, od 24 člana Vlade, 8 su pripadnici manjinskih naroda (33,33%). Potpresjednik Vlade je po nacionalnoj pripadnosti Bošnjak, Ministar unutrašnjih poslova je po nacionalnoj pripadnosti Musliman, Ministar prosvjete je po nacionalnoj pripadnosti Bošnjak, Ministar saobraćaja i pomorstva je po nacionalnoj pripadnosti Bošnjak, Ministar zdravlja je po nacionalnoj pripadnosti Bošnjak, Ministar rada i socijalnog staranja je po nacionalnoj pripadnosti Bošnjak, Ministar za ljudska i manjinska prava je po nacionalnoj pripadnosti Albanac, a Ministararka bez portfelja je po nacionalnoj pripadnosti Hrvatica .

Član 16.

Član 39 stav 1 *Zakona o manjinskim pravima i slobodama* propisuje »Zabranjeno je preduzimanje mjera i aktivnosti kojim bi se promjenila struktura stanovništva na područjima na kojima žive pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, a imaju za cilj ograničavanje zakonskih prava i sloboda«.

Zakonom o teritorijalnoj organizaciji Crne Gore od 17. 11. 2011. godine, propisano je da se ovim zakonom uređuje teritorijalna organizacija Crne Gore, uslovi, način i postupak teritorijalnog organizovanja i druga pitanja od značaja za teritorijalnu organizaciju (čl 1); da se teritorija jedinica lokalne samouprave i naziv opština mogu mijenjati u skladu sa ovim zakonom (čl. 3); da se nova opština može osnovati na teritoriji koja predstavlja prirodnu i geografsku cjelinu, kao i ekonomski povezani prostor sa sjedištem opštine kao gravitacionom centru (čl 15); da se teritorijalna promjena vrši radi podsticanja ekonomskog razvoja određenog područja, pružanja višeg nivoa usluga, kao i efikasnijeg vršenja poslova u cilju zadovaoljavanja lokalnog stanovništva i privrednih subjekata na području opštine, stim da teritorijalne promjene ne smiju ugroziti ekonomski razvoj nekog područja niti kapacitet opština da uspješno vrše svoje funkcije (čl 18); da se teritorijalna promjena procjenjuje na osnovu kriterijuma propisanih u čl. 15 zakona, pokazatelja efekata teritorijalne promjene koja se inicira (ekonomskih, demografskih, prostornih i drugih), fiskalnog kapaciteta opština i područja za koje se zahtijeva teritorijalna promjena (čl. 19).

Nadalje, Zakonom je propisano: da inicijativu za teritorijalnu promjenu mogu podnijeti najmanje 30% građana koji imaju biračko pravo sa područja za koje se zahtijeva teritorijalna promjena, skupština opštine i predsjednik opštine (čl. 22); da se uz inicijativu podnosi studija opravdanosti teritorijalne promjene (čl. 24 stav 1); da sadržaj i metodologiju studije utvrđuje Ministarstvo nadležno za poslove lokalne samouprave (čl. 25 stav 3); da inicijativu sa studijom podnosilac dostavlja Ministarstvu radi davanja mišljenja koje se odnosi na ispunjavanje formalno pravnih pretpostavki (čl. 26 stav 1); da su skupština, odnosno skupštine opštine dužne da se o podnijetoj inicijativi izjasne u roku od 30 dana od dana dostavljanja (čl. 27 stav 2); da radi prethodnog izjašnjavanja građana o teritorijalnoj promjeni skupština opštine raspisuje za jedinicu lokalne samouprave referendum (konsultativni referendum), čiji se rezultati iskazuju za teritoriju opštine, a u slučaju podjele ili promjene granica i na područje na koje se teritorijalna promjena odnosi (čl. 29 st. 1 i 4); da radi ocjenjivanja ispunjenosti uslova za teritorijalnu promjenu, Vlada obrazuje Komisiju u roku od 15 dana, od dana prijema rezultata referenduma, koja dostavlja Vladi mišljenje o ispunjenosti uslova za teritorijalnu promjenu, u roku od 30 dana od dana obrazovanja (čl. 30 st. 1 i 5); da odluku o inicijativi, nakon sprovedenog postupka donosi Vlada, koja, ukoliko prihvati inicijativu utvrđuje predlog zakona, u roku od 30 dana od dana donošenja odluke (čl. 31

st. 1 i 2); da, ukoliko je predlagač zakona poslanik ili najmanje 6 000 birača, iz predlog zakona se dostavlja i studija, koja se dostavlja Vladi na dalju proceduru u skladu sa zakonom, a nakon dobijanja mišljenja od Vlade, Skupština odlučuje o predlogu zakona.

Pravilnik o sadržaju i metodologiji izrade studije o opravdanosti teritorijane promjene („Službeni list CG“, broj 15/12), bliže reguliše sadržaj i metodologiju izrade studije o teritorijalnoj opravdanosti teritorijalne promjene, koja, sadrži uvod, analizu postojećeg stanja, analizu fiskalnog kapaciteta, parametre mogućeg razvoja, SWOT analizu i korišćene izvore podataka.

Navedene odredbe Zakona su usaglašene sa Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi, koja je ratifikovana 2008. godine („Službeni list CG - Međunarodni ugovori“, br. 5/08), sa Paragrafom 5, kojim je utvrđeno da se promjene granica teritorije na koju se prostire autoritet lokalnih vlasti neće vršiti bez prethodnog konsultovanja zainteresovanih lokalnih zajednica, ukoliko je moguće putem referenduma, ako je to statutom (zakonom) dozvoljeno.

Član 17.

Ustav u članu 79, tačka 12 daje pravo manjinskim narodima i drugim manjinskim nacionalnim zajednicama „da uspostavljaju i održavaju kontakte sa građanima i udruženjima van Crne Gore sa kojima imaju zajedničko nacionalno i etničko porijeklo, kulturno-istorijsko nasljeđe, kao i vjerska ubjeđenja”.

Takođe, članom 31 Zakona o manjinskim pravima i slobodama propisano je da “Manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo da zasnivaju i održavaju slobodne i miroljubive odnose preko granice sa matičnim državama i sa sunarodnicima koji borave u drugim državama, posebno s onim sa kojima imaju zajednički etnički, kulturni, jezički ili vjerski identitet”.

Zakon precizira ograničenje korišćenja ovog prava samo u slučaju ako se ovo pravo ostvaruje suprotno interesima Crne Gore. Zakon je u obimu prava otišao i korak dalje od Okvirne konvencije, jer dok Okvirna konvencija zahtjeva od država omogućenje slobodnih i miroljubivih kontakata sa licima, odnosno sunarodnicima, u drugim državama, Zakon daje mogućnost i kontakata sa samim državama (s obzirom da su za neke manjine susjedne države i matične države).

Saradnja pripadnika manjina sa državama u okruženju i sa svojim sunarodnicima u Crnoj Gori se ostvaruje intenzivno. Interes Crne Gore su dobrosusjedski odnosi sa svima, pogotovu sa državama u okruženju, tako da Crna Gora ima dinamične odnose sa svojim susjedima. Ova

dinamika se ogleda u veoma dobroj komunikaciji na ekonomskom i privrednom, kao i na kulturnom, naučnom i sporstkom planu.

Poslije proglašenja državne nezavisnosti Crne Gore i otvaranja diplomatsko-konzularnih predstavništava, saradnja je još intenzivirana. Pored državne saradnje, uspostavljene su dobre veze i odnosi između udruženja manjina i država, odnosno sunarodnika tih manjina sa okruženjem.

Ustav je zajemčio slobodu udruživanja i djelovanja (član 53), a Zakon o manjinskim pravima i slobodama, u članu 9 definiše da „U cilju očuvanja i razvoja nacionalnog ili etničkog identiteta, manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici imaju pravo da osnivaju ustanove, društva, udruženja i nevladine organizacije u svim oblastima društvenog života”. U finansiranju ovih organizacija učestvuje i Crna Gora, u skladu sa materijalnim mogućnostima.

Članom 22 je definisano da pripadnici manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica imaju pravo da se slobodno udružuju, u skladu sa zakonom i načelima međunarodnog prava o slobodi udruživanja. Manjinski narodi i druge manjinske nacionalne zajednice i njihovi pripadnici mogu, radi ostvarivanja zajedničkih interesa, saradivati sa vladinim i nevladinim organizacijama u zemlji i inostranstvu.

Zakon o nevladinim organizacijama daje mogućnost domaćim i/ili stranim fizičkim i/ili pravnim licima da osnuju nevladinu organizaciju ili fondaciju, radi ostvarivanja opštih ciljeva i interesa (čl. 2 i 3). Član udruženja može biti svako lice, pod jednakim uslovima utvrđenim statutom (član 21).

Član 18.

Ustav u članu 15 definiše da „Crna Gora, na principima i pravilima međunarodnog prava, saraduje i razvija prijateljske odnose sa drugim državama, regionalnim i međunarodnim organizacijama”.

Zakon o manjinskim pravima i slobodama u članu 6 navodi da „Crna Gora s drugim državama zaključuje međunarodne sporazume o zaštiti prava pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Prilikom zaključivanja međunarodnih sporazuma iz stava 1 ovog člana, Crna Gora će se zalagati da se njima stvaraju i unapređuju uslovi potrebni za održavanje, razvijanje i zaštitu nacionalnog, etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta”.

Sporazum između Crne Gore i Republike Hrvatske o zaštiti prava crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i hrvatske manjine u Crnoj Gori, sačinjen je i potpisan od strane predstavnika Vlade Crne Gore i Vlade Republike Hrvatske, 2009. godine, u Zagrebu. Shodno tome, Skupština Crne Gore je 2011. godine, donijela Zakon o potvrđivanju Sporazuma između Crne Gore i Republike Hrvatske o zaštiti prava crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i hrvatske manjine u Crnoj Gori. U cilju sprovođenja Sporazuma, stranke su formirale međuvladin Mješoviti odbor za sprovođenje Sporazuma između Crne Gore i Republike Hrvatske o zaštiti prava crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i hrvatske manjine u Crnoj Gori (MMO) koji se sastaje naizmjenično kod strana potpisnica Sporazuma.

Prvi sjednica Mješovitog međuvladinog odbora održana je u aprilu 2015. godine u Crnoj Gori. Tom prilikom je upriličena posjeta Tivtu i Kotoru gdje su održani susreti sa predstavnicima Hrvatskog nacionalnog vijeća, Opštine Tivat i Hrvatskog građanskog društva u Kotoru. Druga sjednica MMO-a održana je maja mjeseca 2017. godine u Hrvatskoj.

Član 19.

U pravnom sistemu Crne Gore postoje ograničenja ljudskih prava i sloboda i ta ograničenja i derogacija pojedinih prava su u skladu sa relevantnim međunarodno-pravnim dokumentima. Opšti osnov za ograničavanje ljudskih prava i sloboda je poštovanje sloboda i prava drugih (član 6 stav 3 Ustava), a granice sloboda su definisane članom 10 Ustava: “U Crnoj Gori slobodno je sve što Ustavom i zakonom nije zabranjeno. Svako je obavezan da se pridržava Ustava i zakona”.

Zajemčena ljudska prava i slobode mogu se ograničiti samo zakonom u obimu koji dopušta Ustav i međunarodno pravni standardi, u mjeri koja je neophodna da bi se u otvorenom i slobodnom demokratskom društvu zadovoljila svrha zbog koje je ograničenje dozvoljeno.

Ograničenja se ne smiju uvoditi u druge svrhe osim onih radi kojih su propisana. Za vrijeme proglašenog ratnog ili vanrednog stanja može se ograničiti ostvarivanje pojedinih ljudskih prava i sloboda, samo u obimu u kojem je to neophodno da bi se ostvarila svrha ograničenja. Ne smiju se uvoditi ograničenja po osnovu pola, nacionalnosti, rase, vjere, jezika, etničkog ili društvenog porijekla, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja ili bilo kakvog drugog ličnog svojstva.

Prema odredbama člana 25 Ustava, ne mogu se ograničiti prava na: život; pravni lijek i pravnu pomoć; dostojanstvo i poštovanje ličnosti; pravično i javno suđenje i načelo zakonitosti; pretpostavka nevinosti; pravo na odbranu; naknadu štete za nezakonito ili neosnovano lišenje slobode i neosnovanu osudu; slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti; zaključenje braka. Ne mogu se ukidati zabrane: izazivanja ili podsticanja mržnje ili netrpeljivosti; diskriminacije; ponovnog suđenja i osude za isto krivičnodjelo; nasilne asimilacije. Mjere ograničenja mogu se uvoditi najduže za vrijeme dok traje ratno ili vanredno stanje.